

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖZET.....	III
I	
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1
I- Araştırmanın Konusu Ve Kapsamı.....	1
II- Araştırmanın Amacı Ve Önemi.....	2
III- Araştırmanın Kaynakları ve Araştırmada Takip Edilen Yöntem.....	3
III- Yahudilik Ve Hıristiyanlıkta Evlilik Engeli Olarak Din Farkı.....	5
IV- İslâmiyet'te Evlilik Engeli Olarak Din Farkı.....	7
BİRİNCİ BÖLÜM.....	8
1. EVLENME AKDİ VE HUKUKİ MAHİYETİ.....	8
1.1. Aile Hukukunun İslâm Hukukundaki Yeri.....	8
1.2. Aile Hukuku İle İlgili Hükümlerin Niteliği.....	11
1.3. Evlenmenin Tarifi Ve Hukukî Mahiyeti.....	13
1.3.1. Kavram.....	13
1.3.2. Evlenme akdinin hukukî mahiyeti.....	16
1.4. Evlenmenin Şartları.....	18
1.4.1. İnikad şartları (Evlenme akdinin unsurları).....	19
1.4.2. Sıhhat şartları (Evlenme akdinin geçerlilik şartları).....	19
1.4.3. Nefaz şartları (Evlenme akdinin yürürlük şartları).....	20
1.4.4. Lüzum şartı ve eşler arasında denklik (Kefâet).....	20
1.5. Batıl ve Fasit Evlilik.....	23
1.6. Evlenme Engelleri.....	25
1.6.1. Sürekli evlenme engelleri.....	26
1.6.1. Geçici evlenme engelleri.....	27
İKİNCİ BÖLÜM.....	28
2. EVLİLİK TESİSİ BAKIMINDAN DİN FARKI PROBLEMİ.....	28
2.1. Müslüman'ın Müşrikle Evliliği.....	28

2.1.1. Müşrik kelimesi ve kapsamı	29
2.1.2. Evlilik açısından gayri müslimlerin müşrik ve ehl-i kitap ayrımının hikmetleri	48
2.2. Müslüman'ın Ehl-i Kitap İle Evliliği	51
2.2.1. Müslüman erkeğin ehl-i kitap kadınla evliliği	51
2.2.1.1. Ehl-i kitap: Kavram ve kapsam.....	55
2.2.1.1.1. Sâbiîler ehl-i kitap mıdır?	61
2.2.1.1.2. Mecusiler ehl-i kitap mıdır?	63
2.2.1.2. Muhsan.....	65
2.2.1.3. Ehl-i kitap köle kadınla evlilik.....	68
2.2.1.4. Ehl-i kitap harbi kadınla evlilik.....	70
2.2.2. Müslüman kadının ehl-i kitap erkekle evliliği (Müslüman kadının evliliğinde din farkı).....	75
2.2.3. Ehl-i kitaptan başka inançta olanlarla evlilik.....	103
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	106
3. DEVAM EDEN EVLİLİKLERDE EŞLERDEN BİRİNİN MÜSLÜMAN OLMASI HALİNDE DİN FARKI PROBLEMİ.....	106
3.1. Ehl-i kitap Olmayan Gayri Müslimlerde Eşlerden Birinin Müslüman Olması ve Ehl-i kitap Eşlerden Yalnızca Kadının Müslüman Olması	106
SONUÇ	124
KAYNAKÇA	126
ÖZGEÇMİŞ	133

ÖZET
DOKTORA TEZİ
İSLÂM AİLE HUKUKUNDA
EVLİLİK ENGELİ OLARAK DİN FARKI PROBLEMİ

Selma EŞKAN

Danışman: Prof. Dr. Hamza AKTAN

2007-Sayfa: VIII + 133

Jüri: Prof. Dr. Hamza AKTAN

Prof. Dr. Beşir GÖZÜBENLİ

Prof. Dr. Davud YAYLALI

Prof. Dr. Vahdettin BAŞCI

Prof. Dr. Muhsin KOÇAK

Evlilik ve din insanlığın önemini hiç kaybetmeyecek gündemidir. Bu nedenle din bütün sosyal kurumları etkileyen, onlara kavram kazandıran bir güce sahiptir. Toplumların vazgeçilmez değere sahip en küçük birimi olan aile, insanoğlunun geleceğinin teminatıdır. Mutluluğunun, gelişiminin teminatıdır. İslâm dini insanların dünya ve ahiret mutluluğunu hedef edindiği için evlilikle ilgilenmiştir. Bu hedefi gerçekleştirmeye yarayacak hükümler koymuştur. İslâm Aile Hukukunda evlilik engeli olarak din farkıyla ilgili hükümleri de bu noktadan ele almak gerekir. Aynı dinden olan kişilerin evliliklerindeki uyum farklı dinden olanlarıkinden daha kolay olacaktır. Diğer taraftan eşler arasındaki din farklılığı çocukların yetişmesinde sıkıntılar oluşturabilecektir.

İslâm Aile Hukukunda evlilik engeli olarak din farkı problemini çevreleyen ilkeler vardır: Aile hukukuna hâkim ilkeler emredici olmakla birlikte, nikâh akdi hukuki bir akittir.

Çalışmamız boyunca elde ettiğimiz bilgilere göre, İslam dininde müşrik kimselerle evlilik Kur'anın açık delaletiyle yasaklanmıştır. Yine Kur'anın açık delaletiyle Müslüman erkek ehli kitap kadınlarla evlenebilir. Müslüman kadının ehli-i kitap kimselerle evliliğini açık olarak ortaya koyan Kur'an ve Sünnet ifadesi

bulunmamaktadır. Burada *müşrik*, *ehl-i kitap*, *kâfir* kelimeleri Kur'anın bütünlüğü içerisinde anlaşılması gereken anahtar kelimelerdir.

ABSTRACT

PH. D. THESIS

THE RELIGIOUS DIFFERENTIATION OF COUPLE AS A PROHIBITIVE
IN ISLAMIC MARRIAGE

Selma EŞKAN

Supervisor: Prof. Dr. Hamza AKTAN

2007-Page: VIII + 133

Jury: Prof. Dr. Hamza AKTAN

Prof. Dr. Beşir GÖZÜBENLİ

Prof. Dr. Davud YAYLALI

Prof. Dr. Vahdettin BAŞCI

Prof. Dr. Muhsin KOÇAK

The marriage and the religion are the most important two things that the humankind has been considering. Therefore the religion is own strength which has made social associations effect. Family that has made value that the communities can't be able to refuse is guarantee future of humankind. The people's happiness and progress relies on family. İslâm that has made aim the people's happiness of world and the next world has rule. The rules that have made the religious differentiation of couple as a prohibitive subject at İslamic Marriage should be perceived from this point. Persons in identical religion accord more easily than ones in different religion. At the other hand, to be in different religions for husband and wife affect negatively religious and ethical educations of children.

İslamic Marriage has made rules that surrounded the religious differentiation of couple as a prohibitive: The rules that dominated İslamic Marriage are imperative and marriage contract is a law contract. According to knowledges we reached for our vork, marriage that has done with pagan (müşrik) peoples forbided with certain guidance of Qur'an. The Moslem man is able to marriage with woman that is owner a book (ehl-i kitap) with certain guidance of Qur'an again.

The explanation Qur'an and Sunna that has been certainly to bring up Moslem woman's marriage with man that is owner a book hadn't available. At this point, explanations of "müşrik, ehl-i kitap, kâfir" are key terms that should be understood inside the whole of Qur'an.

At the marriage continued, if couples want, marriage has can continue at condition to be Moslem one of couples. Because this condition inclusive forbidden texts (nusûs) hadn't be present at Qur'an and Sunna.

ÖNSÖZ

Evlilik engeli olarak din farkı problemi veya klasik kaynaklarda yer aldığı şekliyle “Geçici Evlenme Engeli olarak Din Farkı” konusunun İslam hukuku literatüründe yeni bir konu olduğu söylenemez. Bu konu klasik fıkıh kitaplarında yer almasının yanında, günümüzde tartışmalar son noktayı koyma iddiasında olan çalışmalarda yer almıştır. Bu nedenle İslâm Aile Hukukuna göre evlilikte din farkı problemini araştırırken, daha önce yapılanların tekrarı olması endişesi, her zaman etrafımızda gezindi. Yeni bir şey, farklı bir şey ortaya koyma iddiasında olmamakla birlikte eserin, başta kendimiz için özgün olması gerektiğinin farkındaydık.

Evlilik engeli olarak din farkı problemi aslında fıkıh kitaplarında icma sayılabilecek kesinlikte hükümlerle ifade edilmiştir. Ancak biz araştırmamız boyunca gördükki, konunun ele alınışı, delillendirilişi, çelişki sayılabilecek farklılıklar içermektedir. Bu nedenle araştırmamıza önce konunun delilleri olarak gösterilen ayet ve hadisleri incelemekle başladık. Tefsir ve hadis kitaplarının yardımıyla delillerin birbiriyle çelişmeden anlaşılabilirliğini araştırdık. Ardından yeniden fıkıh kitaplarına ve günümüzde yapılan çalışmalara dönerek yeni bir okuma yaptıktan sonra eseri oluşturmaya başladık. Çalışmamızda ayetlerin anlaşılması önemli bir yere sahiptir. Çünkü evlilikte din farkı bizzat Kur’an-ı Kerimde ifadeasını bulduğu için fikhî tartışmalara konu olmuştur.

Böylece çalışmamız müslümanın evliliğinde din farkı probleminin Kur’an-ı Kerim ve Sünnetten delilleriyle birlikte fıkıh kitaplarında ele alınışını incelemektedir. Bunu yaparken konuyu hem fıkıh diliyle ve hem de hukuk diliyle ifade etmeye çalıştık.

Günümüz sosyal gerekleri ve giderek her alana uygulanmaya çalışılan hukukî eşitlik ilkesi konuyu araştırmamıza saik olmakla beraber, bu etkinin kendisi çalışmamızın esas konusu ve argümanı değildir. Biz daima Kur’an-ı Kerim, Sünnet ve fıkıh kitaplarından yola çıktık. Fıkıh kitaplarında konumuzla ilgili en küçük detayı kaçırmamaya uğraşarak, temel argümanlarımızı buralardan elde etmeye çalıştık.

Bana emeği geçen tüm hocalarıma teşekkür etmekle birlikte, çalışmam boyunca bana inancını kaybetmeyn, bilimsel zihniyet ve düşüncesinden etkilendiğim, her zaman yardımını gördüğüm, sabırlı Hocam sayın Prof. Dr. Hamza AKTAN’a ve değerli hocam Prof. Dr. Beşir GÖZÜBENLİ’ye bütün kalbimle şükran ve saygılarımı sunuyorum.

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: ibn/oğlu
bkz.	: bakınız
bs.	: basım
bt.	: binti/kızı
c.	: cilt
çev.	: çeviren
s.	: sayfa
sy.	: sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: tarihsiz
thk.	: tahkik
vd.	: ve devamı
y.y.	: yayın yeri yok

GİRİŞ

I- Araştırmanın Konusu Ve Kapsamı

Evlenmede inanç birliğinin ön plana çıkarılması, tesis edilmesi hedeflenen ideal aile düzenine şekil ve ruh vermesi sebebiyledir. Ailenin aslı fonksiyonlarından birisi de dünyaya gelen çocuklara müspet bir kimlik ve kişilik kazandırmak, onları sosyalleştirmek ve kültürün intikalini sağlamaktır. Aynı inancı paylaşmaları durumunda çiftlerin hem birbirleriyle intibak etmeleri, hem de aileden beklenen sosyal fonksiyonları gerçekleştirmeleri kolaylaşacaktır. Buna karşılık farklı dinlere mensup kişilerin evliliğinde ise eşler, muhtemelen bir kültür çatışması yaşayacak ve dünyaya gelen çocuklara her biri, genellikle kendi inanç ve kültürünü aşlamaya çalışacaktır. Alacağı farklı dini ahlakî terbiyenin, hem çocuğun kendisini, hem de anne babayı olumsuz yönde etkileyeceği, bu durumun ise aile içi ihtilafa ve sosyal çatışmalara sebep olacağı kuşkusuzdur.¹

Bu nedendir ki kadın ile erkeğin bir arada yaşamasının hukukî ve sosyal çerçevesini belirleyen evlilik sözleşmesi, İslâm hukukunda ayrıntılı anlatılır. Bu konuda, birçok emredici ve düzenleyici kurallardan söz edilir. Esasen İslâm hukukunda evlilik akdi, hukukî bir işlem olmasına rağmen bir yandan da ibadet olarak nitelendirilerek insan hayatındaki önemi ve dini ödevlerin ifasıyla yakın bağı vurgulanır. Bu anlayışın tabi bir yansıması olarak evlilik akdi bazı klasik fıkıh kitaplarının ve bazı hadis kitaplarının tertibinde ibadet bölümünün ardında yer alır.

Kur'an-ı Kerim'de evlilik rahmet, meveddet gibi duygu dolu kelimelerle anlatılır² ve sağlam bağ, sağlam teminat ifadeleriyle vasıflandırılır.³

İslâm hukuku, aile hayatıyla ilgili prensipler koyarken, Müslümanlık vasfının şaibelerden korunmasını esas almıştır. Diğer önemli bir husus da aile hayatının kalıcılığını sağlayacak karı koca arasındaki uyumdur. Söz konusu uyum ise başta din olmak üzere, sosyal ve kültürel özellikleri ve seviyeleri bakımından karı kocanın birbirine denkliği ve yakınlığı ile gerçekleşir.

Araştırmamızın temel problemi, Müslüman bireylerin farklı dinden olan kimselerle evlenip evlenemeyeceğini tartışmak değildir. Bu çalışma, Müslüman'ın evliliğindeki din farkı probleminin, fıkıh kitaplarında ifade edilmiş tarzını, konunun

¹ Dağcı, Şamil, "İslâm Aile Hukunda Evlenme Engelleri- II", AÜİFY, c. 41, Ankara, 2000, s.138

² Rum 30/21

³ Nisa 4/21; Nahl 16/72

delillerini, fıkıh sistematığı içerisindeki yerini tespit etmek ve buralarda problem varsayılan durumlarda derinlemesine inceleme yapmak, özellikle Kur'an-ı Kerim ve sünnete dönük araştırma yapmaya yöneliktir. Gerek Kur'an-ı Kerim ve sünnet bütünlüğü içerisinde, gerekse fıkıhın kendi bütünlüğü içerisinde "Müslüman'ın evliliğinde din farkı problemi" nin yerini ve dini-hukukî niteliğini ortaya koymaktır.

II- Araştırmanın Amacı Ve Önemi

Araştırmamızın temel problemi bize birçok amaç edindirdi. Bu amaçlardan biri İslâm hukukçularının, "Müslüman'ın Evliliğinde Din Farkı Problemi" ne ilişkin görüşlerini ortaya koymak ve görüşlerini nasıl delillendirdiklerini göstermektir. Kur'an-ı Kerim, Sünnet ve akli deliler olarak ortaya konan bu delillerden yararlanmadaki farklılıkları gösterip, delillerin analizini yapıp, delillerden yararlanmadaki görüş farklılıklarını tutarlı bir izahla giderebilmektir.

Bunu yaptıktan sonra İslâm hukukçularının ifadeleriyle ahkâmın illetlerini aktarmak, bunlar üzerinden hukuk felsefesi yapmak, "Müslüman'ın Evliliğinde Din Farkı Problemini" Kur'an-ı Kerim, Sünnet ve fıkıh kitaplarının bütünlüğü içerisinde, hukuk diliyle konumlandırmaktır.

İslâm hukuku ya da orijinal adıyla *Fıkıh*, Kur'an-ı Kerimi, Sünneti ve insanı anlamaya, bu üç değere sosyal bir varlık kazandırmaya yönelmiş eşsiz bir külliyattır. İnsanın, tarihinin ve kültürünün çocuğu olduğunu kabul etmekle birlikte, fıkıh kitapları bize her konuda ışık olacak güç ve yeterliliktedir. Elbette modern insan olarak okumalarımızda, yaşadığımız zaman, bazen bir açılım bazen de bir engel olarak karşımıza çıkacaktır. Bu noktada tesellimizi yine yüce dinimizin temel prensiplerinden biri olan, Sevgili Peygamberimizin (s.a.s.) şu ifadesinde bulmaktayız: "İçtihat edip doğruyu bulana iki, içtihat edip yanılana bir sevap vardır."⁴

Bu anlamda her çalışma önemlidir. Bizim çalışmamız ise hem, sınırların kalktığı, insanların farklı din ve milletlerle içice yaşadığı günümüzde milyonlarca Müslüman'ı ilgilendirmek bakımından, hem de İslâm hukukunu güncelleştirmek bakımından önemlidir. Müslüman, farklı hukuklarla yönetilen ülkelerde de olsa, bireysel olarak yerine getirebileceği hususlarda, Kur'an-ı Kerim ve Sünnete uygun

⁴ Buhârî, el-İtisam, 20,21; Müslim, el-Akdiye, 15; Ebû Dâvud, el-Akdiye, 3; Nesai, Ahkâm, 3; İbn Mace, Ahkâm, 3; Ahmed b. Hanbel, IV/197, 204, 205

davranmakla yükümlüdür. Bu noktada sıklıkla karşılaşılan Müslüman'ın başka dinden olanlarla evliliği tartışmasında sonuca götürececek bir araştırma gayreti içinde olduk.

III- Araştırmanın Kaynakları ve Araştırmada Takip Edilen Yöntem

Çalışmamız bir İslâm hukuku araştırması olduğu için, öncelikle, konuyu Fıkıh kitaplarında araştırdık. Fıkıh ve hadis kitaplarında “*Kitabu'n-Nikâh*” bölümünde “*Muharremat*” başlığı ile incelenen konu, tefsir kitaplarında, özellikle ahkâm tefsirlerinde ilgili ayetlerin açıklamalarında yer almıştır. Günümüzde, batıdaki şahsın hukukuna benzer isimlendirilen el-Ahvalü's-Şahsiyye veya Ahkamu's-Şahsiyye adlı hukuk kitaplarının yanı sıra Müslüman'ın gayri müslimlerle ilişkilerini konu alan “Ahkamu'z-Zimmiyyin ve Müste'menin” türü kitaplarda incelenmiştir.

Bizzat bu konuyu incelemek üzere yazılmış olarak, H. İbrahim Acar'ın “Evlenme Engeli Olarak Din Farkı” adlı makalesi⁵ ile Şamil Dağcı'nın “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri” adlı birinci ve ikinci makalesinden bahsedilebilir⁶. Bu iki eser, makale olmanın sınırlılıkları taşımakla birlikte yaklaşımlarından istifade ettiğimiz kaynaklardır. Şamil Dağcı ikinci makalesinde “Geçici Evlenme Engelleri” başlığı ile din farklılığından doğan evlenme engeline yer vermiştir. Fukaha'nın görüşlerini zaman zaman dipnotlarda kendi araştırmaları ile izah ederek ortaya koymuştur. Dinleri “Semavi kitabı olanlar”, “Semavi kitabı olmayanlar” ve “Semavi kitabı olduğu şüpheli olanlar” şeklinde tasnif ettikten sonra ihtidanın evliliğe etkisini “eşlerin darû'l-harpte olması” ve “eşlerin darû'l-İslâmda olması” halinde ayırarak incelemiştir. İbrahim Acar bizim çalışmamızla aynı başlığı taşıyan makalesinde müşrik ve ehl-i kitap ayırımına yer vererek kadın ve erkek açısından söylenenleri ayrı başlıklarda ifade etmiştir. Bu bizim de tercih ettiğimiz bölümlendirme şeklidir. Bu çalışma konuyu doğrudan ele almakla birlikte bize göre deliller üzerinde söylenenler eksik olmuştur. Biz araştırmamızda delilleri bütün yönleriyle, soru bırakmayacak genişlikte incelemeye çalıştık.

Nihat Dalgın'ın konuyla ilgili birkaç çalışmasına ilaveten, “İslâm Hukukuna Göre Müslüman Gayri Müslim Evliliği”⁷ adında müstakil bir kitabı bulunmaktadır.

⁵ Acar, H. İbrahim, “Evlenme Engeli Olarak Din Farkı”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002, sy. 17, s. 27–52

⁶ Dağcı, Şamil, “İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri- II”, AÜİFD, c. 41, Ankara, 2000

⁷ Dalgın, Nihat, Müslüman Gayri Müslim Evliliği, Etüd Yay., Samsun, 2005

Kitap oldukça detaylı bir çalışmadır. Konuyla ilgili son sözü söylemek iddiasındadır. Ancak bu eserle bizim çalışmamızda delilleri analiz etme noktasında varılan sonuçlar aynı değildir. Bu farklılıkları ilgili konularda göstermeye çalıştık. Bu eser, giriş ve üç bölümden oluşmuştur. Girişte, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyette evlenme engeli olarak din ayrılığından bahsettikten sonra Müslümanlar için evlenme yasağı bulunan gayr-i Müslimler tanıtılmıştır. Burada kâfir, müşrik, mürted, ehl-i kitap terimlerinin kapsamaları ortaya konmuştur. Birinci bölümde Müslüman erkeğin ehl-i kitap bayanla evliliği konusundaki görüşler yasak ve meşru kabul edenler olarak tasnif edilip delilleri gösterilmiştir. Sonra deliller değerlendirilerek tercih edilen görüş ifade edilmiştir. İkinci bölümde Müslüman bayanın ehl-i kitap erkekle evliliği konusunda görüşler aynı şekilde yasak ve caiz kabul edenler olarak tasnif edilip delilleri ile anlatılmıştır. Yine delillerin değerlendirmesi yapılarak tercih edilen görüş belirtilmiştir. Üçüncü bölümde nikâh sonrasında eşler arasında oluşan din ayrılığının evliliğe etkisi araştırılmıştır. “Müslüman Eşlerden Birinin İrtidadının Evliliğe Etkisi” ve “Müslüman Eşlerden Birinin İhtidasının Evliliğe Etkisi” şeklinde başlıklandırılan bu bölümde erkek ve kadın için ayrı ayrı değerlendirmelere, delilleri ile birlikte yer verilmiş ve eşlerden birinin ihtidası halinde (kadın veya erkeğin her ikisinin birden ihtidasında geçerli olmak üzere) tercih edilen görüş delilleri ile izah edilmiştir.

Yine Selahattin Acar’ın aynı konudaki yüksek lisans tezinden bahsedilebilir. Araştırmacı, Müslüman Kadının Gayr-i Müslim Erkeklerle Nikâhlanası ve Müslüman Erkağın Gayr-i Müslim Kadınlarla Nikâhlanması şeklinde bölümlendirdiği konuyu klasik fıkıh kitaplarında olduğu gibi ele almıştır. Fukahanın görüşlerini delilleri ile aktarmıştır.⁸

Diyanet İşleri Başkanlığının 16 Mayıs 2002 tarihli Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı-I’in ikinci komisyonun beşinci oturumunda “Kadının Gayr-i Müslimlerle Evliliği” tartışılmıştır. Bu tartışmada kesin bir sonuç yer almamakla birlikte devam eden evliliklerde eşlerden birinin Müslüman olması halinde (bu tartışma özellikle kadının Müslüman olması halini konu alır) evliliğin sonlandırılması hükmünün genel geçerliliği olan bir hüküm olarak görülmemesi ifade edilmiştir.

Bizim araştırmamız ise İslâm hukukçularının konuya ilişkin görüşleri ile birlikte delillerin ve içtihatların, Kur’an-ı Kerim, Sünnet ve fikhın kendi bütünlüğü içerisinde

⁸ Acar, Selahattin, İslam aile Hukukunda Müslümanlarla Gayri Müslimler Arasında Nikah Akdi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2000

incelenmesi ve tearuz varsayılan durumların izahının yapılmaya çalışılması bakımından bu eserlerden farklıdır. Sistematik olarak bu çalışmalardan yararlandığımızı söyleyebiliriz. Ancak biz konuya ilişkin içtihatlar arasında bir tercih yapıp, bunu ispatlamaya yönelmedik. Konunun delillerinin özellikle ayetlerin tearuz olmadan, tutarlı bir şekilde yorumlanabilirliğini araştırdık.

III- Yahudilik Ve Hıristiyanlıkta Evlilik Engeli Olarak Din Farkı

Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta da din farkı evlenme engeli olarak görülmüştür.

Bilindiği gibi Yahudiler kendilerini seçilmiş millet, üstün ırk kabul ettikleri için yabancı ile evlenmek, “kutsal neslin” bozulması, ana dilin unutulması, dinden uzaklaşılması ve yabancı geleneklerin benimsenmesi⁹ gibi sonuçlara yol açtığı için uygun görülmemektedir.¹⁰

Yahudilikte diğer din mensuplarıyla, yani İsrail oğullarından başkasıyla evlenmek yasaktır. Tevrat, Yahudilerin, Amori, Kenanlı, Hitti, Perizzi, vb. putperestlerle evlenmenin yasak oluşu ve gerekçesini şöyle ifade etmiştir:

“Bu uluslarla anlaşma yapmayacaksınız. Kızlarınızı oğullarına vermeyeceksiniz; oğullarınıza da onlardan kız almayacaksınız. Çünkü onlar oğullarınızı beni izlemekten sapıtacak ve başka ilahlara tapmalarına neden olacaklardır. O zaman Rab size öfkelenecek ve sizi çabucak yok edecek.”¹¹

“... Yahuda yabancı ilaha tapınan kızla evlenerek Rabbin sevdiği kutsal yeri kirletti.”¹²

“Kendilerine ve oğullarına bu halklardan kız aldılar. Böylece kutsal soy çevredeki halklarla karıştı. Önderlerle görevliler bu hainlikte öncülük etti.”¹³

Tevrat'ta şirk sebebiyle evliliğe getirilen yasaklama daha sonraları Yahudiliğin, İsrail oğulları dışındaki bütün insanları müşrik kapsamına alması neticesini doğurmuştur. Bu sebeple Yahudi olmayan erkek ve kadınlarla evlilik sık görülmemiştir.¹⁴

⁹ Hakimler, 3/6, I. Krallar, 11/1 vd.

¹⁰ Kurt, Ali Osman, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm da Din Değiştirme, Gökkuşbu, İstanbul, 2004, s. 67

¹¹ Yasanın Tekrarı 7/1-4

¹² Malaki, 2/110

¹³ Ezra, 9/2

¹⁴ Şelebi, Ahmet, Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik, çev. A. M. Büyükçınar, Ö. F. Harman, Kalem Yay., İstanbul, 1978, s. 319

Tevrat'ta evlenilecek olan yabancınn, erkek ya da kadın olması arasında fark gözetilmediği halde, sonraki dönemlerde Yahudi kadınların yabancı erkeklerle evlenmesi hususu üzerinde fazla durulmadığı görülmektedir. Dış evlilik yasağı daha çok yabancı eş alan Yahudi erkekleriyle ilgili gözükmeştir.¹⁵ Çünkü Yabancı bir kadın Yahudi erkeği Tanrının yolunda yürümekten saptırıp, başka ilahlara kulluk ettirecek bir kement ve tuzak olarak görülmekte¹⁶ yabancıyla evlenen erkek, Tanrıya hainlik etmiş kabul edilmektedir.¹⁷

Yabancılarla evlilik konusundaki bu katı tutuma, XIX. yy.da Reformistler esneklik getirmişler ve doğacak çocukların Yahudi şeriatına göre yetiştirilmesi şartıyla izin verilmesini savunmuşlardır.¹⁸

İncil metinlerine göre din ayrılığı durumunda evliliğe son verme yetkisi inançsız eşin seçimine bırakılmıştır: “Eğer bir kardeşin karısı iman etmemişse ama kendisiyle yaşamaya razıysa onu boşamasın. Bir kadının kocası iman etmemişse ama kendisiyle yaşamaya razıysa, kadın onu boşamasın. Çünkü iman etmemiş koca karısı aracılığıyla, iman etmemiş kadında imanlı kocası aracılığıyla kutsanır.¹⁹

İncil'deki bu muhayyerliğe rağmen, kilise hukuku 12. asırda Hıristiyanlarla, Hıristiyan olmayanların evliliğini yasaklayan birçok kararlar almıştır. Roma imparatorluğu kanunları ise Hıristiyanlarla Musevilerin evlenmesini kesin olarak yasaklamıştı. Daha IV. Asırdan itibaren mahalli konsüller Hıristiyanlarla Hıristiyan olmayanların evlenmelerini yasaklayan birçok kararlar aldılar. Hatta mezhepler arası evliliklerin de yasaklandığı görülmektedir.²⁰

Türkler de İslâm öncesinde benzer bir örfte sahiptir. Eski Türk töresinde yabancı ile evlilik bulunmuyordu. Ancak çok özel durumlarda ülkeler arası barış ve yüksek menfaatler söz konusu olduğunda bir prenses değişimi yapılabilmiş, Osmanlı döneminde bu tür evlilik yapanlar vatandaşlıktan çıkarılmıştır.²¹

¹⁵ Kurt, a.g.e., s. 67: Tesniye'de Musa'nın Kenan putperestlerinin hem erkek hem de kızlarıyla evliliği yasakladığı aktarırken Ezra Kitabında sadece yabancı kadınlardan söz edilmektedir. Ezra ve Nehemya kitaplarında üzerinde durulan konu, evlilikte yabancı kızlar almak olup yabancı kocalar tehlike olarak görülmemektedir. Yabancı kadınlarla evlilikte itiraz edilen husus, kadının yabancı tanrılar lehinde kocasını etkileyeceğidir. Aynı yer, 335. dipnot.

¹⁶ bkz. Tesniye, 7/3-4; Yeşu, 23/12-13

¹⁷ bkz. Ezra, 10/1-5; Nehemya, 13/17

¹⁸ Kurt, a.g.e., s. 68

¹⁹ I. Korintiler, 7/12-16

²⁰ Cin, Halil, İslâm ve Osmanlı Aile Hukukunda Evlenme, Konya, 1988, s.111

²¹ Bilgin, Beyza, İslâm'da Kadının Rolü, Türkiye'de Kadın, Ankara, 2001, s. 29

Günümüze geldiğinde din farkının artık Medeni hukuklara yansımadağını görüyoruz:

1917 tarihli Osmanlı Hukuku Aile Kararnamesi'nin 51. maddesi de, Müslüman bir kadınının Müslüman olmayan bir erkekle evliliğini batıl saymıştır. İsviçre Medeni Kanunu'ndan benimsenip tercüme edilmesi sırasında aynı hüküm bir fıkra ile Medeni Kanun'un 112. maddesine ilave edilmiş, ancak bu hüküm TBMM encümenince çıkarılmıştır.²²

IV- İslâmiyet'te Evlilik Engeli Olarak Din Farkı

Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta farklı dinden olanlarla evlilik katı bir şekilde yasaklanmışken İslâmiyet'in evlilikte din farkına bu iki dine nisbeten daha hoşgörülü olduğu söylenebilir. İlerde göreceğimiz üzere Müslüman erkeğin ehl-i kitapla evliliğinin helal olması, İslâm'ın diğer dinden insanlarla birlikte yaşamaya gösterdiği hoşgörünün ifadesidir. Müşrik kimselerle evlilik kesin olarak yasaklanmıştır.

Ayrı hükümler bağlanmış olması nedeniyle konuyu önce “Evlilik Tesisi Bakımından Din Farkı” ve “Devam Eden Evlilikte Oluşan Din Farkı” olarak tasnif ettikten sonra, dinler açısından tasnife yer vereceğiz. Gerektiği yerde ise “Müslüman Kadının Evliliği” ve “Müslüman Erkeğin Evliliği” olarak ayrı başlıklar altında incelememize devam edeceğiz.²³

²² Arsebük, Esat, Medeni Hukuk II, İstanbul, 1938, s. 634

²³ Konu ile ilgili hükümlerin tamamını görmek için bkz., İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed, Bidayetü'l-Müçtehid ve Nihayetü'l-Muktesid, Daru'l-Marife, Beyrut, 1997, III/81 vd.; ed-Deyrebi, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ömer, Ahkamu'z-Zevac ala Mezahibi'l-Erbaba, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, s. 48-49; Zuhayli, Vehbe, İslâm Fıkıh Ansiklopedisi, çev. Komisyon, Feza Yay., İstanbul, 1994, IX/121 vd.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. EVLENME AKDİ VE HUKUKİ MAHİYETİ

1.1. Aile Hukukunun İslâm Hukukundaki Yeri

Öncelikle, araştırmada kullanılan “İslâm Hukuku” tamlamasından maksat, Müslüman hukukçuların, önlerindeki ana kaynakları, yani Kur’an-ı Kerim ve sünneti, zihinlerinde ya da ellerinde bulunan hukuk ilmi yöntemiyle, yani usulü’l-fikh ile yorumlayarak ulaştıkları sonuçlardır. Aslında Müslüman toplumların hukuku demek olan bu sonuçlara, “İslâm” kaydının konulması, hem sonuç itibariyledir, hem de müçtehitlerin yorumlama çabalarının imanî bir temele oturmasından dolaydır. Hz. Peygamberin bir konudaki şahsi içtihadının “Allah’ın hükmü” olarak takdimini hoş bulmayışı²⁴, Hz. Ömer’in önünde yazılan bir resmi belgeye kâtip tarafından “İşte bu Allah’ın Ömer’e gösterdiği hükümdür” cümlesi yazılınca buna itiraz edip, “Hayır öyle değil. Bu Ömer’in kendi görüşüdür”, düzeltmesini yapması, İmam Ebu Hanife’nin ve İmam Şafî’nin “İçtihadımızın hilafına bir sahih habere ulaşırsanız benim mezhebim o haberin doğrultusundadır” tarzındaki yaklaşımları, İmam Mâlik’in haram helal gibi pür dinî ıstılahları kullanma konusunda selefin gösterdiği hassasiyeti haber veren sözleri, bu hukukun bir içtihatlar hukuku biçiminde gelişip, el-Cüveyni’nin dediği gibi “Hüküm ve fetvaların onda dokuzu rey ve içtihatla elde edilmiş olup, haklarında açık nas yoktur”²⁵ gerçeği bu sonucu vermektedir.²⁶

İslâm Hukuku ilmi, özellikle hukukun yorumlanması, geliştirilmesi ve uygulanması söz konusu olduğunda, çalışmaları için hiç kimsenin, hatta herhangi bir yönetimin müsaadesi gerekli olmayan, büyük hukukçuların bağımsız eseridir.²⁷

İslâm Hukuku araştırmalarında şu da bilinmelidir ki, fukahaya göre İslâm, önce her şeyi kökünden kaldırıp, sonra boşlukları doldurmak için, pozitif davranış kuralları koymayı öngören inkılâpçı bir doktrin değil, tekâmülcü bir karakter gösterir.²⁸

²⁴ Ebû Dâvud, Cihad, 82; İbn Mâce, Cihad, 38; Darimi, Siyer, 8

²⁵ El-Cüveyni, Ebu’l-Meali İmamu’l-harameyn Rükneddin Abdülmelik, el-Burhan fi Usûli’l-Fikh, Mısır, 1418, II/502

²⁶ Yaman, Ahmet, İslâm Hukukunda Siyaset Hukuk İlişkisi, Esra Yay., İstanbul, 1999, s. 24

²⁷ Brohi, A. K., “İslâm Hukuk Düşüncesi”, İslâm Hukuku Üzerine Araştırmalar, Usul Yay., İstanbul, 1995, s.13

Schacht, Joseph, İslâm Hukukuna Giriş, çev. Mehmet Dağ, Abdülkadir Şener, 2. bs., Ankara, 1977, s.212; Carlo, A. Nallino, “İslâm Hukuku”, AÜİFD, 1954, c.2, sy. 1-2, s. 462 vd.; Safî, Lüey, “İslâm Hukuku ve Toplum”, İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi, çev. F. Mehves Kayani, sy. 1-2, s. 18

²⁸ Brohi, a.g.m., s.13

İslâm Hukuku klasik dönemde ibâdât, muâmelât ve ukûbât üçlü ayrımıyla incelenmiş aile hukukuna giren konular muamelat içerisinde yer almıştır. Günümüz İslâm hukukçuları ise aile hukukuna ahval-i şahsiye içerisinde yer vermektedir.

İslâm Aile Hukukunu oluşturan konuların, nikâh, talak, nesep ve hıdane, nafaka gibi başlıklarla, titiz ve teferruatlı bir biçimde işlendiği görülmektedir. Zira İslâm hukukunun ana kaynakları Kur'an-ı Kerim ve sünnette aile hukukuna dair olan hükümler önemli bir yekûn oluşturmaktadır. Gerek kaynaklarda aile hukukuna ait malzemenin bol oluşu, gerek insanların bu sahaya daha fazla ihtiyaç duymaları ve gerekse aile hukukunun, İslâm hukukunun en çok uygulanma imkânı bulan sahalardan biri oluşu, hukukçuların bu saha üzerinde daha fazla ve titizlikle durmalarına sebep olmuştur.

İslâm Hukukçuları, ailenin hem kendi elemanları hem de toplumla ilişkilerini inceleyip aile hukukunun hükümlerini tespit ederken bir inceliğe işaret etmişlerdir. Müslümanların nazarında ailenin oturduğu temeli gösteren bu incelik, nikâha kısmen ibadet anlamı da yüklemektir. Yani aile kurumunun kurulmasının hukuken ilk adımı ve meşruiyet vasıtası olan nikâh sıradan bir akit olmanın ötesinde Allah'a yaklaşma demek olan ibadet mahiyetine de bürünmektedir. İbnu'l-Hümmam (ö.861/1457), "Nikâh ibadetlere daha yakındır. Öyle ki, evlenmek kendisini ibadete vermek kastıyla bekâr kalmaktan çok daha üstündür. Hatta cihatla karşılaştırıldığında da böyledir"²⁹ derken bu ilişkiyi dile getirir.

Yaratıcının iradesiyle ilk insan, bir aileye sahip olarak yaratılmıştı. Kur'an-ı Kerim yeryüzünde yaşayan insanların atası olan Hz. Âdem' in (a.s.) bir eşe sahip olduğunu ve bu ilk karı-kocanın çocuklarıyla beraber bir aile yuvası kurduğunu haber vermektedir.³⁰

Bireyin mutluluğunu temin eden, toplumla birey arasını bağlayan ve onu topluma kazandıran ailenin kurumsal önemini şu ayeti kerime ortaya koymaktadır:

*"İçinizden kendileriyle huzura kavuştuğunuz eşler yaratıp, aranızda sevgi ve rahmet var etmesi, Allah'ın varlığının belgelerindedir. Bunlarda düşünen bir toplum için dersler vardır."*³¹

²⁹ İbnu'l-Hümmam, Kemalüddin Muhammed b. Abdülvahid es-Sivasi, Şerhu Fethu'l-Kadir, yy., Mısır, 1970, III/184

³⁰ Bakara 2/35; Maide 5/27; A'raf 7/19; Taha 20/117-118; Nahl 16/72

³¹ Rum 30/21

Öyleyse aile öncelikle insanın huzur bulacağı bir yuvadır. Bunun yanında aile, insanca yaşamanın ortamını hazırlamaktadır. Yaratılışı itibarıyla yalnız başına yaşayamayan insan, aile ortamının sıcaklığında terbiye edilmekte, hemcinsleriyle ilişki kurabilmekte ve şahsiyetini kazanmaktadır. “*Aile terbiyesi*”, “*aile görgüsü*”, “*aile şerefi*” gibi sık kullandığımız deyimler, ailenin bu önemli işlevini dile getirir.

Bunun içindir ki, mahiyeti ve bakış açıları değişmekle beraber bütün hukuk düzenleri, aile kurumunun hem iç, hem dış ilişkilerini düzene koymaya çalışmış, bunun için *Aile Hukuku* dediğimiz bölümü geliştirmiştir. Hukukun temel görevi toplum düzenini temin etmek olduğuna göre, aile hukukunun görevi de toplum içinde aile nizamını sağlamak, aileyi her yönüyle güçlendirerek toplumun temelini sağlamlaştırmaktır.³²

İslâm’ın temel kaynakları olan Kur’an-ı Kerim ayetleri ve peygamber tatbikatına baktığımızda, aileye kurumsal varlık kazandırmanın ve onun üzerine titremenin temel bir görev olduğunu görürüz. Zaten ilk insanın dünyadaki serüvenine ailesiyle başlamış olması aile kurumunun onun doğasında yer tuttuğunu gösterir. Diğer taraftan:

“*İçinizdeki bekârları ve kölelerinize cariyelerinizden iyi olanları evlendirin. Eğer onlar fakir iseler, Allah onları fazlu kereminden zenginleştirir. Allah her şeye gücü yeten, her şeyi bilendir*”³³ mealindeki ayeti, aileyi oluşturmayı bir toplumsal görev olarak Müslümanlara yüklemektedir.

Hz. Peygamber de (s.a.s.) “*Ey gençler! Evlilik yükümlülüğüne gücü yetenler hemen evlensin. Çünkü evlilik gözü ve ırzı harama karşı daha fazla korur...*”³⁴ ile “*Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimle amel etmezse benden değildir...*”³⁵ sözleriyle evlenerek aile kurmanın önemini vurgulamaktadır.

Kur’an-ı Kerim evlilik akdiyle kadın ile erkek arasındaki duygusal ilişkiye dikkat çekerek evliliği, “*rahmet*”, “*meveddet*” gibi duygu dolu kelimelerle birlikte zikretmekte³⁶, ayrıca onu “*sağlam bağ, sağlam teminat*”³⁷ olarak vasıflandırmaktadır. Böylece evliliği, cinsel birliktelik yerine duygu yükleyerek aile kurumuna dönüştürmüştür. Gönderildiği yüzyıl açısından bu çok ileri, varılabilecek en ileri hukukî

³² Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, *Aile Hukuku*, cüz, 1–2, İstanbul, 1960, s.3

³³ Nur 24/32

³⁴ Buhârî, Nikâh,2; Müslim, Nikâh,1; Ebû Dâvud, Nikâh, 1; Tirmizî, Nikâh, 1

³⁵ Buhârî, Nikâh,1; Müslim, Nikâh, 5; Nesai, Nikâh, 4; İbn Mace, Nikâh, 4

³⁶ Rum 30/21

³⁷ Nisa 4/21

yapılanmadır. Nikâha dair teferruat sayılabilecek en temel ölçütler ayetlerde ifadesini bulmuş bu anlamda evlenilmesi yasak olanlar, eşler arası hukuk, aile geçimsizliğine çözümler, boşanmanın nasıl olması gerektiği, kadının mağdur olmasını engelleyen hükümler Kur'an-ı Kerimde yer almıştır. Bütün bunlar evliliği aile kurumuna dönüştürmek böylece aileyi koruyup toplumun temeli yapmak içindir. Kur'an-ı Kerimin bu gayesi nikâhın “meşru ölçüler içinde eşlerin cinsel yönden birbirlerinden faydalanmalarına imkân tanıyan bir akit”³⁸ olarak tanımlanmasından çok ileridir.

1.2. Aile Hukuku İle İlgili Hükümlerin Niteliği

Aile kurumu her şeyden önce bir sosyal, ahlaksal kurumdur. Bunu bir hukuk kurumu olarak ele alan ve düzenleyen kuralların, toplum yapısındaki ahlaksal görüş ve düşüncelerin etkisi altında kalmamasına olanak yoktur. Bu nedenle denilebilir ki, aile kurumu hukuksal olmaktan çok ahlaksal bir kurumdur; çünkü ilgililer bunu yaşatacak ahlak koşullarını taşıyamıyorsa, aileyi sadece yasa kurallarıyla ayakta tutmak olanaksızdır.³⁹

Ailevi ilişkiler insani, tabii ilişkiler olduğundan, bir takım düzenlemeyi beraberlerinde getirirler. Bunlar dinî, ahlaki ve işin mahiyeti icabı olan düzenlemelerdir. Hukuk düzeni özel bir durum söz konusu olduğu zaman, ailevi ilişkilere müdahale eder. Fakat bununla aile hukukunun sadece ahlaki yaptırımlara tabii olduğu söylenemez. Aile hukuku ile ilgili hükümler düzenlenirken ailenin, şahısların menfaatleri yanı sıra, toplum menfaatinin göz önünde tutulması zorunluluğu da duyulmuştur. Toplumun menfaatleri ise, ancak devletin müdahalesi ile korunur. Bu düzenlemelerin ise amir hükümlerle yapılması gerekir. Aile hukuku sahasındaki hükümlerin pek çoğu bu nedenle amir hükümlerdir.⁴⁰ Aksine anlaşma yapılamaz. Yapılan anlaşmalar batıldır. Bu kaidelerin çoğunun amir kaideler olması işin mahiyeti icabıdır. Ailenin ahlak ve kamu düzenini yakından ilgilendirmesinden ileri gelmektedir. Ayrıca kanunda öngörülen müesseseler dışında başka müesseseler de yaratılamaz. Mesela toplum ne kadar önem verirse versin sütkardeşliği müessesesi kurulamaz. Karı koca arasında kanunun kabul ettiği mal rejimleri dışında bir rejim şekli öngörülemez. Kanunda düzenlenen boşanma

³⁸ İbnu'l-Hümmam, a.g.e., IV/2

³⁹ Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, Ailenin Çilesi Boşanma, Çağdaş Yay., İstanbul, 1976, s.21

⁴⁰ Öztan, Bilge, Aile Hukuku, AÜHF yay., Ankara, 1979, s. 5; Oğuzman, Kemal; Dural, Mustafa, Aile Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994, s.3-4

sebeplerine bir yenisi eklenemez. O halde aile hukuku ilişkilerinin yaratılmasında kanunda belirtilen durumlar dışında irade serbestîsi prensibi uygulanması, diğer bir deyişle, tarafların serbest karar verme sahaları sınırlıdır. Borçlar hukukunda tanınan irade serbestîsi prensibi aile hukuku sahasında uygulama imkânı bulamaz.⁴¹

İslâm aile hukukunda da genellikle amir hükümleri ihtiva eden nasslar hâkimdir. Bunun tabii bir sonucu olarak hukukun, değişime en az açık olan alanıdır. Aile hukukunda akit hürriyetine tanınan alanın örneğin borçlar hukukundakine oranla daha dar ve sınırlı olduğunu belirtmek gerekir.⁴²

Aile hukukuna ilişkin temel hükümler Kur'an-ı Kerim ve sünnette ayrıntılı olarak yer almıştır. Bu aile hukukunun özelliğinden, yani ailenin öneminden kaynaklanmaktadır. Kur'an-ı Kerimin kişilerin birbirleriyle evlenmelerini sınırlayan hükümlerini, neslin ve aile kurumunun korunması için öngörülen müeyyideler olarak kabul etmek gerekir. Aile hukukundaki bu sınırlayıcılık usul kitaplarında “*nikâhta asıl olan yasaklıktır*” şeklinde formüle edilmektedir. Bu kurala göre eş seçiminde asıl olan yasaklık olup, kişi istediği herkesle evlenemez. Ancak yine fıkıh kitaplarında “*eşya ve fiillerde mubahlığın esas olduğu*”, yani sınırlayıcı bir hüküm bulunmadıkça kişinin akit hürriyetinin kısıtlanmaması gerektiğini ifade eden başka bir kural daha bulunmaktadır. “İbaha kuralı”⁴³ denilen bu ilke gereği akitlerde nelerin yapılabileceği değil, sadece nelerin yapılmayacağı zikredilmekte ve bundan yasak kapsamında bulunmayan fiillerin yapılabileceği anlaşılmaktadır. İlk bakışta bu iki temel kural birbiriyle çatışır gibi görünmektedir. Çünkü birisi mubahlığın esas, haram kılmanın arızı olduğunu söylerken, diğeri evlilikte asıl olan şeyin yasaklık olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Kur'an-ı Kerimin birbiriyle evlenmesi yasaklanan kişilerin kapsamını belirleyen ayetinin bu konuyu hukukî kalıba döküş (siyagat) tarzı incelendiğinde, bu ayetin de “ibaha kuralı”na uygun bir tarzda kendileriyle evlenilebilecek kişileri değil de, kimlerle evlenilemeyeceğini zikretmekle yetindiği görülmektedir. Bu temel kurala uygunluk o derece açıktır ki, ilgili ayet bile yasağın kapsamını “*anneleriniz, kızlarınız... size haram kılındı*” (Nisa 4/23) şeklinde ortaya koyduktan sonra, “*bunun dışındakiler... size helal kılındı*” (Nisa 4/24) şeklinde devam etmektedir. Yani ayet, kimlerle evlenilebileceğini

⁴¹ Öztan, a.g.e., s.7,8

⁴² Dağcı, Şamil, “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-I” AÜİFD, c.40, Ankara, 2000, s.177

⁴³ Bu prensip modern hukukta da “Yasaklanmamış olan her şey yapılabilir” şeklinde ifade edilmektedir. Bk. Aral, Vecdi, Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1991, s. 61

teker teker saymak yerine, sadece kimlerle evlenilemeyeceğini zikretmekle yetinmekte, olumsuzlama metodu ile bunların dışında kalanlarla evlenilebileceğini açıkça vurgulamaktadır. Bu durum en azından nikah akdi noktasında “ibaha kuralı”nın asıl olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁴

Nitekim emrin en alt derecesinin ibaha, olduğunu, Kur’an-ı Kerimdeki evlenme emrinin de en azından ibaha ifade ettiğini, ibahada ise sınırlama olabilmekle beraber yasağın değil cevazın esas olduğunu vurgulayan Hanefi usulcüsü Abdulaziz el-Buhari, evlenmede cevazın esas olduğunu kaydetmiştir.⁴⁵ Yine meşhur bir Hanefi hukukçusu olan Kâsânî de, İslâm’da genel kuralın, mutlak olarak maslahata ulaşmak olduğunu, bir maslahat olan nikâhta da cevazın esas olması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁶

Bu nedenle evlenmede asıl olanın yasaklık olduğunu ifade eden kurallar, mutlak yasaklığı değil, aile hukukundaki sınırlayıcı amir hükümlerin, hukukun diğer alanlarına nispetle daha fazla olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü aile hukuku ile ilgili naslar, şekil olarak da konuyu en ince ayrıntısına kadar ortaya koymaktadır. Öyle ki İslâm aile hukukunun genel ilkelerinin Şari tarafından düzenlendiği, taraflara terk edilen şeyin ise, evlenme iradesini izhar etmekten ibaret olduğu ifade edilmiştir.⁴⁷

Özetle Aile hukukuna Kur’an-ı Kerim ve sünnetin müdahalesi bariz olarak görüldüğü için, bu alan ile ilgili hükümler, evlilik akdinin tarafları için olduğu kadar, tatbikatçılar (yargı) açısından da riayet edilmesi mutlak zorunluluk ifade eden emredici (imperative) nitelik taşımaktadır. Bu konudaki naslar, hukukun diğer alanlarındaki kadar geniş yoruma da açık değildir. Başka bir ifade ile aile hukukunda hâkime tanınan takdir alanı da çok geniş değildir.⁴⁸

1.3. Evlenmenin Tarifi Ve Hukukî Mahiyeti

1.3.1. Kavram

Evlenme, İslâm hukuk dilinde “*nikâh*” kelimesi ile ifade edilir.⁴⁹ Bu nedenle evliliğe dair hükümler “*nikâh, münâkâhat*” başlıkları altında incelenmiştir.

⁴⁴ Dağcı, a.g.m I, s. 191

⁴⁵ Abdulaziz el-Buhârî, Keşfu’l-Esrar, Darü’l-Kitabü’l-Azî, Beyrut, 1997, I/38

⁴⁶ Kâsânî, Ebu Bekr b. Mesud, Bedaiu’s-San’ani fi Tertibi’s-Şerai, thk. Ali Muhammed Muavız, Daru’l-Kitabu’l-İlmiye, Beyrut, 1997, II/271

⁴⁷ Dağcı, a.g.m. I, s.191

⁴⁸ Dağcı, a.g.m. I, s.191

⁴⁹ Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebu Sehl, Kitabu’l-Mebcut, thk. Şeyh Muhammed Radı, yy., Beyrut, 1912, IV/192

Nikâh sözlükte “evlenmek, cinsi münasebet” anlamlarına gelir. Hatta kelimenin, “evlenme akdi veya cinsi münasebet” anlamlarında müşterek olduğu veya “akit” manasının mecaz, cinsi münasebet anlamının hakikat olduğu -ki Hanefî Hukukçular, bu görüştedir- veya aksine “akit” anlamının hakikat, cinsi münasebet anlamının mecaz -ki Şafîî Hukukçular da bunu tercih etmişlerdir- olduğu tartışılmıştır.⁵⁰ Kelimenin anlamı üzerindeki bu farklı içtihatlar, ilgili diğer hükümlere de yansımıştır. Örneğin Hanefîler, zina edenler arasında sıhrî yakınlık doğacağını söylerken, Şafîîler batıl da olsa bir nikâh akdi bulunmadığı için zinanın sıhrî yakınlık doğurmayacağını benimsemişlerdir.⁵¹

Serahsî, kelime anlamı cinsi münasebet olan *nikâh*, hukuken bu cinsi münasebeti meşru kılan akittir,⁵² tanımıyla anlamı, hukuk diline uygun olarak netleştirmiştir.

Böylece klasik dönemde evlenme, “Bir akittir ki, kasten milki müt’ayı ifade eder” olarak tarif edilir.⁵³ Yani erkeğin, nikâhı yasak olmayan bir kadından meşru olarak faydalanmasını temin eden bir akittir” şeklinde sadeleştirmek mümkündür. Ancak bu tarif daha çok akdin konusunu belirlemekle yetinip, gaye ve hükümlerinden bahsetmemektedir. Hâlbuki Roma hukuku, evlenmeyi “karı koca arasında bir hayat ortaklığı (Consortium vitaz) olarak kabul eder. Roma hukukunun bu evlilik anlayışı, Batılı hukukçuları da etkilemiştir. Kilise hukukunda da, İslâm hukukunda olduğu gibi, evlenme eşlerden her birine diğerinin vücudu üzerinde faydalanma hakkı kazandıran bir akittir. Ancak İslâm hukukunda klasik dönemde yapıldığı gibi “bir akittir ki kasten milki müt’ayı ifade eder” tarifî, söz konusu hakkı sadece erkek bakımından dile getirmektedir. Bu tarifte kadının erkeğin vücudu üzerinde hak sahibi olması bahse konu değildir. Kadın akdin hem tarafı hem de konusudur.⁵⁴ Evlenme ve boşanma evleviyet ve ekseriyetle kocaya verilmiş bir haktır. Aile birliğinin temsil sıfat ve salahiyeti erkektedir.⁵⁵ Koca kadın üzerinde egemen vaziyettedir, ailenin idaresi erkeğin kendi elindedir.⁵⁶

⁵⁰ Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1988, II/14; Döndüren, Hamdi, Delilleriyle İslâm Hukuku; Şahıs, Aile ve Çözümlü Miras, 2. bs., İslâm Hukuku Külliyyatı Yay., İstanbul, 1993, s. 176

⁵¹ Döndüren, a.g.e., s.176

⁵² Serahsî, a.g.e., IV/192

⁵³ Bilmen, a.g.e., II/14

⁵⁴ Cin, a.g.e., s. 40

⁵⁵ Berki, Şakir; Hamidi, Hayrullah, İslâm Hukukunun Ana Prensipleri, AÜİF Yay., Ankara, s. 36-37

⁵⁶ Dihlevî, Şah Veliyullah, Huccetullâhi'l-Baliğa, çev. Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994, c. 2, s. 413; Şaban, Zekiyüddin, Ahkamü’ş-Şer’iyye lil Ahvali’ş-Şahsiyye, 5. bs., Camiatu Karyunus, Bingazi, 1989, s.179

Yeni kabul edilen bazı İslâm ülkeleri kanunları batı hukuk sistemlerinin evlenme tarifini aynen benimsemişlerdir. Örneğin Suriye Kanunu 1. maddede evlenmeyi şöyle tarif eder: “Evlenme, evlenmeleri yasak olmayan bir erkekle bir kadın arasında ve müşterek hayat ve nesli sürdürmek için bir bağ yaratan akittir.” Mudavvena adını taşıyan Fas Kanunu, 1. maddede evlenme konusunda daha ileri bir tarif verir: “Evlenme kanunî bir akittir ki, onunla bir kadınla bir erkek sürekli bir hayat kurmak için birleşirler. Evlenme kocanın yönetimi altında, eşlere karşılıklı vecibelerini, güvenlik, huzur, karşılıklı sevgi saygı içinde yerine getirmek imkânı veren, sağlam temeller üzerine inşa edilmiş bir aile yuvasının tesisiyle, sadakat, saflık ve nesli sürdürme arzusu içinde bir hayatı gaye edinir.”

Ancak kabul etmek gerekir ki bu kanunlar ve diğer çeşitli İslâm ülkelerinin kanun koyucuları da bu neviden evlenme tarifleri kabul ederken, klasik İslâm hukukundan uzaklaşmışlardır. Bu batı ile teması sonucu fikirlerdeki değişimin bir neticesidir.⁵⁷

Netice olarak evliliği “Tam ve sürekli bir hayat ortaklığı yaratmak üzere karşı cinsten iki kişinin hukuk nizamınca geçerli kabul edilen bir şekilde birleşmeleridir”⁵⁸ şeklinde ifade etmek, bütün söylenenleri derleyip toplayan bir tanım olacaktır.

Şu halde bir evlenme akdinin meydana gelebilmesi için şu unsurlar gerekmektedir:

a) Cinsiyetleri ayrı iki taraf: Yani evlenme, nikâh ehliyeti taşıyan ve evlenmelerinde herhangi bir engel bulunmayan bir erkek ile kadın arasında olur.⁵⁹

b) Hayat beraberliği için ortak rıza: Tarafların böyle bir akde gönülden razı olmaları, onları sadece cinsel ilişkide değil, acı tatlı hayatın her anında ortak yapmaktır. Zaten evlilik akdinin esas konusu da budur.⁶⁰

c) İlke olarak devamlılık: Daha sonra baş gösteren bazı sebeplerle evliliğin sona ermesi mümkün olmakla beraber, evlilik akdinde devamlılık esastır. Belli bir süre devam ettirilmek veya bir tecrübe devresi geçirmek maksadı ile geçici evlilikler yapılmaz.⁶¹

⁵⁷ Cin, a.g.e., s. 41

⁵⁸ Hüseyin, Ahmed Ferrac, Ahkamu’z-Zevac, Mektebetü’l-Kanuniyye, by., ty., s., 15; Velidedeoğlu, Aile Hukuku, cüz, 1-2, s. 38

⁵⁹ Rûm 30/21

⁶⁰ Bakara 2/187

⁶¹ Nisâ 4/19

d) Hukukîlik: Yukarıdaki unsurların mevcudiyetine rağmen bu akit, ayrıca hukuk tarafından da tanınan bir akit olmalıdır. Evlilik akdinin taraflara sağladığı haklar ve karşılıklı sorumluluklar, hukuk nazarında geçerli olan bir nikâhta söz konusu olabilir.⁶²

1.3.2. Evlenme akdinin hukukî mahiyeti

Evlenme kadın ile erkek arasında, kanunun tanıdığı, kamu vicdanının doğru bulduğu bir hayat ortaklığı kurar. Tek tek evliliklerin kuruluş ve işleyişlerindeki düzen, toplumun manevi sağlığı ile çok yakından ilgilidir. Bu yüzden modern kanunlar evlenmeye ve evliliğe diğer özel hukuk münasebetlerine oranla, çok daha önemli bir yer ayırırlar. Evlilik hukuku irade serbestîsinin en çok daraldığı bir özel hukuk alanıdır. Her şeyden önce, tarafların evlenmesi resmi bir memurun kontrolünü ve araya girmesini gerektirir. Evlenmeden doğan hakları ve borçları karı kocanın diledikleri gibi değiştirmeleri veya ortadan kaldırmaları mümkün değildir. Evliliğe son vermek bile onların anlaşması ile gerçekleşmez.⁶³

Evlenmenin mahiyeti, modern hukukta; akit, müessese, şart-tasarruf gibi açılardan tartışılmıştır.⁶⁴ Özetle verecek olursak, akit, şart-tasarruf, müessese görüşlerinde ortak husus, her üç görüşte de evlenmenin taraf iradeleriyle meydana geldiğidir. Nazariyelerin birbirinden ayrıldığı hususlara gelince, akit görüşüne göre, evlenme akdi için tarafların yaptıkları irade beyanları, onları kişisel ve somut bir hukukî duruma sokar. Taraflar, akdin muhtevasını, şartlarını, sona erme sebeplerini serbestçe tespit edebilirler. Müessese görüşünde ise taraflar dâhil oldukları müesseseye bağılırlar; evlilik birliğinin gayesi bu müessesenin gayesidir, ondan farklı olamaz. Tarafların kendi şahsi arzuları hiçbir zaman dikkate alınmaz. Şart-tasarruf görüşünde ise, irade beyanı ile taraflar umumî ve objektif bir statü içine girerler. Önceden tespit edilmiş şartlarla bağılırlar. Kendileri bu statünün hiçbir şartını değiştiremezler. Bu statüden çıkmak da kendi iradelerine bağı değildir. Kanunun tayin ettiği şartlar gerçekleşirse, ancak bu takdirde statüden çıkmak mümkündür. Ancak evliliğin hukukî

⁶² Bakara 2/228: “Kadınların yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkelerin kadınlar üzerinde bir derece farkları vardır. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” Ayet haklardan bahsetmesi yönüyle hukukîliğe işaret ediyor denebilir.

⁶³ Tekinay, Sulhi, Türk Aile Hukuku, İstanbul, 1966, s. 61

⁶⁴ Tezimizle doğrudan ilgisi olduğu için kavramları vermekle yetindik. Bu görüşlerin detayı ve tenkidi için; Öztan, a.g.e., s. 62-64; Oğuzman, a.g.e., s. 61-62; Türk Medeni Kanunu sözleşme görüşüne göredir. Oğuzman, a.g.e., s. 62

mahiyetini sağladığı kolaylık, basitlik nedeniyle bazı kısıtlamalar yapılması şartıyla, akit görüşü ile açıklamak daha isabetli olacaktır.⁶⁵

İslâm hukukçuları da nikâhı, “*milk-i müt’a, yani eşlerin birbirlerinden istifade etmesi üzerine yapılan bir sözleşmedir*”⁶⁶ diye tarif ederken onun akit niteliğini ön plana çıkarmışlardır.

Bununla birlikte İslâm hukukunda nikâh akdinin mahiyetine ilişkin bir değerlendirme yapılmamıştır. Zira İslâm hukukunda hükümlerin, hukukî, felsefî izahı yapılmamıştır. Sürekli sonuçlar vardır.⁶⁷

Ancak İslâm hukukunda “evlenme, satış akdidir” görüşü ret edilmelidir. Zira nikâh, fıkıh kitaplarında başlı başına bir konu olarak işlenmiştir.⁶⁸ İslâm’ın nikâha bakışı ve fakihlerin eserlerinde ilerleyen sayfalarında görülen yaklaşımları, nikâhın basit bir akitten daha fazla bir şey olduğu izlenimi vermektedir. Kur’an-ı Kerim nikâh akdini “*misak-ı ğaliz*” yani çok büyük sorumluluğu olan bir söz olarak nitelemiş⁶⁹, yüze yakın ayetini aile hukuku meselelerine ayırmış; Hz. Peygamber de (s.a.s.) evliliği kendisinin sünneti olarak takdim etmiştir. “*Şu nikâhı etrafa duyurun, onu mescitlerde yapın ve nikâh dolayısıyla tefler çalın*”⁷⁰ hadisi nikâhta, basit bir akitte rastlanmayan bazı niteliklerin bulunduğunu göstermektedir.⁷¹

Kur’an-ı Kerim ve sünnette evliliğe verilen bu önem dolayısıyla İslâm hukukunda evlilik, mükellefin fiilleri açısından yani farz vacip vb. açısından değerlendirilmiştir. Nikâhın şer’î vasfı, olarak da ifade edilen bu husus şahıslara göre değişir.⁷²

Yani evleneceği kişinin mihr ve nafakasını temine gücü olup, evlenmediği halde kendini gayri meşru ilişkiden koruyamayacak kişi için evlilik farzdır. İtidal halinde, yani evlenmeye gücü yeten ve nefsinin koruyabilen kimse için sünnet-i müekkede (Burada fukaha arsında farklılıklar olmuştur. Ebu Hanife’ye göre bu durumda evlilik mendup, Şafî’ye göre mubah, Cumhura göre ise sünnettir), eşine haksızlık yapma ve eziyet çektirme ihtimali bulunan kimse için mekruh, söz konusu zulüm ihtimali kesinlik

⁶⁵ Öztan, a.g.e., s. 64

⁶⁶ Bilmen, a.g.e., s. 14

⁶⁷ Döndüren, a.g.e., s. 178; Aydın, M.Akif, İslâm Osmanlı Aile Hukuku, İlahiyat Fak. Yay., İstanbul, 1985, s. 13

⁶⁸ Döndüren, a.g.e., s. 178,179,180

⁶⁹ Nisâ 4/21, 4

⁷⁰ Tirmizî, Nikâh, 6

⁷¹ Yaman, Ahmet, İslâm Aile Hukuku, Marifet Yay., İstanbul, 1999, s. 29

⁷² Bilmen, a.g.e., II/41

taşıyorsa haramdır.⁷³ Zahiriye mezhebine göre ise nikâh ömürde bir defa olsun farzdır. Çünkü bu konudaki emirler farziyet gösterir. Fuhuştan kaçınmak farzdır. Bu ise ancak nikâh ile temin edilir.⁷⁴

Bu bilgilerle beraber nikâhın, ne sırf medeni bir muamele, ne de hukukî yönü olmayan sırf bir ibadet değil, aksine iki niteliğin de içinde bulunduğu özel bir akit olduğu ifade edilmiştir.⁷⁵

Evlenme akdinin İslâm dininde önemli bir yeri olmasına ve evlenmeye çeşitli durumlara göre farz, vacip, mekruh, haram gibi bazı dini neticeler bağlanmasına ve bu yönüyle bazı bakımlardan ibadet sayılmasına rağmen bu akit İslâm hukukunda dinî bir akit değildir.⁷⁶ “*Kitabu'n-Nikâh*” bölümü ibadet bahislerinden hemen sonra yer almışsa da, nikâhın ibadet değil, muamelattan olduğunu fıkıh bilginleri açıkça ifade etmişlerdir.⁷⁷ İmam Şafî de evliliğe mubah derken onun dünyevi bir akit olduğuna dikkat çekmiştir.⁷⁸ Nikâh iki şahit huzurunda tarafların irade beyanlarıyla diğer şartlar gerçekleşmişse akdedilmiş olur. Din adamının hazır bulunması şart olmadığı gibi, dini bir merasim de gerekmez.⁷⁹

1.4. Evlenmenin Şartları

Nikâh akdinin birbirinden ayrı dört gurup şartı vardır, bunlar sırasıyla inikad, sıhhat, nefaz ve lüzum şartlarıdır.⁸⁰ Şartların bu şekilde taksimi Hanefilere göredir.⁸¹ Bu ayırımın pratik faydası, farklı guruptaki şartlara riayetsizliğin farklı sonuçlar doğurmasıdır. İnikad şartları eksik olan akde batıl, sıhhat şartları eksik olan akde fasid, nefaz şartları eksik olana mevkuf ve lüzum şartları eksik olan akde gayr-ı lazım veya caiz akid denir. Bunların her biri farklı sonuçlar doğurmaktadır.⁸²

⁷³ Bilmen, a.g.e., II/41-44; Ebu Zehrâ, a.g.e., s. 22-24

⁷⁴ İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, el-Muhalla, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Daru't-Turasi, Kahire, 1185, IX/440; Bilmen a.g.e., II/44

⁷⁵ Yaman, İslâm Aile Hukuku, s. 29

⁷⁶ Aydın, a.g.e., s. 12

⁷⁷ İbnu'l-Hümmam, a.g.e., I/12

⁷⁸ Ebu Zehrâ, Muhammed, el-Ahvalu's-Şahsiye, Beyrut, s. 25

⁷⁹ Muhammed Muhyiddin, Ahvalu's-Şahsiyye, Mısır, 1958, s.11, Karaman, a.g.e., I/236, Ansay, Sabri Şakir, Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku, 2. bs., AÜİF Yay., Ankara, 1958, s. 197

⁸⁰ Karaman, Hayrettin, Mukayeseli İslâm Hukuku, Nesil Yay., İstanbul, 1991, I/267

⁸¹ Şaban, Ahvalu's-Şahsiyye., 97-99

⁸² Bilmen, a.g.e., II/33-44; Karaman, a.g.e., I/275,279

1.4.1. İnikad şartları (Evlenme akdinin unsurları)

Evlilik akdinin kurulabilmesi ve varlık kazanabilmesi için bazı unsurların mevcut olması gerekmektedir. Bu kurucu unsurlara “*inikad şartları*” denmektedir.⁸³

1. Taraflar (Evlenme ehliyeti, Velinin Rızası ve Evlilikte Vekâlet)
2. Evliliğe Dönük İrade Beyanı
3. Evlenme Engellerinin Bulunmaması

Evlenme engellerin hangi gurup şartlara gireceği hususunda görüş ayrılıkları vardır. Bir kısım hukukçular evlenme engelinin olmayışını bir sıhhat şartı sayarlar ve buna riayetsizlik neticesinde, sıhhat şartını ihlal etmenin tabi sonucu olarak akdi fasit kabul ederler. Çünkü evlenme engelinin olmayışının nikâh akdine vücut veren bir karakteri yoktur, dolayısı ile inikad şartı olamaz derler. Üstelik birçok Hanefî hukukçusuna göre de nikâh hususunda fasit batıl ayırımına lüzum yoktur.⁸⁴ Sıhhat şartı sayıp da fasit demekle, inikad şartı sayıp batıl demek arasında fark yoktur. Bir kısım hukukçular ise evlenme engellerini ikiye ayırırlar; hukukçuların üzerinde ittifak etikleri engeller, etmedikleri engeller. Bu hukukçulara göre, üzerinde ittifak edilen engellerin olmayışı, bir inikad şartı; üzerinde ittifak edilmeyen bir engelin olmayışı ise sıhhat şartıdır. Kişinin annesi, kız kardeşi, kızı, halası, teyzesi gibi yakınlarıyla veya halen evli olan bir kadınla veya Müslüman bir kadınla Müslüman olmayan erkek arasındaki evlenmenin yasak oluşunda ihtilaf yoktur. Dolayısı ile buna riayet bir inikad şartıdır, riayetsizlik durumunda akit batıldır. Bazı hukukçular da evlenme engelinin olmayışını sıhhat şartı saymakla birlikte, taraflar bu engeli bilmiyorlarsa, onların bu şarta riayet etmeden akdettikleri nikâhı fasit saymakta, bu engeli bilerek akdettikleri nikâhı batıl saymaktadırlar. Ne var ki bir engelin olmayışını hem sıhhat şartlarından sayıp, hem de taraflar bu engeli bilerek akdetmişlerse bunu inikad şartına riayetsizlik saymak fazla tutarlı görünmemektedir. Bu yüzden evlenme engelinin olmayışını inikad şartı saymak daha yerinde olacaktır.⁸⁵

1.4.2. Sıhhat şartları (Evlenme akdinin geçerlilik şartları)

- 1- Şahitlerin Bulunması
- 2- Evlilikte Rıza ve İhtiyarın Bulunması

⁸³ Maddelerin açıklaması için, Yaman, Aile Hukuku, 37-45.; Aydın, a.g.e., s. 17-22 bakılabilir.

⁸⁴ Kâsânî, VII/38; Ebu Zehrâ, a.g.e., s. 61

⁸⁵ Aydın, a.g.e., s. 18; Ebu Zehrâ, a.g.e., s. 61, Şaban, Ahvalü’ş-Şahsiyye, s. 100-118

1.4.3. Nefaz şartları (Evlenme akdinin yürürlük şartları)

Tarafların veya velilerin rızalarının alınmasının gerekli olduğu durumlarda bu rızanın alınmış olması bir nefaz şartıdır. Bu şarta riayetsizlikte tarafların veya velilerin icazetine kadar nikâh askıdadır (mevkuf). Taraflar tam ehliyetli değilse bizzat akdettikleri nikâh velilerin, tam ehliyetli iseler velilerinin akdettikleri nikâh tarafların icazetine kadar mevkuftur.⁸⁶

1.4.4. Lüzum şartı ve eşler arasında denklik (Kefâet)

Nikâh akdi esas itibariyle lazım akittir. Taraflardan birinin onu feshetme salahiyeti yoktur. Talakın fesih olmadığı unutulmamalıdır. Fakat bazı durumlarda nikâh akdinin lazım olmadığı, tarafların belirli şartlarla bunu feshettirebilecekleri kabul edilmektedir: Tam ehliyetli kadın evlenme akdini bizzat yapıyorsa, kocasının kendisine denk ve mihrinin de misil mihr olması gerekir. Aksi halde velilerinin nikâhı feshettirme hakları vardır. Küçükken evlendirilenler de buluşa erdiklerinde nikâhlarını, dilerlerse feshettirebilirler.⁸⁷

Kefâet, evlenecek kişiler arasında dindarlıkta, iktisadî seviye ve sosyal statülerde belli bir yakınlığın varlığı anlamında kullanılmaktadır.⁸⁸

Evlenmede denklik, kadında değil erkekte aranır. Erkek kendisine denk olmayan bir kadınla evlenebilir, fakat kadın, velisinin rızası olmadan kendisine denk olmayan bir erkekle evlenemez. Evlenecek olursa yukarıda belirttiğimiz gibi velisinin akdi feshetme hakkı vardır. Eğer kadın bu arada hamile kalmış ise velisinin bu hakkı düşer.⁸⁹

Ancak kefâet konusunda bütün fukanın aynı düşünmediğini belirlemek gerekir. Genel kanaat kefâetin, nikâhın lüzumunun şartı olduğudur. Buna karşılık Ebu Hanife'ye göre nikâhın sıhhat şartıdır.⁹⁰ Ebu'l-Hasan el-Kerhi (ö. 340/952) ve Sevrî (ö: 161/778) gibi bazı hukukçular ise İslâm'ın getirdiği eşitlik anlayışına aykırı olduğu gerekçesiyle

⁸⁶ Karaman, a.g.e., I/269; Aydın, a.g.e., s. 21

⁸⁷ Zuhayli, a.g.e., IX/70

⁸⁸ Ebu Zehrâ, a.g.e., s. 136; Şaban, Ahvalü'ş-Şahsiyye, s. 238

⁸⁹ İbnu'l-Hümmam, a.g.e., III/294

⁹⁰ Ebu Zehrâ, a.g.e., s. 136

denkliği bir şart olarak kabul etmemişlerdir.⁹¹ Peygamberimiz kefâete itibar etmemiştir. Selman-ı Farisi ve Bilal'in evlilikleri buna örnektir.⁹²

Diğer mezheplerde az çok farklılıklar olmakla birlikte Hanefi mezhebinde şu altı noktada denklik aranır: Soy, Müslüman oluş, dindar oluş, hürriyet, servet ve sanat.⁹³ Hanefiler kadına evlenme ehliyeti tanımışlar, buna mukabil ailenin bundan zarar görmemesi için birçok noktada erkeğin kadına denk olması şartını getirmişlerdir.⁹⁴ Mâlikilere göre kefâet yalnızca diyanette aranacak bir şeydir. Yani dindarlığı fazla olan bir kadına dindarlığı daha eksik bir erkek küfûv olmaz.⁹⁵

Kefâeti şart koşan Hanefi, Şafîî ve Hanbeli hukukçular, buna, eşler ve onların aileleri arasında sevgi ve anlaşmanın oluşmasını gerekçe göstermişlerdir.⁹⁶ Açıkça anlaşılıyor ki onlar bu hususta tabîi duruma değil de, aileyi saadete götüren içtimai yönüne bakmışlardır.⁹⁷ İmam Mâlik ve Şiilerden on iki imam, şeriat açısından bu kefaet hususlarını tanımazlar. Fakat bunda bir beis görmemiş, şer'i delili olmamakla birlikte dünyevi bir hikmet olarak kabul etmişlerdir.⁹⁸

Kefâet akdin başlangıcında aranır, akitten sonra ortadan kalkması nikâha zarar vermez. Buna göre, koca zamanla kadına denk olan ekonomik gücünü veya mesleğini kaybetse veya Müslümanlığı yaşayış bakımından iyi durumda iken sonradan günaha yönelse kefâet ortadan kalktı diye nikâhı feshetmeye kimsenin yetkisi yoktur.⁹⁹

Farklı kıstaslarla da olsa evlilikte kadın erkek arasında denklik gözetilmesi, başka millet ve sistemlerde de rastlanan bir durumdur.¹⁰⁰

Kefâet konusunda bir görüş olarak Ahmet Yaman'ın ifadeleri şöyledir:

“Üç şeyi geciktirme; vakti geldiğinde namazı, hazır olduğunda cenazeyi, dengini bulunca evlenecek kızı”¹⁰¹ hadisi, kefâet konusuna delil gösterilir. Hakikaten de denklik hem bizzat evlenecekler için, hem de onların aile ve yakınları için kaynaşmayı ve ülfeti temin edecek, üstelik bunu sürekli kılacak bir unsurdur. Bunun için dindarlık,

⁹¹ Bilmen, a.g.e., II/71-72; Karaman, a.g.e., I/253; Şaban, Ahvalü'ş-Şahsiyye, 238

⁹² Serahsî, a.g.e., V/23

⁹³ İbnu'l-Hümmam, a.g.e., III/295 vd.

⁹⁴ Aydın, a.g.e., s. 27

⁹⁵ Bilmen, a.g.e., II/67

⁹⁶ Şaban, Ahvalü'ş-Şahsiyye, s. 238

⁹⁷ Ferruh, Ömer, İslâm Aile Hukuku, çev. Y. Z. Kavakçı, Sebil Yay., İstanbul, 1968, s.108

⁹⁸ Ferruh, a.g.e., s. 110

⁹⁹ Bilmen, a.g.e., II/68

¹⁰⁰ Karaman, a.g.e., I/255; Gümüş, Emine, İslâm Aile Hukukunda Kefâet, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 1999, s. 19 vd.

¹⁰¹ Tirmizî, Sâlât, 13; İbn Mace, Cenaiz, 17,18; Ahmed b. Hanbel, I/105

iyi ahlak sahibi olmak, ekonomik ve sosyal kültürel seviye yakınlığı gibi tabii denklik şartları aranmıştır. Fakat buna karşılık Mâlikiler dışında diğer büyük mezhepler, söz konusu denklik zımında ırkla ilgili kıstaslar da getirmişlerdir. Buna göre Arap ırkından olmayanlar (acemler), Araplara denk olamaz. Kur'an-ı Kerimin, müminleri kardeş sayan, üstünlüğü takvaya bağlayan, ırk gerçeğini Allah'ın bir kudret göstergesi ve tanışıp elbirliği içinde dünyayı imar etme işinin katalizörü olarak sunan¹⁰² yaklaşımlarına, Müslüman'ca yaşayış düzeyi çok küçük olanlara, şu veya bu nesepten gelişinin fayda vermeyeceğini belirten Nebevi yoruma¹⁰³ ve Hz. Peygamber dönemindeki evlilik örneklerine ters düşen bu hükmün temelinde, öyle anlaşılıyor ki, siyasetin ırkçı rengi bulunmaktadır.¹⁰⁴

Kefâet konusunun dini etik açıdan, bu şekilde sorgulanması, yukarıda geçtiği üzere ilk dönem hukukçular tarafından da yapılmıştır. Ancak fukahanın buradaki niyetinin sosyal düzeni korumak olduğu unutulmamalıdır. Fakat hukukun, sosyal düzenle birlikte bireyin özgürlük alanını da korumak zorunda olması gereği açısından bu konunun, hukukî terimlerle yani hukukî norm olarak ifade edilebilirliği tartışılabilir. İslâm hukukçuları, erkek ve kadın arasında kadın aleyhine olacak şekilde açık bir denksizliğin bulunması halinde bundan hem kadının hem de erkeğin rahatsız olacağı ve bu tür bir evliliğin yürüme şansının çok az olduğu, bunun içinde aile içi ihtilafları ortaya çıktıktan sonra önlemek yerine, başlangıçta buna imkân vermemek düşüncesiyle evlilikte eşler arasında denkliğin bulunmasını, özellikle kadının haklarını koruma açısından gerekli görmüşlerdir.¹⁰⁵

Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim "*Kötü kadınlar kötü erkelere, kötü erkekler kötü kadınlara yakışırlar. İyi kadınlar iyi erkelere iyi erkekler de iyi kadınlara yakışırlar ...*"¹⁰⁶ buyurarak evlilikte ahlaki olgunluğa dikkat çekmiştir.

Kefâeti kabul ve ret edenlerin görüş ve delillerine yer verdikten sonra konuyu Ömer Nasuhi Bilmen'in ifadeleriyle toparlayabiliriz:

"Filhakika İslâm dininde bütün insanlar, hilketen müsavi görülerek aynı hukuka nâil bulunmaktadır. Müslümanlıkta mütamayiz içtimai sınıflar mevcut değildir,

¹⁰² Er-Rum, 30/32; el-Beyyine, 98/7; Hucurat, 49/10i13

¹⁰³ Ebû Dâvud, İlm, 1; Tirmizî, Kur'an-ı Kerim, 10; Darimi, Mukaddime, 32; Müsned, II/252

¹⁰⁴ Yaman, Ahmet, Siyaset-Hukuk İlişkisi, s. 87

¹⁰⁵ Aktan, Hamza, "Kefâet", İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, MÜİF Vakfı Yay., İstanbul, 1997, III/17

¹⁰⁶ Nur, 24/26

servet saman, seriüzzeval olup mübahata medar olacak hakiki bir meziyet sayılmaz. Hirfetler, sanatlar ise beşeri hayatın devamını ve intizamını temin için ittihaz edilmiş birer maişet yolundan ibarettir. Abâ ve ecdadın zühd ve takva ile ilm ve fazilet ile ittisafi ise bu gibi âlî meziyetlerden mahrum olan evlat ve ahfad için iftihara medar, feyz ve necata vesile olamaz.

Binaenaleyh nikâhta bu gibi hususâtı araştırmaya lüzum yoktur. Elverir ki, bir insan, kendi zatında fahr ve mübahat medar olacak güzide evsaf ile diyanet ile temayüz etmiş bulunsun.

Fakat kefâetin muteber olduğuna kail bulunan zevat da beşerin ahvali ruhiyyesine infazı nazar ediyor. Halk arasında haseb ve nesebin, servet ve samanın, abâ ve ecdada tecelli etmiş olan mehassin ve mekarimin vesairenin âlî mefahirden sayıldığını piş-î müteleaya alıyor, nikâh gibi mühim bir emri içtimainin güzelce devam ve bekasını ve nikâhtan matlup olan mütenevvi hayati menfaatlerin husulünü temin için birbiri ile münasebet ve müsaheret tesis edecek kimselerin aralarında bir mücasenet ve mümaseletin mevcudiyetine lüzum görüyorlar.

Filvaki insanların ruhi hallerini tetkik edenlerce malumdur ki, hiçbir fert kendi akran ve emsali olmayan kimseler ile güzelce imtizac ve istinasta bulunamaz.

Binaenaleyh beşeriyeti, fitraten muttasıf bulunduğu bu gibi ruhi duygulardan, ihtiyaçlardan büsbütün tecrit etmek kabil olmadığından buna mümkün mertebe riayet etmek lazım gelir. Kâinata hikmetamuz olan Resuli Ekrem Hazretlerinin kefâet hakkındaki hadisi şerifesi de işte bu gibi maslahatlara ruhi ilcaata nazaran varid olmuştur.¹⁰⁷

1.5. Batıl ve Fasit Evlilik

Asıl unsurları yani rûkûnleri veya inikad şartları eksik olan evlilikler batıldır. Kuruluş şartları tam olmakla beraber sıhhat yani geçerlilik şartlarında bir eksik bulunan evlilik akdi ise fasittir. Hem batıl hem de fasit evlilikte tarafların evliliği sürdürmeleri caiz değildir. Derhal ayrılmaları gerekir. Eğer kendiliklerinden ayrılmazlarsa adlî makamlar bu evliliğe kazai kararlar verirler.¹⁰⁸ Borçlar Hukuku ile ilgili akitlerin aksine evlenme akdinde, butlan ve fesad aynı sonucu verir. Bu durum ibadetler için de

¹⁰⁷ Bilmen a.g.e., II/75

¹⁰⁸ Bilmen, a.g.e., II/34,36; Karaman, I/277,278; Yaman, Aile Hukuku, s. 53-54

söz konusudur. Hanefilerde bütün akitlerde fasit ve batılı birbirinden ayırırken, ibadetlerde ve nikâh akdinde bu farkı benimsememişlerdir.¹⁰⁹

Batıl evlenme akdi, fiili varlığa sahipse de hukukî varlığa sahip değildir. Bu bakımdan hukukî bir tasarruf olarak sonuç doğurması beklenemez.¹¹⁰ Bu yüzden mihr, nafaka, nesep, iddet ve miras da söz konusu değildir. Yalnız Ebu Hanife (ö. 150/767), eğer aralarında evlenme yasağı bulunanlar evlenmişse, doğacak çocuğun babasız kalmaması için bu evliliği batıl değil fasit saymıştır ki Osmanlı döneminde de bu görüş kanunlaştırılmıştır.¹¹¹

Batıl nikâh akdi, birleşmeden önce, ne akit ne de fiili durum olarak bir hüküm ifade etmezken, birleşme olmuşsa, akitten olmasa bile, fiilden kaynaklanan bazı hükümler söz konusudur. Yani birleşme olmuşsa, kadının mutlaka iddet beklemesi, çocuğun nesebinin sabit olması, kadının mihre hak kazanması gibi hususlar söz konusu olabilmektedir. Aslında dikkatlice bakıldığında, bunların nikâh akdiyle doğrudan ilişkili olmadığı, daha başka genel gayelere yönelik hükümler olduğu ve nikâhtan değil birleşme fiilinden kaynaklandığı anlaşılır. Bununla birlikte söz konusu hükümlerin terettübüne dayanak oluşturan birleşmenin mücerret bir birleşme değil, hiç değilse sureten mevcut bir akde dayalı olduğu unutulmamalıdır.¹¹²

Fasid evlilikte de birleşme olmamışsa hiçbir hukukî netice doğmaz. Ancak birleşme olmuşsa fasit evlilik, mihr, nesep, iddet ve iddet içerisinde nafaka, sıhrî haramlık neticelerini verir.¹¹³

Geçici bir engel dolayısı ile fesada uğrayan evliliğe gelince, devlet engelin ortadan kalkmasından önce durumu öğrenirse, hemen eşleri ayırır. Eşlerden biri ayrılıktan önce vefat ederse diğeri ona mirasçı olmaz. Fakat çocuklara gelince onların nesebi sübut kazanır ve ebeveyne varis olurlar.¹¹⁴

Din Farkından doğan geçici evlenme engeli olması halinde bazı fukahaya göre hâkimin hükmüne gerek olmaksızın evlilik hemen fesih edilir. Zira din farkı sıhhat şartı eksikliğidir ve evliliğin feshinin sebebidir.¹¹⁵ Ancak din farkı olan evlilik (Müslüman

¹⁰⁹ Kâsâni, VII/35; Ebu Zehrâ, a.g.e., s. 61; Karaman, a.g.e., I/275

¹¹⁰ Apaydın, Yunus, İslâm Hukukunda Hukuki İşlemlerin Hükümsüzlüğü, Basılmamış Doktora tezi, Ankara, 1989, s. 130

¹¹¹ Hukuki Aile Kararnamesi, mad: 54

¹¹² Apaydın, a.g.e., s. 131

¹¹³ Karaman a.g.e., I/278

¹¹⁴ Ferruh, a.g.e., s. 112

¹¹⁵ Acar, İbrahim, İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi, Ekev, Erzurum, 2000, s. 235

erkeğin ehl-i kitap kadınla evlenmesi hali dışında) batıldır ve hiçbir sonucu gerçekleşmez diyenler de olmuşsa da Ebu Hanife'ye göre akit sureten mevcut olduğu için batıl da olsa nesep sabit olur. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise nesep sabit olmaz. İbn Hümâm da bunu tercih etmiştir. Zira zina ile nesep sübut bulmaz.¹¹⁶

1.6. Evlenme Engelleri

Evlenme engelleri yukarıda geçtiği üzere evliliğin inikad şartları içerisinde yer almaktadır. Fıkıh kitaplarında “Muharremat” başlığı ile incelenen konu, modern hukukta “Evlenmenin Kurulmasına İlişkin Olumsuz Şartlar” olarak ifade edilmiştir.¹¹⁷

Kimlerle evlenilemeyeceği, bir başka ifade ile hangi özelliklerin evlenme engeli sayılacağı Kur'an-ı Kerim ve sünnet tarafından ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

“Babalarınızın evlendikleri kadınlarla evlenmeyin! Geçmişte olanlar artık geçmiştir. Çünkü bu bir fuhuş ve iğrenç bir şeydi, ne kötü yoldu”, “Sizler analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeşlerinizin kızları, sizi emziren sütanneleriniz, sütkardeşleriniz, hanımlarınızın anneleri, kendileriyle gerdeğe girdiğiniz hanımlarınızdan olup yanınızda kalan üvey kızlarınız –ki onlarla (anneleriyle) gerdeğe girmemişseniz size bir engel yoktur-, öz oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi bir arada almak suretiyle evlenmek size haram kılındı. Geçmişte olanlar artık geçmiştir. Doğrusu Allah bağışlar ve merhamet eder.” “Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı”¹¹⁸, “Allah'a eş koşan kadınlarla onlar imana gelinceye kadar evlenmeyin”¹¹⁹, “Kan hısımlığından haram olanlar, süt yönüyle de haram olanlardır”¹²⁰, “Zina eden erkek ancak zina eden ve Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir. Zina eden bir kadınla da ancak zina eden veya Allah'a ortak koşan bir erkek evlenir. Bu müminlere haram kılınmıştır.”¹²¹

Bu naslar ışığında evlilik engelleri;

- a) Kan hısımlığı ve sıhrî hısımlık açısından muharremat
- b) Dini ve ahlaki açıdan muharremat olarak tasnif edilebilir.

¹¹⁶ Zeydan, Abdulkerim, Ahkamu'z-Zimmiyyin ve'l-Müste'menin fi Dari'l İslâm, Müessesetü'r-risale, Bağdat, 1982, s. 354–355

¹¹⁷ Öztan, a.g.e., s. 77

¹¹⁸ Nisa 4/22–24

¹¹⁹ Bakara 2/221

¹²⁰ Buhârî, Nikâh, 20; Şehadat, 7; Müslim, Rada, 1

¹²¹ Nur 24/3

Nisa suresindeki 22, 23, 24. ayetler muharrematın akrabalık, hısımlık boyutuyla ilgili sınırlarını bildirirken, Bakara 2/221, Nur 24/3. ayetlerde ise inanç ve ahlak boyutuna dair kriterler bildiriliyor. Mümtehine 60/10. ayeti bu tasnif paralelinde muharremat bildiren bir ayet değildir. İlerde geleceği üzere bu ayet, evliliğin devletlerarası hukuk boyutuyla ilgili olarak sığınma talebinde bulunan kadınların durumunu düzenleyen bir ayettir. Nikâhın kurulması ile ilgili bir hüküm bildirme bağlamında değil, Hudeybiye Anlaşması örneğinde devam eden evliliklerde savaşıyan taraflardan sığınma talebinde bulunan kadınlarla ilgili hüküm bildirir.

Fukaha bu naslar ışığında kendisiyle evlenilmesi yasak olan kimseleri (kadınları)¹²² devamlı ve geçici olmak üzere iki ana grupta toplamıştır. Yukarıdaki tasnifle karşılaştırıldığında kan ve sıhrî hısımlıktan doğan muharremat (sütkardeşliğini de kan hısımlığı içerisinde yer verebiliriz), devamlı evlenme engeli, dini ve ahlaki açıdan olan muharremat, geçici evlenme engeli olarak ifade edilmiştir. Yani birinci gruptaki devamlı evlenme engelleri bizatihi evlenme engelidir. İkinci gruptaki geçici evlenme engelleri ise bizatihi değil, muhtemel menfi sonuçları nedeniyle evlenme engelidir. Bu ayırım muharremat konusundaki ahkâmın iç içe geçmiş haldeki dinî, hukukî, ahlakî boyutlarının anlaşılmasında yardımcı olacaktır.

1.6.1. Sürekli evlenme engelleri

Bunlar taraflar arasındaki evliliği ebedi olarak engelleyen durumlardır.

a) Kan Hısımlığı: Kan hısımlığı sebebiyle evlenilmesi yasak akrabalar dört gruptur: Usûl, fûru, ana babanın fûruu, dede ve ninenin sadece çocukları.

b) Sıhrî hısımlık: Evlenmeden doğan hısımlık sebebiyle haram olanlar da dört gruptur. Usûlün eşleri, fûruun eşleri, eşin usûlü, eşin fûruu. Bu son grupta eşin fûruunun (kocanın üvey kızları) kocaya haram olması için, sadece nikâh yeterli değildir, nikâhla birlikte zifaf da gerekir.

c) Süt Hısımlığı: Çocukla anası dışında ona süt veren kadın ve akrabaları arasında meydana gelen hısımlıktır. Bu akrabalık miras hakkı doğurmasa da kan ve sıhrî hısımlık gibi evlenme engeli meydana getirir. Süt hısımlığı yoluyla evlenilmesi yasak olanlar şunlardır. Sütten olan usûl, fûrû, süt ana ve babanın nesep ve sütten olan fûruu,

¹²² Çünkü ayetlerde evlenilmesi yasak olanlar erkeğe dayalı olarak ifade edilmektedir. bkz. Nisa 4/24

süt dede ve ninenin sadece çocukları, süt usûlün eşleri, süt fûruun eşleri, eşin süttten olan usûl ve fûruu. Bu son durumda koca için fûruun haram olmasında nikâh yine şarttır.¹²³

Çoğunluk hukukçulara göre çocuğun ilk iki yaşı içerisinde, emdiği süt, süt hısımlığı doğurur. Ebu Hanife ve Mâlik (ö. 179/795)'e göre sütün az veya çok oluşu arasında fark yoktur. İmam Şafî ise beş doyurucu ve fasılalı emişin şart olduğunu ileri sürmektedir.¹²⁴

1.6.1. Geçici evlenme engelleri

Bazı evlenme engelleri geçici bir süre için haramlık nedeni olurlar. Bu engellerin ortadan kalkmaları her zaman mümkündür. Bu engeller mevcutken akdedilen evlilikler fasid adını alır ve engelin kaybolmasıyla tekrar sıhhat kazanır.¹²⁵

- a) Başkasının eşi olma: Evli olan veya iddet bekleyen kadınla evlenmek yasaktır.
- b) İki Akraba ile Birden Evlenme: Birisini erkek kabul ettiğimizde diğeri ona haram olan iki kadını bir nikâh altında birleştirmek yasaktır; iki kız kardeş veya teyze ile yeğeni bir nikâh altında birleştirmek yasaktır.
- c) Üç Kere Boşama: Bir kimse üç kere boşanmış olduğu kadını, bu kadın bir başka erkekle evlenip bu evlilik sona ermeden tekrar alamaz.
- d) Beşinci Kadın: Dört karısı olan beşinciyle evlenemez.
- e) Din Farkı: Müslüman bir erkeğin müşrik bir kadınla, Müslüman bir kadının gayr-i Müslim erkekle evlenmesi yasaktır. Yalnız Müslüman erkek ehl-i kitap bir kadınla evlenebilir.¹²⁶

Bunlar dışında Ebu Hanife'ye göre liân¹²⁷ da geçici bir evlenme engelidir.¹²⁸

Geçici evlenme engelleri modern hukukta yer almaz.

¹²³ Ebu Zehrâ, a.g.e., s. 67 vd., Karaman, a.g.e., I/258 vd.; Döndüren, s. 214 vd.

¹²⁴ İbn Rüşd, a.g.e., III/71

¹²⁵ Ferruh, a.g.e., s. 106

¹²⁶ Ebu Zehrâ, a.g.e., s. 88 vd.; Şaban, Ahvalü'ş-Şahsiyye, s. 169 vd., Karaman, a.g.e., I/261-262

¹²⁷ Kadının, kendisini zina ile itham eden kocasıyla yeminleşmesini ifade eden bir fıkıh terimi. bkz. Aydın. M. Akif, "Liân", TDV İslâm Ansiklopedisi, XXVII/172

¹²⁸ Bilmen, a.g.e., II/106

İKİNCİ BÖLÜM

2. EVLİLİK TESİSİ BAKIMINDAN DİN FARKI PROBLEMİ

Fıkıh kitaplarında Müslüman olmayanlar –ki kâfir ya da gayr-i Müslim kelimeleriyle ifade edilir- konumuz noktasında müşrik ve ehl-i kitap olarak sınıflandırılmıştır. Müşrik kitap sahibi olmayan diğer dinlerin genel adı yerine geçmiştir. Buna karşın günümüze gelindiğinde dinlerin aynı kapsamda olmak üzere, sınıflandırılması daha genel ve kapsayıcı hale gelmiştir. Dinler, Semavi olan ve Semavi olmayan olarak ikiye ayrılır. Semavi din, inzal olmuş bir kitaba ve Kur'an-ı Kerimde adı geçen gönderilmiş bir nebiye sahip kimselerin dinidir. İndirilmiş bir kitaba sahip olmayıp bir nebiye inanmayanlar ise semavi olmayan dinlerdir.¹²⁹

Biz ise çalışmamızı, farklı dinlerden kimselerle evliliği konu alan nasların çeşitliliği nedeniyle, “Müslüman’ın Müslüman Olmayanlarla Evliliği” yerine, “Müslüman’ın Müşrikle Evliliği” ve “Müslüman’ın Ehl-i kitap İle Evliliği” isimli bölümler halinde sınıflandırdık.

2.1. Müslüman’ın Müşrikle Evliliği

Evlenme engelleri konusunda ifade ettiğimiz üzere kadın olsun erkek olsun, Müslüman, müşrik kimselerle evlenemez. Bu aynen Kur'an-ı Kerimin ifadesidir.

*“İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah’a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, inanan cariye Allah’a ortak koşan kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan erkeklerle kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah’a ortak koşan bir erkek hoşunuza gitse de, iman eden bir köle Allah’a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır. Onlar ateşe çağırırlar, Allah ise izniyle, cennete ve bağışlanmaya çağırır. O, insanlara ayetlerini açıklar ki, öğüt alıp düşünsünler.”*¹³⁰

Ayetin ifadesi çok açık olmakla birlikte, *müşrik* kelimesi üzerinde görüş farklılıkları olmuş, bu farklılıklar ayetin hükmünü etkilemiştir. Bu nedenle bu başlık altında *müşrik* kelimesi üzerinden ortaya çıkan farklı içtihatları vererek ayetin nasıl anlaşılması gerektiğini, yine bu kelime üzerinde yaptığımız araştırmalarla tespit etmeye çalışacağız.

¹²⁹ Muhammed Muhyiddin, a.g.e., s. 62; Ebu Zehrâ, a.g.e., s.112; Hüseyin, a.g.e., s. 173

¹³⁰ Bakara 2/221

2.1.1. Müşrik kelimesi ve kapsamı

İlgili ayet, Bakara 2/221 olduğu için müşrik kelimesinin anlamını bu ayet bağlamında vereceğiz. Zira manalar tek başına değil daima bir sistem ve sistemler içinde değer kazanır.¹³¹

İlk okumada ayetin Müslüman kadın ve erkeğin Allah'a ortak koşan kimseyle evlenmesini yasakladığı rahatlıkla anlaşılmaktadır. Ayette Allah'a ortak koşan anlamındaki kelime “müşrik” kelimesidir ve bu kelime aynı zamanda Mekke'de İslâm karşıtı olan, İslâm'dan önceki inançlarında inat eden kimseleri ifade etmede öncelikli kelimedir. Böylece ayetin mesajını daha net ortaya koymak üzere anahtar kelimelerle birlikte nüzul sebebi olarak yer alan rivayetlere yer vereceğiz:

Mersed b. Ebi Mersed el-Ğanemi hakkında nazil olduğu rivayet edilir. Rasulullah (s.a.s) hicretten sonra bu kimseyi Mekke'de kalan bazı Müslüman'ları şehir dışına çıkarmak için Mekke'ye göndermişti. Mersed güçlü ve cesur biriydi. Anâk adlı bir kadın onu yatağına çağırdı. Mersed kabul etmedi. Cahiliyede ikisi dosttular. Anâk ona “benimle evlenir misin?” dedi. Mersed “Rasulullah (s.a.s.)'ın izni olmadan olmaz” dedi. Medine'ye dönünce izin istedi. Ayet indi.¹³²

Abdullah b. Revaha hakkında nazil olduğu söylenmiştir. Abdullah'ın Siyah bir cariyesi vardı. Bir gün kızarak yüzüne vurdu. Sonrada koşup Rasulullah (s.a.s.)'a söyledi. Rasulullah (s.a.s.) ona, “Ey Abdullah o nasıl bir cariye” diye sordu. Abdullah, “Ey Allah'ın Resulu, o orucunu tutuyor, namazını kılıyor, abdestini alıyor ve Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, senin de Allah'ın peygamberi olduğuna şahadet getiriyor” dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.s), “Bu mümin bir kadındır” dedi. Abdullah, “Seni hak peygamber olarak gönderene yemin ederim ki ben onu mutlaka azad edecek ve mutlaka onunla evleneceğim” dedi ve dediğini yaptı. Bunun üzerine bazı Müslüman'lar onu bir cariye ile evlendiği için ayıpladılar. O zamanda müminler müşriklerin soylarına

¹³¹ Izutsu, Toshihiko, Kur'an'da Allah ve İnsan, çev. Süleyman Ateş, AÜF Yay., Ankara, 1975, s. 21

¹³² Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensari, el-Cami li Ahkami'l-Kur'an, 3. baskı, Daru'l-Kütübü'l-Mısıryye, 1968, III/67; et-Tabersi, Ebu Ali el-Fazl b. el-Hasen, Mecmau'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an, el-Alami Library, Beyrut, 1990, II/84; Tabatabai, Muhammed Hüseyin, el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an, çev. Vahdettin İnce, Kevser Yay., İstanbul, ts., II/221; Suyuti, Abdurrahman Celaeddin, ed-Durru'l-Mensur fi Tefsiri'l-Me'sur, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1983, I/614; Hadis için bkz., Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an, Hadis No.3101; Nesei, Nikâh, Hadis No.3176; Ebû Dâvud, Nikâh, Hadis No.1755

rağbet ederek kendi kadınlarını müşriklerle evlendirmeyi, kendileri de müşrik kadınlarla evlenmeyi istiyorlardı.¹³³

Huzeyfe b. el-Yeman'ın cariyesi için indiği de söylenir; Huzeyfe kölesine, “Senin karalığın ve çirkinliğin anlatılıyor” demiş, ayet inince cariyesini azat edip onunla evlenmiştir.¹³⁴

Eşlerinin soyuyla övünmek Arap erkeklerinde yaygın bir durumdu. Çünkü onlar soya önem veriyorlardı. Bir Arap şiiri bunu çok güzel anlatır:

(Mugire b. Şube, Numan b. Münzir'in kızı Hint'e dönürcülük yapmış, evlenmiş sonra kadın Hıristiyan olmuş sonra da kadının gözleri kör olmuş.) Kocasına hitaben:

“Tek gözü kör yaşlı adam iki gözü kör kadını ne yapsın. Fakat ben seninle evlendim ki sen Numan b. Münzir'in kızıyla evlendim diye gururlanasın.”

Adam doğru söyledin kadın der ve şu şiiri okur:

“İçimde olmayan şeyi anladım. Helal olsun sana ey Numan'ın kızı, Muğire'nin aklını başına getirdin. Kralların zihinleri zeki olur.” Bundan sonra kadın Muğire'nin yanına gelir. Muğire kadına ikram eder, halini hatırlar, kadın da şu beyiti okur:

“Biz insanlar içinde gözde iken şimdi, savruluyoruz. Yazıklar olsun dünyaya ki nimetleri devam etmez. Halden hale çevirir, bizi.”¹³⁵

Nüzul sebebi olarak gelen bu rivayetler ışığında ayet-i kerime, Müslüman'lara, inanç ayrıcalıklarının fark ettirmekte, İslâm'a düşmanlığı açık olan müşriklerle yaklaşılmaması gerektiğini anlatmakta açıktır.

Ayetin tefsirinde üzerinde durulması gereken hususlardan biri de *nikâh* kelimesidir. Maverdi, nikâh kelimesinin gerçek anlamının tezviç (evlilik) olduğunu, ‘birleşme’ anlamının mecaz olduğunu ve Bakara 2/221. ayette evlilik anlamında kullanıldığını belirtmiştir.¹³⁶ Nikâh faydalanmaya imkân veren bir akittir, diyen İbn Abidin, “birleşme” manasını hakikat, akit manasının mecaz olduğunu söyler.¹³⁷ Râzî de tezviç ya da birleşme anlamını veren görüşleri sıralar ve akit anlamına gelmesinde

¹³³ Suyuti, a.g.e., I/615; Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, Tefsiru't-Taberî, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Daru'l-Mearif, Kahire, 2. baskı, ts., IV/368; İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Kahire, 2000, II/298; Derveze, Muhammed İzzet b. Abdülhadi b. Derviş, et-Tefsiru'l-Hadis, çev. Komisyon, Ekin Yay., İstanbul, 1997, V/237

¹³⁴ Suyuti, a.g.e., I/616; Kurtubî, a.g.e., III/69

¹³⁵ İbn Hümâm, a.g.e., III/230

¹³⁶ Mâverdi, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, en-Nüket ve'l-Uyun Tefsiru'l-Mâverdi, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992, I/281

¹³⁷ İbn Abidin, Muhammed Emin eş-Şehir, Reddü'l-Muhtar, Daru'l-Kitabu'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, IV/59

ittifak olduğunu söyler.¹³⁸ Yani ayette nikâh, hem akdin hem de birleşmenin, ikisinin birden ismidir. Dolayısıyla nikâhın haram olması akdin ve birleşmenin haram olması demektir.¹³⁹

Müşrik kelimesine gelince, sözlükte ortak koşmak anlamında, Ş-R-K kökünden türemiştir.¹⁴⁰

“İki ya da daha fazlasının bir şeyde veya bir anlamda ortak olması anlamına gelir. Mesela insan ve atın hayvaniyette ortak olması gibi. İşte, eylemde ortaklık anlamı da vardır: Allah’ım bizi Salihlerin duasına ortak kıl. Yine Yüce Allah’ın Hz. Muhammed (s.a.s.)’i şerefli kılıp, tüm yarattıklarına üstün kılıp ve işine ortak kılması, yani Allah’la birlikte anılması ve Hz. Muhammed (s.a.s.)’e itaatin Allah’a itaatle birlikte anılması gibi: “*Allah’a itaat edin ve resule itaat edin.*”¹⁴¹

İnsanın dinde şirki, iki şekildedir:

1. Büyük şirk: Bu Allah’a ortak iddia etmektir ve küfrün en büyüğüdür. “*Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Allah’a ortak koşan kimse büyük bir günah ile iftira etmiş olur.*”¹⁴²

2. Küçük şirk: Bazı işlerde Allah’tan başkasını Allah’la beraber gözetmektir. Mesela; riya, nifak gibi.”¹⁴³

Kur’an-ı Kerimde *müşrik* ve Ş-R-K kökü yaklaşık anlamlarla kullanılmıştır. Asıl anlamı olan Allah’a ortak koşmak anlamına; “*Onların çoğunluğu Allah’a ancak ortak koşarak iman ederler*”¹⁴⁴ ayetini, imanın zıddı anlamında kullanımına; “*Şüphesiz Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışındaki günahları, dilediği kimseler için bağışlar. Allah’a ortak koşan kuşkusuz derin bir sapıklığa düşmüştür*”¹⁴⁵ ayetini örnek verebiliriz. Belli bir topluluğu ve ona bağlı bireyleri göstermek anlamında kullanıldığı ayetler de vardır: “*İman edenler, Yahudi olanlar, Sâbiiler, Hıristiyanlar,*

¹³⁸ Râzî, Fahrettin, Tefsir-i Kebir, çev. Komisyon, Akçağ Yay., Ankara, 1989, V/135

¹³⁹ Kâsânî, a.g.e., III/464

¹⁴⁰ İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem el- İfrîkî el- Mısrî, Lisânu’l-Arab, I-XV, Daru Sâdır, Beyrut, 1410/1990, X/449; er-Râgıb el-İsfahânî, Ebu’l-Kasım Huseyn b. Muhammed, el-Müfredatu Elfazı’l-Kur’an, thk. S. Adnan Dâvudî, Dâru’l-Kalem ve ed-Daru’ş-Şamiyye, Dimeşk/Beyrut, 1418/1997, s. 451

¹⁴¹ Ahzab 33/31

¹⁴² Nisa 4/48

¹⁴³ er-Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 260

¹⁴⁴ Yusuf, 12/106

¹⁴⁵ Nisa 4/116

Mecusîler ve Allah'a ortak koşanlara gelince; kuşkusuz ki Allah kıyamet gününde onlar arasında hükmedecektir. Allah her şeyi muhakkak surette görüp bilmektedir."¹⁴⁶

Yazır, *müşrik* kelimesinin anlamını zahiri ve hakiki olarak ikiye ayırır; açıktan açığa Allah'a ortak koşan zahiri müşrik, görünüşte tevhit iddialarına rağmen Allah'a oğul isnat edenler hakiki müşriklerdir. Zahiri müşriklere örnek Mekke müşrikleri, hakiki müşriklere örnek, Yahudi ve Hıristiyanlardır.¹⁴⁷

Yine müşrik kelimesi ile ilgili şu açıklamaya da yer verilebilir: "Müşrikler üç guruptur.

- 1- Hem zahirde hem batında müşrik olanlar; yani putperestler.
- 2- Yalnızca batında müşrik olanlar; yani münafıklar.
- 3- Kitap ehlinde müşrik olanlar.

Ayetler bu üç anlamda da kullanılmıştır. Mesela "*Allah müşriklerin dediklerinden yücedir*"¹⁴⁸, ayetinde mutlak anlamda; "*Allah müşrikleri bağışlamaz*"¹⁴⁹, ayetinde bütün kâfirler için; "... *Müşrikleri nikâhlamayın*"¹⁵⁰, ayetinde zahiri ve batını müşrik, yani putperestler için kullanılmıştır. Bu ayette müşrik kitap ehlini ve münafıkları kapsamaz.¹⁵¹

Şu halde Kur'an-ı Kerimde *müşrik* kavramı genellikle İslâm'ı kabul etmeyen ve kendilerine kitap gönderilmeyen Araplar için kullanılmıştır, denilebilir.¹⁵² Diğer bir ifade ile İslâm'ın gönderildiği, Mekke halkı özelinde Arap yarımadası halkının genel inanç durumunu anlatan temel kavramdır.

Muhammed Hamidullah, müşriklerle kastedilenin Kureyş müşrikleri olduğunun söylenebileceğini belirtmiştir.¹⁵³ Zira tarihi bilgiler gösteriyor ki hicretten sonraki ikinci yılda Mekke-Suriye yolu üzerindeki bütün Arap kabilelerle ittifak muahedeleri yapılmıştı.¹⁵⁴ Reşit Rıza'nın görüşü de buna yakındır: "İslâm'ın yegâne hedefi, Arap

¹⁴⁶ Hacc, 22/17

¹⁴⁷ Yazır, Elmalılı Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Zaman yay., İstanbul, ts., II/770-771

¹⁴⁸ Yunus 10/18

¹⁴⁹ Nisa 4/112

¹⁵⁰ Bakara 2/221

¹⁵¹ İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed, el-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzi'd-Dekaik, thk. Şeyh Zekeriyâ, Daru'l-Kitabu'l-İlmiye, Beyrut, 1997, III/183

¹⁵² Dağcı, a.g.m. II, s. 137; Izutsu, a.g.e., s. 73

¹⁵³ Hamidullah, Muhammed, Mecmuatu'l-Vesaiki's-Siyasiyye li'l-Ahdi'n-Nebevi ve'l-Hilafeti'r-Raşideti, Daru'n-Nefais, Beyrut, 1985, s. 298, 299, 300, 312, 313, 322 vd.

¹⁵⁴ Hamidullah, Muhammed, Hz. Peygamberin Savaşları, çev. Salih Tuğ, 3. bs., Yağmur Yay., İstanbul, 2002, s. 75

yarımadasını şirkten korumak ve burayı her zaman ve zeminde Müslümanların sığınak yeri haline getirmek olduğundan, Müslümanların buradaki müşriklerle evlenmeleri yasaklanmıştır.¹⁵⁵

İslâm hukukçularının *müşrik* kelimesine verdikleri anlam, ilgili olduğu hukukî konuyla bağlantılı olarak farklı farklıdır. İlgili konuya göre ya geniş anlamda İslâm dışındaki bütün inanç guruplarını veya tarihte belli bir zamanda belli bir yerde yaşamış bir topluluğu göstermek üzere kullanılmıştır ki bu topluluk Hz. Muhammed'e ve İslâm'a savaş açmış Arap putperestleridir.

Konumuz ayeti olan Bakara 2/221'deki *müşrik* kelimesinin anlamı yukarda sözünü ettiğimiz gibi iki noktada tartışılmıştır: Müslüman olmayan bütün inanç gurupları mı, yoksa sadece Allah'a ortak koşanlar mı? Hatta sadece İslâm'a savaş açmış müşrik Araplar mı?

“*Müşrikîn* kimler olduğu, bu sınıfa kimlerin girdiği gibi karışık konuları bir sonuca ulaştırma çabalarında hukukçular çok kesin bir biçimde ihtilaf etmişlerdir. Kuramsal olarak, ihtilafları çok önemlidir. Klasik hukuk sisteminde kuramsal tahlilin yokluğu *müşrikîn* teriminin ne anlama geldiği konusundaki anlaşmazlıklara yol açmıştır. Bu terime verilen değişik tanımlar da fikrî çelişkilere sebep olmuştur. Hukukçular *müşrikîni* iki temel sınıfa ayırmışlardır: Ehl-i kitap ve putperestler. Bazı hukukçulara göre, her sınıf birtakım gayri Müslim sınıfları kapsar veya dışarıda bırakır”, “*Müşrikîn* yukarda ehl-i kitap başlığı altında anılan guruplar dışındaki bütün gayri Müslimleri içine alacak biçimde geniş tutulabildiği gibi, değişik mezheplere göre yalnızca Arap puta tapıcılarını veya Kureyş puta tapıcılarını kapsayacak darlıkta da kullanılabilir.”¹⁵⁶

Katade ve Said b. Cübeyr'e dayandırılan rivayetlere göre *müşrikât*¹⁵⁷ kelimesiyle kastedilen putperest Araplardır. Zira Huzeyfe Yahudi ve Hıristiyan kadınla

¹⁵⁵ Dalgın, Nihat, Müslüman Gayri Müslim Evliliği, Etüd Yay., Samsun, 2005, s. 38

¹⁵⁶ Ebu Süleyman, Abdülhamid Ahmed, İslâm'ın Uluslararası İlişkiler Kuramı, çev. Fehmi Kuru, İnsan Yay., İstanbul, 1995, s. 40-41

¹⁵⁷ Müşrik değilde müşrikat ifadesini kullanmamız kaynaklarda aynen böyle yer aldığı içindir. Çünkü Arapçada kelimenin erkek çoğulu ile kadın çoğulu farklı kalıplardır. Burada “müşrikat” ayetin, erkeklerin evliliğini düzenleyen birinci kısmında yer alan müşrik kadınlar anlamındadır. Fukaha bu ayırımı yapmıştır, çünkü zaman zaman işaret edeceğimiz üzere Müslüman kadının evliliği söz konusu olduğunda müşrik kelimesi İslâm dışındaki tüm inanç guruplarını ifade etmek üzere yani kâfir anlamında kullanılmıştır. Çünkü fukahaya göre ayırım yapmanın pratikte hiç bir faydası yoktur. Müslüman kadın yalnızca Müslüman erkekle evlenebilir.

evlenmiştir.¹⁵⁸ Taberî, diğer görüş sahiplerinden rivayetlere yer verdikten sonra; “Ben derim ki Katade’nin görüşü evladır. Yani *müşrikât* ile kastedilen putperest Araplardır, ayet bu bağlamın dışındakiler için haramlık ifade etmez” demektedir.¹⁵⁹

Aynı şekilde Ahmed b. Hanbel, *müşrikât* ifadesini putlara tapan Araplar olarak açıklamıştır.¹⁶⁰

Hatta bazıları ayetteki *müşrik* ifadesini Rasulullah’la savaş halindeki Araplar olarak anlamışlar ve ayetin yasağını müşrik Araplarla savaş halinde olmakla açıklamışlardır: “Yüce Allah onlarla evliliği yasakladı. Böylece Müslüman erkekler, kadınların müşriklerden olan ailelerine sevgi, muhabbet beslemesin. Ki böyle bir yakınlık savaşmakla emir olunan müşriklerle savaşmaktan alıkoyar.”¹⁶¹ Ancak Cessas ayetin böyle illetlendirilemeyeceğini söyler. Zira bu durumda harbi olan ehl-i kitap kadınla da evliliğin haram olması gerekirdi.¹⁶²

İbrahim en Nehai’ye dayandırılan bir rivayet ise şöyledir: Hammad dedi: “...İbrahim’e “İman edinceye kadar müşriklerle evlenmeyin...” ayetini sordum, o da ayetin Mecusî ve putperestler için olduğunu söyledi. Yahudi ve Hıristiyanlar için değil.”¹⁶³

İbn Abidin *müşrik* kelimesine, puta tapan anlamı verdikten sonra, putu iki kategoride tanımlamış, böylece kelimenin işaret ettiği toplumları genişletmiştir. Put ya taş, odun gibi işlenebilecek şeylerden insan suretinde olur veya güneş yıldız gibi insanların hoş bildiği diğer şeyler olur. Böylece Dürzîler, Nusayriler müşrik tanımının içine girer. Bu kimseler semavi bir kitap sahibi de değildir.¹⁶⁴

Tabatabai’nin aşağıda naklettiğimiz görüşleri *müşrik* kelimesinin Kur’an-ı Kerimdeki kullanımıyla ilgili tartışmalara bir perspektif olabilir:

“Ayette geçen “*el- müşrikât*” kelimesi, *işrâk* mastarından türemiş ismi faildir ve Yüce Allah’a ortak koşmak anlamına gelir. Bilindiği gibi şirkin de tıpkı iman ve küfür gibi açıklığı ve gizliliği bakımından değişik mertebeleri vardır. Bu bakımdan birden fazla tanrının varlığına inanmak, putlar ve şefaathçiler edinmek (paganizm) açık şirktir.

¹⁵⁸ Taberî, a.g.e., IV/364; Katade’nin görüşü için bkz. İbnu’l-Arabi, Ebu Muhammed Abdullah, Ahkamu’l-Kur’an, thk. Muhammed el-Becavi, Kahire, 1974, I/157; Suyuti, a.g.e., I/615

¹⁵⁹ Taberî, a.g.e., IV/365

¹⁶⁰ İbn Kesir, a.g.e., II/ 298

¹⁶¹ Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi, Ahkamu’l-Kur’an, thk. Muhammed Sadık Kamhavi, Daru İhyai’-Turasi’l-Arabi, Beyrut,1935, II/19

¹⁶² Cessâs, a.g.e., II/19

¹⁶³ Suyûti, a.g.e., I/615

¹⁶⁴ İbn Abidîn, a.g.e., IV/125

Ehl-i kitabın üzerinde bulunduğu Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr etmek, özellikle ayette geçtiği gibi "Uzeyr veya Mesih Allah'ın oğludur" demek ya da "Biz Allah'ın çocuklarıyız ve sevdikleriyiz" demek şeklindeki küfür nitelikli söz ve davranışlar şirk olmakla beraber açık şirkten biraz daha gizli ve hafif bir şirktir. Bir tür şirk olmakla beraber, sebeplerin Allah'ın iradesinden bağımsız olduğuna inanmak, onlara güvenip dayanmak da derece olarak bunlardan daha gizli ve hafiftir. Bunun gibi ancak ihlâslı kimselerin korunabildiği, Allah'tan gafil olmak, O'ndan başkasına eğilim göstermek türünden birçok şirk derecesini burada zikredebiliriz. Bunların tümü de şirktir. Ne var ki bu durum, *müşrik* niteliğini, şirkin herhangi bir türünü işleyen herkes için kullanmamızı gerektirmez. Çünkü birine bir fiil isnat etmek, onu bir vasıfla nitelemekten, bu vasfı onun için ad olarak kullanmaktan farklıdır. Nitekim farzlardan herhangi birini terk eden bir mümin o farzla ilgili olarak küfre girmiş sayılır, ancak ona kâfir denmez. Çünkü Yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "*Evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Kim küfrederse ...*"¹⁶⁵ Görüldüğü gibi haccı terk etmek küfür olarak nitelenmiştir. Ancak haccı terk eden kimse kâfir değildir. Sadece bir farzla ilgili olarak küfre sapmıştır. Eğer mutlaka onun için kâfir niteliği kullanılacaksa "haccın kâfiri" denebilir. Kur'an-ı Kerimde geçen salihler, gönülden boyun eğenler, şükredenler, temizler, fasıklar ve zalimler gibi sıfatlar için de aynı durum geçerlidir. Bu sıfatlar köken olarak ortak oldukları fiillerle özdeş değildirler. Şu halde isimlendirme ve nitelendirme ayrı bir hükme tabi; bir fiili birine isnat etmek de ayrı bir konu ve ayrı bir hükme tabidir.¹⁶⁶

İbn Hümâm da aynı izahı yapar ve şu örnekleri verir: "Yahudi ve Hıristiyanlar "Uzeyr veya Mesih Allah'ın oğludur"¹⁶⁷ diyerek müşrik olmazlar, sadece yaptıkları şirk fiilidir. Yani, Müslüman olduğu halde riya fiili işleyen veya Müslüman olduğu halde ilmiyle davranmayan kimse gibi. (Yani yalancı ile yalan söyleyen arasındaki fark.) Öteden beri kullanıla gelen anlam Şari'nin müşrik lafzını, ameli müşrik değil, tamamıyla müşrik olanlara, bir peygambere ve bir kitaba bağlılığını ifade etmeyen, ilaveten Allah'ın yanında Allah'tan başkasına ibadet eden kimseler için kullandığıdır.¹⁶⁸

Bu noktada Abdullah b. Ömer'den aksi bir görüş nakledilmiştir:

¹⁶⁵ Al-i İmran 3/97

¹⁶⁶ Tabatabai, a.g.e., II/335-336

¹⁶⁷ Tevbe 9/30

¹⁶⁸ İbn Hümâm, a.g.e., III/229

İbn Ömer'e kitap ehli kadınla evlilik sorulunca, Bakara 2/221. ayeti delil olarak "Allah müşrik kadınları Müslüman'lara haram kıldı, Mesih ve Uzeyr Allah'ın oğludur diyen kadının şirkinden daha büyük şirk bilmiyorum" dediği rivayet edilir.¹⁶⁹ Kurtubi bu rivayeti verdikten sonra bu rivayetin konuya delil olamayacağını, İbn Ömer'in mütevakkıf biri olduğunu söyler.¹⁷⁰ Yine Kurtubi Bakara suresinin Maide suresinden önce inmesi nedeniyle nasih olamayacağını bu nedenle *müşrik* kelimesinin umum olamayacağını belirtir.¹⁷¹ Cessas da İbn Ömer'in rivayetini verdikten sonra İbn Ömer'in hem helal kılma ayetini (Maide 5/5), hem de haram kılma ayetini (Bakara 2/221) okumasını tevakkuf yani herhangi bir hükme varmamak olarak değerlendirir.¹⁷²

Râzî de İbn Ömer gibi düşünenlerdendir. Ona göre kitap ehli kesinlikle müşriktir, kâfirdir. Bunu gösteren ayetler vardır. "*(Yahudiler) Allah'ı bırakıp, hahamlarını, (Hiristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i Rab edindiler. Oysa bunlar da ancak, bir olan Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır.*"¹⁷³ Hacc suresi 17. ayette kitap ehli ile müşriklerin atıfla gelmesi, bu gurupların Allah'ı inkâr etmedeki durumlarına dikkat çekmek içindir.¹⁷⁴ Râzî özellikle ayetin "müşrik erkeklere de iman edinceye kadar (mümin kadınları) nikâhlayın" hitabını tefsir ederken, "burada bundan maksadın herkes olduğu, iman etmiş bir kadını küfürlerinin çeşidi nasıl olursa olsun, bir kâfirle evlendirmenin kesinlikle helal olmayacağı hususunda herhangi bir ihtilaf yoktur" demektedir.¹⁷⁵

İmam Şafî de Bakara 2/221 ayetini umum alarak kadın ya da erkek Müslüman'ın müşrikle evlenmesinin haramlığına delil gösterirken, müşrik kelimesini Müslüman olmayan herkesi kapsadığını söylemiştir: "Bu ayet müşriklerin geneli hakkında olduğu halde sonra kitap ehlinde hür kadınlarla evliliğin helalliyiyle ruhsat ayeti indi"¹⁷⁶. Böylece Şafî'ye göre Maide 5/5. ayet, Bakara 2/221. ayetteki genel anlamı tahsis etmiştir.¹⁷⁷

¹⁶⁹ Kurtubî, a.g.e., III/68; İbn Kesir, a.g.e., V/83

¹⁷⁰ Kurtubî, a.g.e., III/68

¹⁷¹ Kurtubî, a.g.e., III/68

¹⁷² Cessâs, a.g.e., II/15

¹⁷³ Tevbe 9/31

¹⁷⁴ Râzî, a.g.e., V/136,137,138

¹⁷⁵ Râzî, a.g.e., V/144

¹⁷⁶ Şafî, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris, el-Umm, yy., ts., V/5

¹⁷⁷ Şafî, a.g.e., V/5

Taberî’de, İbn Abbas, İkrime, Hasan el- Basri ve Mücahid’e ulaştırdığı rivayetlerle, bu ayetin her türlü müşriğin, ehl-i kitap olsun, putperest olsun, Mecusi olsun Müslüman’a nikâhını haram görmektedir, ifadesi yer alır. Ancak Maide 5/5. ayetle bu ayet nesh edilmiştir.¹⁷⁸

Görüldüğü gibi *müşrik* kelimesini umum anlamında kullanan âlimler ayetin Maide 5/5. ayetle tearuzunu gidermek için nesh ya da tahsis yolunu benimsemişlerdir. Ancak önemli bir nokta; nesh ya da tahsis hangisi benimsenirse benimsensin tartışmayı ayetin birinci bölümü olan “İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin” bölümüne hasrederler. Bu âlimlere göre de ayetin kadınlarla ilgili ikinci bölümünde *müşrik* kelimesi hiçbir şekilde tahsis ya da nesh görmemiştir.

İbn Abbas’tan gelen bir diğer görüşe göre, Rasulullah (s.a.s) mümin ve muhacir dışındaki kadınlarla evlenmeyi yasakladı. Böylece ayet nesh olmamıştır. Talha b. Ubeydullah Yahudi bir kadınla, Huzeyfe Hıristiyan bir kadınla evli idi ancak Ömer çok kızdı ve onlar “kızma ya Ömer boşadık” dediler. Ömer “hayır boşamak helalse, evlilik de helaldir, ben küçültücü ve alçaltıcı olarak bırakın diyorum.” dedi. Bu rivayet her türlü müşrikle evliliği haram kılmıştır.¹⁷⁹

Diğer yandan Hz Ömer’den yukarıda zikredilenin aksine bir rivayet daha sağlam bir senetle gelmiştir: Zeyd b. Vehb Ömer’in Şöyle dediğini nakletmiştir: “Müslüman erkek Hıristiyan kadınla evlenebilir. Fakat Hıristiyan bir erkek Müslüman bir kadınla evlenemez.” Zeyd sözlerine devamla, “Ömer’in Talha ve Huzeyfe’nin Yahudi ve Hıristiyan kadınlarla evlenmelerini hoş görmemesi, insanların bu iki sahabeye uymalarından ve Müslüman kadınlarla evlenmekten vazgeçeceklerinden korkmasındandır.¹⁸⁰ Bir başka rivayette de Ömer, Huzeyfe’den Hıristiyan karısını boşamasını ister. Huzeyfe “Haram olduğunu mu iddia ediyorsun” diye sorar. Ömer “Hayır, ancak onların kötü olanlarına yönelmenizden korkuyorum” der. Yine bir başka rivayette Peygamberimiz “Ehl-i kitabın kadınları ile evlenilir ancak onlar bizim kadınlarımızla evlenemezler” demiştir. Bütün bu rivayetler Ömer’in helal olmadığını söylediği rivayetten daha evladır.¹⁸¹

¹⁷⁸ Taberî, a.g.e., IV/362-363 Nesh edilmiştir diyen rivayetler için bkz. Suyuti, a.g.e., I/615; Cessâs, a.g.e., II/15

¹⁷⁹ Taberî, a.g.e., IV/364-365

¹⁸⁰ Taberî, a.g.e., I/542-543

¹⁸¹ Taberî, a.g.e., IV/367

Abdullah b. Abbas'tan Hz. Ömer'in Talha ve Huzeife'nin evlendikleri ehl-i kitaptan olan kadınları bunlardan ayırdığına dair olan rivayetin bir anlamı yoktur. Zira bütün ümmet, Allah Teala'nın kitabının açık hükmüyle ehl-i kitap olan kadınlarla evlenilebileceği hususunda ittifak etmişlerdir. Peygamberden gelen hadisler de bunu beyan eder.¹⁸²

Nesih aralarında tearuz olan iki ayetten sonra gelenin önce gelenin hükmünü geçersiz kılmasıdır. Ancak neshe başvurmadan önce iki ayet arasında tearuz olduğundan emin olmak ve neshe başvurmaksızın iki ayetin hükmünün birlikte kullanılıp kullanılmayacağını iyice araştırmak gerekir. Nesih ancak, iki nassın uzlaştırılması ve ikisi ile amelin mümkün olmayacak şekilde tearuz etmesi halinde söz konusu olabilir.¹⁸³ Yani nesih en son başvurulacak tearuz giderme yöntemidir. Bakara 2/221 deki *müşrik* kelimesinin kapsamına ehl-i kitap dâhil edilmediği durumda Maide 5/5 ayetle aralarında tearuz olmaz. Böylece de nesih ilişkisini aramak gereksiz olur.

Katade ve Said b. Cübeyr'e göre ise bu ayeti kerimenin ifadesi genel ama hükmü özeldir. Bu itibarla nesh edilmemiştir.¹⁸⁴ Zira ayette zikredilen müşrik kadınlardan maksat, bütün müşrik kadınlar değil, özellikle ehl-i kitap olmayan müşrik kadınlardır. Nitekim Arapların müşrik kadınları böyleydi.¹⁸⁵ Böylece ayet tahsis görmüştür.¹⁸⁶ Mücahid, İkrime, Mekhul, Hasan, Dahhak, Zeyd b. Eslem, Rabi b. Enes de tahsis olduğu görüşünde olan fukahadır.¹⁸⁷

Tabersi'ye göre de ayetin nikâhın haramlığı hususunda hükmünün ehl-i kitap veya diğer tüm kâfirler için genel olduğunu söyler. Mensuh ya da tahsis edilmiş değildir. İbn Ömer ve bazı Zeydiye bu görüştedir.¹⁸⁸

Neticede konu özelleşerek müşrik kelimesinin Yahudi ve Hıristiyanları, yani kitap ehlini kapsayıp kapsamadığı tartışmasına varmaktadır. Nesh ya da tahsis tartışmalarının dönüp dolaşıp vardığı yer bu noktadır. *Müşrik* kelimesine verilecek anlam bu tartışmaları gereksiz kılabilir.

¹⁸² Taberî, a.g.e., I/542

¹⁸³ Şaban, Zekiyüddin, İslâm Hukuk İlminin Esasları, çev. İ. Kafi Dönmez, TDV Yay., Ankara, 1990, s. 369

¹⁸⁴ Taberî, a.g.e., I/542; Mâverdî, a.g.e., I/281

¹⁸⁵ Taberî, a.g.e., I/542

¹⁸⁶ Tabersi, a.g.e., II/84

¹⁸⁷ İbn Kesir, a.g.e., I/296

¹⁸⁸ Tabersi, a.g.e., II/84

Nitekim Kurtubi, ayetin sadece putperest müşrikleri kapsadığını, bunun dışındaki kitap ehlinen müşrikleri ayetteki lafızlar gereği ve Maide 5/5. ayetteki helal kılma nedeniyle kapsamayacağını belirtmiştir.¹⁸⁹ *Müşrik* kelimesinin zahiri, bir karine bulunmadıkça yalnızca puta tapanlar anlamında mutlakdır. Kitap ehlini kapsamaz. Kur'an-ı Kerimdeki kullanım da böyledir: “*Kitap ehlinen inkâr edenler ile Allah’a ortak koşanlar, kendilerini apaçık delil gelinceye kadar (küfürden) ayrılacak değillerdi.*”¹⁹⁰ Ayette müşriklerin kitap ehline atıfla gelmesi ikisinin farklı guruplar olmasını zorunlu kılar.¹⁹¹ Bu izahı Hanbelîler için de verebiliriz.¹⁹² Şevkânî’ye göre de müşriklerden maksat yalnızca puta tapan kimselerdir.¹⁹³

Bizim de görüşümüz *müşrik* kelimesinin, sözlük anlamı ve Kur'an-ı Kerimin bütünlüğü içerisinde verilebilecek anlam itibariyle nihayet Maide 5/5’ le gelen helallik dolayısıyla ehl-i kitabı kapsamaksızın putperestler anlamına geldiğidir. Böylece ayet, sadece müşriklere yönelik bir yasaklamadır. Maide 5/5. ayet ve Bakara 2/221. ayet arasında nesh ya da tahsis ilişkisi aramaya gerek yoktur.

Eğer *müşrik* kelimesine umum anlamı verilirse, ehl-i kitabı da kapsar. Oysa Maide 5/5. ayet sonra gelen ayet olduğu için nesh edilemeyeceği gibi hükmü geçerli tutma ihtimali varsa neshi tercih etmemek gerektiği için nesh tercih edilemez. Böylece *müşrik* kelimesi umum anlamda kullanılamaz.¹⁹⁴

Ehl-i kitabın şirkle vasıflandığına delil yoktur ve onlar kitaplarının asıllarına itibarla müşrik değil tevhit ehli sayılırlar.¹⁹⁵ Ehl-i kitap denilen Yahudiler ve Hıristiyanlar gibi gayri Müslimler bir Allah’a aslı bozulmuş da olsa semavi bir kitaba ve peygamberlerine inandıkları müddetçe müşrik (Allah’a başka tanrıları ortak koşan kâfir) sayılmazlar. Kur'an-ı Kerim dilinde *müşrik* kelimesi başta Arabistan putperestleri olmak üzere, aslı ilahi olan bir kitaba inanmayan ve inançları içinde şirk bulunan kâfirler için kullanılmaktadır.¹⁹⁶

“Her ne kadar kitap ehli ve diğer din mensupları şirk sayılabilecek bir takım inançlara sahip olsalar da Kur'an-ı Kerimde müşrikler ve şirk koşanlar tabirleri onlar

¹⁸⁹ Kurtubî, a.g.e., III/68-69

¹⁹⁰ Beyyine, 98/1

¹⁹¹ Cessâs, a.g.e., II/16;

¹⁹² İbn Kudame, a.g.e., VI/590

¹⁹³ Şevkânî, Muhammed b. Ali, Fethu'l-Kadir, Mısır, 1241, III/443

¹⁹⁴ Cessâs, a.g.e., II/16; Serahsî, IV/210

¹⁹⁵ İbn Abidîn, a.g.e., IV/126

¹⁹⁶ Komisyon, Kur'an Yolu, DİBY., I/239

hakkında kullanılmamıştır. Müşriklerin diğer din mensuplarından ayrı bir gurup olarak değerlendirildikleri “O iman edenler, o Yahudiler, o Sâbiîler, o Hıristiyanlar, o Mecusiler ve (Allah’a) ortak koşanlar yok mu? Allah kıyamet günü bunların aralarını mutlaka ayıracaktır”¹⁹⁷ ayetinden de açıkça anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber’in risalet vazifesi boyunca en çok mücadele etmek zorunda kaldığı gurup müşrikler olmuştur. Bilindiği üzere Hz. Peygamber müşrik bir kavme peygamber olarak gönderilmiş, on üç yıl kadar kendi şehrinde müşrik kabilesine karşı mücadelesini sürdürmüş, bilahare başka bir şehre; Medine’ye hicret etmek zorunda kalmıştır.¹⁹⁸

Günümüz İslâm bilginlerinden Ebu Süleyman, müşriklerle ilgili tutumun genelleştirilmesini ilk dönem uygulamalarının yanlış değerlendirilmesi olarak nitелеmektedir.¹⁹⁹ “Kur’an-ı Kerim ve sünnet kendilerinden her zaman *müşrikler* diye bahsedilen Arap puta tapıcılara karşı topyekûn bir savaşı emretmektedir.”²⁰⁰ Kur’an-ı Kerim ne zaman bu Araplardan bahsetse onların zalimlikleri, hainlikleri, ikiyüzlülükleri, açgözlülükleri ve vahşiliklerini ısrarla vurgular.²⁰¹ Kısacası bu ayetlere konu olan Araplar genellikle bedevilerdir. Bunlar sürekli olarak Müslümanlara saldırmış, zulmetmiş, Müslümanlarla antlaşmalarını ve verdikleri sözleri çiğnemişlerdir. Bu yüzden İslâm onları düzenli beşeri ilişkiler için gerekli şartları taşımayan vahşi ve medenileşmemiş insanlar olarak görmüştür.²⁰²

Ebu Yusuf’a göre de *müşrik* ayrı bir guruptur: “Müşrik olarak telakki edilen Arap putperestlerinden, diğer din guruplarından tamamen farklı olarak ne cizye alınmakta, ne de kadınları ile evlenilmekte ve ne de kestikleri yenilebilmektedir.”²⁰³

İbn Abidin’e göre müşrikle kitap ehli arasında önemli fark, müşriklerin dini düşmanlıkla meşhur olmaları, muhalefetle ortaya çıkmalarına karşın kitap ehlinin böyle olmamasıdır.²⁰⁴ Zira Hz. Peygamberin İslâm mücadelesine şöyle bir bakıldığında mücadelesinin önemli bir kısmının müşriklerle savaş olduğu görülecektir.²⁰⁵

¹⁹⁷ Hacc, 22/17

¹⁹⁸ Bostancı, Ahmet, Kamu Hukuku Açısından Hz. Peygamber’in Gayri Müslimlerle İlişkileri, Rağbet Yay., İstanbul, 2001, s. 64

¹⁹⁹ Ebu Süleyman, a.g.e., s. 61

²⁰⁰ Tevbe, 9/29

²⁰¹ Bakara, 2/160–161; Tevbe, 9/12; Bakara, 2719; İnşikak, 84/82; Hacc, 22/38

²⁰² Ebu Süleyman, a.g.e., s. 62

²⁰³ Ebû Yusuf, Yakub b. İbrahim, Kitabu’l-Harac, 9. bs, el-Matbaatu’s-Selefiyye, Kahire, 1396, s.139

²⁰⁴ İbn Abidin, a.g.e., IV/127

²⁰⁵ Bostancı, a.g.e., s.65; Fayda, Mustafa, “Hz. Peygamber’in Müşrik Araplara Karşı Siyasetinin Son Safhası”, Ebedi Risalet, I, Işık Yay. İzmir, 1993, s. 122

Bu ifade, Bakara 2/221 deki haram kılmayı anlamakta önemlidir. Zira risaletin başından Mekke'nin fethine kadar özellikle Mekke'li müşriklerin Müslüman'lar için duydukları kin ve öfke İslâm'ın doğduğu dönemde önemli yer tutar. Böylece Bakara 2/221. ayet Müslüman'lara, kendilerine sürekli kin ve düşmanlık gösteren müşriklere karşı tutunmaları gereken tavrı öğütler gibidir. Özellikle ayetin “*Allah'a ortak koşan hür kadın hoşunuza gitse de, mümin bir cariye Allah'a ortak koşan kadından daha iyidir. ... Allah'a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de, iman eden bir köle Allah'a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır*” ifadeleri müşriklere değer verilmemesi gerektiğini anlatmaktadır. Zaten sebebi nüzul olarak anlatılan Abdullah b. Revaha örneği de bu anlamı doğrulamaktadır.

Müşrikler ile evlenme yasağının illeti şirk olduğuna göre, “hükümün varlığı ve yokluğu illete bağlıdır” ve “illetin tekerrür etmesi ile hüküm de tekerrür eder” kuralları gereği, hükümün illet ile birlikte mütalaa edilmesi ve insanların, yaşadıkları coğrafya ile birlikte mütalaa edilmesi yerine, inançları ile değerlendirilmesi gerekir. Bu anlayışa göre bir ateistin, Hıristiyan batı toplumunda yaşıyor olması, kendisine ehl-i kitap statüsü kazandırmayacağı gibi; Müslüman toplumda yaşıyor olması da mümin vasfı kazandırmaz. Kısaca Müslüman ile ateist arasında ırkı, coğrafyası ne olursa olsun geçici bir evlenme engeli doğmaktadır. Ayrıca yine temel bir kural olan “illetin genel olması durumunda hüküm de genel olur” kuralı gereği, müşrik niteliği taşıyan kişilerle evlilik dinen haram, hukuken batıl kabul edilmiştir.²⁰⁶

Netice olarak Kur'an-ı Kerimde müşrikler niteliğinin kitap ehli olanlarla ilgili kullanılışı pek de belirgin değildir. Bilindiği kadarıyla *müşrik* niteliği kitap ehli dışındaki kâfirler için kullanılmıştır. “*Kitap ehlinden olan kâfirler ve müşriklerden olan kâfirler, kendilerine apaçık bir delil gelinceye kadar, buldukları durumdan ayrılacak değillerdir*”²⁰⁷ ayetinde olduğu gibi.²⁰⁸ Şu husus belirginlik kazanıyor, “*Müşrik kadınları nikâhlamayın ...*” ayetinde ifadesini bulan yasaklama müşrik erkek ve müşrik kadınlarla sınırlıdır. Kitap ehlini kapsamaz.²⁰⁹

Böylece ayetin anlamı, kitap ehli dışındaki müşrik kadınları, iman edinceye kadar nikâhlamayın. İman ettiklerinde de mihrlerini vererek nikâhlayın, şeklindedir.²¹⁰

²⁰⁶ Dağcı, a.g.m., s.144,145

²⁰⁷ Beyine, 98/1

²⁰⁸ Tabatabai, a.g.e., II/336

²⁰⁹ Tabatabai, a.g.e., II/337; Kâsâni, a.g.e., III/463; İbn Hümâm, a.g.e.,III/229; İbn Abidîn, a.g.e.,IV/129

²¹⁰ Taberî, a.g.e., IV/367

Önemli bir husus: *Müşrik* kelimesine putperest Araplar anlamını veren fukaha, örneğin Katade, ayetin ikinci bölümünde Müslüman kadınların müşrik erkeklerle evlendirilmemesi yasağını tefsir ederken hiç tartışmasız umum anlamını kullanmış, Müslüman kadının kendi dininden olmayan hiç kimse ile evlenemeyeceğini söylemiştir.²¹¹

Kadının evliliği konu olunca Fukaha, *müşrik* kelimesini umum anlamında kullanmıştır. Böylece Müslüman kadının Müslüman olmayan erkekle evlenemeyeceğini bu ayetle delillendirmiştir. Müslüman kadına nispetle erkeğin inanç durumu hiçbir ayırımı gidilmeden *kâfir* şeklinde ifade edilmiştir: “Müslüman kadın kâfir adamla evlenirse, koca karısı üzerinde hâkim olduğu için kâfir adam Müslüman kadına tahakküm etmiş olur. Kadını küfre çağırır. Oysa kadın için kocasına hükmetme durumu yoktur.”²¹²

Bakara 2/221 ayetindeki yasaklamanın başka hiçbir dini kapsamaksızın sadece putperest Araplarla ilgili evlenme yasağı olduğunu, ne kadın için ne de erkek için bu anlamın başka dinlere doğru genişletilemeyeceğini söyleyebiliriz. Böylece Müslüman kadının Müslüman olmayanlarla evlenemeyeceğini Bakara 2/221. ayet ile delillendiremeyiz. Oysa İslâm hukukçuları Müslüman kadının Müslüman olmayanlarla evlenemeyeceğini hep bu ayeti esas delil olarak ispatlamışlar, yasağı sadece kadın için geçerli kılmışlardır. Şamil Dağcı bu çelişkiye dikkat çeker: “Fakihler, Müslüman bir kadının Kitap ehli bir erkekle evlenme engelini Bakara 2/221. ayetinin “...iman etmedikçe putperest erkekleri de (kızlarınızla) evlendirmeyin” ifadesine dayandırmışlardır. Ancak müşrik olduğu için Kitap ehli bir erkekle Müslüman bir kadın evlenemiyorsa, aynı mantığa göre, kitap ehli kadınların da müşrik kabul edilmesi ve Müslüman erkeklerin de onlarla evlenmemesi sonucu çıkartılabilir. Hükümün kaynağını ve illetini doğru tespit etmek ve çelişkiye düşmemek gerekir.”²¹³

Ayetin devamında yer alan “Onlar ateşe çağırırlar” ifadesi ve kâfir oluş nikâhın haramlığının illeti değildir. İfade yasaklığı tekit içindir.²¹⁴ Lut ve Nuh’un eşleri de kâfirdiler ama küfürleri nikâhın fesadına sebep olmadı. Onların evlilikleri sahihtir.²¹⁵

²¹¹ Taberî, a.g.e., IV/370

²¹² İbnu'l-Arabi, a.g.e., I/158

²¹³ Dağcı, a.g.m., s.142, 14 nolu dipnot.

²¹⁴ Cessâs, a.g.e., II/18; Kurtubî, a.g.e., III/69

²¹⁵ Cessâs, a.g.e., II/19

“Mümin kadınları nikâhlayın” hükmünün konuluğu müminleri, insanı Allah’tan uzaklaştırmaktan başka bir işe yaramayan kimselerle yakınlık kurmaktan sıcak ilişkiler içine girmekten, birlikte yaşamaktan korumaya yöneliktir. Amaç müminleri öyle kimselerle beraberlik kurmaya teşvik etmektir ki, beraberlikleri kendilerini Allah’a yaklaştırmaya, ayetlerini hatırlamaya, emir ve nehiyelerini gözetmeye yarasin. Kuşkusuz bu, Yüce Allah tarafından ifade buyrulan cennet çağrısıdır. Bu yaklaşımı ayetin sonundaki şu değerlendirme cümlesi de pekiştirmektedir: “O insanlara ayetlerini açıklar. Umulur ki öğüt alıp düşünürler.”²¹⁶

Ayetteki “İman eden bir cariye –hoşunuza gitse dahi- müşrik bir kadından daha hayırlıdır.” İfadesi ile özgür kadının karşıtı olan cariye kastedilmiştir. O dönemde insanlar cariyeleri aşağılıyor, onlarla evlenmeyi utanç olarak algılıyorlardı. İnsanların cariyeleri aşağılamalarına, onları horlamalarına ve onlarla evlenmekten kaçınmalarına karşın ayetten anlıyoruz ki mümin kadın, cariye de olsa özgür müşrik kadından daha hayırlıdır.²¹⁷

Günümüze gelindiğinde *müşrikinin* karşılığı olarak putperest ve ilkel dinlerden bahsedilebilir.²¹⁸

Müşrik kelimesinin kapsamını belirledikten sonra müşrikle evlilik konusunda bakış açısı sağlamak üzere müşriklerle evlilikten bahseden Nur 24/3. ayete yer vermemiz gerekmektedir.

“*Zina eden erkek ancak zina eden ve Allah’a ortak koşan bir kadınla evlenir. Zina eden bir kadınla da ancak zina eden veya Allah’a ortak koşan bir erkek evlenir. Bu müminlere haram kılınmıştır.*”

Ayetin zahirinden anlaşılan öncelikle zina fiilinin çok kötü bir fiil olduğudur. Öyle kötü bir fiil ki bunu yapan kadın ya da erkek iffetli Müslüman’la evlenmeye layık değildir. Ya kendisi gibi günahkârla evlenir veya müşrikle. Müşrik kimse de zaten Allah’a O’nun emrettiği şekilde inanmamakla günahkârdır. Ayetin zahirinde, zinakar Müslüman’ın müşrikle evlenebileceği anlamı açıktır.

Ancak gerek fakihler gerekse müfessirler, özellikle Bakara 2/221 ayetinin gereğince müşrikle evlenmenin haramlığının devamı için ayeti tevil etmişler veya mensuh görmüşlerdir.

²¹⁶ Tabatabai, a.g.e., II/340

²¹⁷ Tabatabai, a.g.e., II/339

²¹⁸ Kaya, Remzi, Kur’an-ı Kerime Göre Ehl-i kitap ve İslâm, Altınkalem Yay., Ankara, 1994, s. 204

Yapılan tefsirleri nüzul sebepleri ile birlikte ele alalım:

Daha önce Bakara 2/221. ayetin nüzul sebepleri arasında yer alan rivayet, özellikle bu ayetin tefsirinde de anlatılmıştır. Hatırlamak üzere olayı tekrar anlatalım.

Ayetin, Mersed b. Ebi Mersed el-Ğanemi hakkında nazil olduğu söylenmiştir. Rasulullah hicretten sonra bu kimseyi Mekke’de kalan bazı Müslüman’ları şehir dışına çıkarmak için Mekke’ye göndermişti. Mersed güçlü ve cesur biriydi. Anâk adlı bir kadın onu yatağına çağırdı. Mersed kabul etmedi. Cahiliyede ikisi dosttular. Anâk ona “benimle evlenir misin?” dedi. Mersed “Rasulullah’ın izni olmadan olmaz” dedi. Medine’ye dönünce izin istedi. Ayet indi.²¹⁹

Amr Ibnu’l-As’dan gelen bir rivayete göre de ayet Ümmü Mehzul adındaki kadına özeldir. Ümmü Mehzul zani bir kadındı. Nafakasını karşılamak şartıyla kendisiyle evlenmek isteyen adam hakkında indi.²²⁰

Bir başka rivayete göre ayet Ehl-i Suffe hakkında inmiştir. Bunlar muhacirlerdendi ve Medine’de evleri, yiyecekleri yoktu. Mescitte yaşıyorlardı. Bu kimseler ev ve yiyecek karşılığında Medine’deki zinakâr kadınlarla evlenmek istediler ve ayet indi.²²¹

Ancak ayet-i kerimenin Nur suresinin ilk 34 ayetiyle birlikte hicretin 6. yılında nazil olduğu, nüzul sebebi olarak ileri sürülen rivayetlerin tamamının uydurma olduğu görüşü de mevcuttur.²²²

Şu halde ayetin tevilinde ihtilaf vardır.²²³ Müfessirler bu ayet-i kerimenin müşriklerle evlenmenin cevazına delalet etmediğini göstermek üzere tevil ve çeşitli izahlar yoluna gitmişlerdir. Başvurulan yollardan biri *nikâh* kelimesi ile ilgilidir.

Nikâh kelimesini Bakara 2/221. ayeti anlatırken tanımlamıştık. Ancak müfessirler kelimeyi burada Bakara 2/221. ayetteki anlamından farklı tefsir etmişlerdir.

Bir görüşe göre, ayet-i kerime zinanın çok kötü bir şey olduğunu göstermek maksadındadır. Zina müminlere haramdır. Ayet bu anlamı ifade etmede son derece belîğdir. Bu yüzden burada *nikâh* kelimesiyle kast edilen, birleşme, yakınlaşmadır. Mübalağa olsun diye her iki taraf için tekrarlanmıştır. Çünkü *nikâh* bir anlamıyla

²¹⁹ Cessâs, a.g.e.,V/106; Kurtubî, a.g.e.,XII/168; Hadis için bkz., Tirmizî, Tefsiru’l-Kur’an, Hadis No. 3101; Nesei, Nikâh, Hadis No.3176; Ebû Dâvud, Nikâh, Hadis No.1755

²²⁰ Kurtubî, a.g.e.,XII/168; Ahmed b. Hanbel, Sünen, Müsnedü’l-Mükessirin, Hadis No. 6192, 6803

²²¹ Kurtubî, a.g.e.,XII/168; İbn Kesir, a.g.e.,III/262 vd.

²²² Duman, Zeki, Beş Surenin Tefsiri, Fecri Yay., Ankara, 1999, s. 172–174

²²³ Cessâs, a.g.e., V/107

birleşmedir. Bu durumda ayet bir haber cümlesi olarak şöyle anlaşılmalıdır: “Zina eden kimse zina anında ancak bir zinakârla beraberdir veya bir müşrik kadınla beraberdir ...” Bu görüş İbn Abbas’tan rivayet edilmiştir.²²⁴

İbn Şübrüme, İbrahim en-Nehai, Urve b. Zübeyr de aynı şekilde *nikâh* kelimesine, birleşme anlamı vermişlerdir. Böylece ayetin anlamı, her iki tarafın suçta ortak oluşunu haber vermedir. Zina eden kadın ve erkek her ikisi hakkında Allah’ın hükmü birdir.²²⁵

Nikâh kelimesine evlilik yani akit anlamı verildiği takdirde müşrik kimseyle evlenilebileceği anlamı çıkar. Müfessirler bu anlamın kabul edilmez olduğunu söyleyerek, bu ayette Bakara 2/221. ayetteki haram kılma nedeniyle oluşan müşkülün, *nikâh* kelimesine birleşme anlamı vererek²²⁶ veya Said b. El-Müseyyeb’den rivayet edildiği gibi mensuh olduğunu kabul ederek giderilebileceğini belirtmişlerdir. Çünkü akit anlamı verilirse ayetin anlamında, zina eden kimsenin müşrikle evlenmesinin caiz olduğu zorunlu olur. Oysa müşrikle evlilik ihtilafsız caiz değildir. Yine zina eden kimsenin zina edenden başkasıyla evlenemeyeceği anlamı oluşur ki bu da doğru değildir.²²⁷ Ayet haber sığasında gelmiştir. Haber cümlesi ise vücup anlamı taşımaz.²²⁸ Ayetin haber cümlesi olabilmesi için *nikâh* kelimesine birleşme anlamı verilmesi tercih edilmiştir. Nikâh kelimesinin sözlükte birleşme anlamı asıldır. Karine olmaksızın bu asıl anlamından çıkarılıp akit anlamı verilemez. Eğer akit anlamı verilirse, zina eden kadın ve erkeğin eşlerinden ayrılmaları vacip olur. Fukaha bu anlamı tercih etmemiştir. Zira ayetin hüküm bildirdiğini söylemek müşrikle evlenmenin caiz olduğu sonucunu verir ki bu ihtilafsız caiz değildir.²²⁹

Oysa Hz. Ali, Hz. Aişe, Bera b. Azib ve İbn Mesud ’dan gelen rivayette, zina eden erkek ve kadının, iffetli erkek ve iffetli kadın ile evlenmesi haramdır. Bu görüş sahipleri ayeti kerimeyi haber ifade eden olarak değil hüküm bildiren olarak kabul etmişlerdir.²³⁰

²²⁴ Kurtubî, a.g.e., XII/167; Cessâs, a.g.e., V/107

²²⁵ Cessâs, a.g.e., V/107

²²⁶ Cessâs, a.g.e., V/108; İbnu’l-Arabi, a.g.e., III/1330; Kurtubî, a.g.e., XII/169

²²⁷ Cessâs, a.g.e., V/108 Tearuz gidermede nesh en son başvurulacak olduğundan müfessirler ayeti tevil etmişlerdir. Bu ayetin tevil edilmesi gerektiği bilgisi için bkz. Kurtubî, a.g.e., XII/167, Cessâs, a.g.e., V/108

²²⁸ İbnu’l-Arabi, a.g.e., III/1329

²²⁹ Cessâs, a.g.e., V/ 108

²³⁰ Cessâs, a.g.e., V/108

Nüzul sebepleri muvacehesinde ayet-i kerimenin, *ez-zani ve ez-zaniye* kelimelerinde geçen ‘tanımlama lamı’ nı ahid anlamında alarak, hüküm sadece söz konusu şahıslara münhasır olduğunu iddia edenler de olmuştur.²³¹ Ancak bu görüş şöyle cevaplanabilir. Eğer karine varsa hüküm nuzul sebebine hasredilir. Fakat ayette hüküm umum bir sıfatla gelmiştir. Ayrıca itibar sebebin hususiliğine değil, lafzın umumiliğinedir.²³²

Ancak bizim kanaatimize göre nüzul sebepleri itibariyle *nikâh* kelimesine, evlilik (akit) anlamı vermek daha uygundur. Nitekim nikâh kelimesine birleşme anlamı verilmesini yadırgayanlara göre, Allah *nikâh* kelimesini Kur’an-ı Kerimde hep evlilik anlamında kullanmıştır.²³³ Birleşme manası verildiğinde ayet manaca hiçbir şey ifade etmemiş olacaktır. Zina edenlerle evlenmeye gelince; bu ayetin zahirinden bunun müminlere haram ve müşriklerle evlenmeye yakın olduğu anlaşılıyor.²³⁴

Şafiî bilginlerden İlkiya, ayetteki müşkülü gidermede neshi tercih etmiştir: “Ayetin zahirine göre, zina eden Müslüman erkeğin müşrik kadınla, zina eden Müslüman kadının müşrik erkekle evlenmesi caizdir. Oysa bu imkânsızdır. Muhtemelen ayetin müşrikle evlenilebileceğini söyleyen kısmı mensuttur.”²³⁵

Şafiî aynı görüşü, *nikâh* kelimesinin anlamı üzerinde durmadan dile getirir. Ona göre de ayet, evine bir sancak asarak (kendini belli etmek üzere) zina eden kadınlar hakkında inmiştir. Bunlar iffetsiz müşrik kadınlardı. Bazı Müslümanlar, bunlarla nikâhlanmak istedi. Bunun üzerine haram kılan ayet geldi. Ayet; böyle kadınlarla ancak müşrik misli olan zani nikâhlanabilir veya müşrik nikâhlanabilir, bu müminlere haram kılındı anlamındadır. Muhakkak ki Allah müşrik kadınları zina etsin etmesin mümin erkeklere haram kılmıştır. Ayet, zina edenlerin zina edenlerden başkasına haram olduğunu veya zina eden kadının eşine haram olduğunu bildirmez. Zina edenler eşine haram değildir. Zina haddi uygulanmış olsun olmasın durum aynıdır. Evlilik bozulmaz. Kişiler masiyet sebebiyle birbirlerine haram olmazlar.²³⁶

Şafiî’nin görüşünü desteklemek üzere verdiği rivayet şöyledir.

²³¹ Cessâs, a.g.e., V/107

²³² Yazır, a.g.e., V/550

²³³ Kurtubî, a.g.e., XII/168; Yazır, a.g.e., V/549

²³⁴ Yazır, a.g.e., V/549

²³⁵ Kurtubî, a.g.e., XII/169

²³⁶ Şafiî, a.g.e., V/10

İbn Abbas Anlatıyor. Bir adam Rasulullah'a gelerek; "Ey Allah'ın Resulu! Hanımım değen eli reddetmiyor" dedi. Rasulullah; "Onu uzaklaştır" diye emretti. Adam, "Nefsimin ona takılmasından korkuyorum" deyince, Peygamberimiz; "öyleyse ondan faydalan" buyurdular.²³⁷ Zina evliliği fesh etmeyeceği gibi, kişi zina ettiğiyle evlenip evlenmemede seçimlidir.²³⁸

Ayette zina edenle evliliğin sahih olduğuna delil vardır.²³⁹ İbn Abbas'dan rivayet edilen bu görüşe karşılık İbn Mesud'dan, zina eden kadın ve erkeğin bu halden sonra birbirleriyle evlenmeleri halinde ebedi olarak zinakâr olacakları hükmü rivayet edilmiştir.²⁴⁰

"Bu müminlere haram kılındı" ifadesi iki şekilde tevil edilebilir: Birinci olarak "Zanilerle evlilik Müslüman'lara haram kılınmıştır"²⁴¹ -ki Nisa 4/25. ayetle, Maide 5/5. ayetteki iffet şartı da bu anlama işaret eder- veya "Zina fiili haram kılınmıştır"²⁴²

Said b. El-Müseyyeb'e dayandırılan görüşe göre ayet-i kerime, Nur, 24/32. ayetle gelen "Bekârlarınızı... evlendirin" ifadesiyle mensuttur. Çünkü zani kadınlar da ümmetin bekârlarındandır.²⁴³

Bu iddiaya şöyle itiraz edilmiştir. Ayetin amacı zinanın kötülüğünü ve mümin erkek ve kadınlara, zinadan tövbe etmeyen, bu günahlarına devam eden kişilerle evlenmemelerini vurgulamaktadır. Ama günahından tövbe eden, günah işlememiş gibi kabul edilir. Onlarla evlenilebilir. Ayetin mensuh olduğu görüşü doğru değildir. Esasen ayet emir değil haberdir. Haberlerde nesih olmaz. Bu surenin 26. ayeti de bu ayetin anlamını pekiřtirmektedir²⁴⁴: "*Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar, temiz erkeklere; temiz erkekler de temiz kadınlara layıktır...*"

Yapılan tevillerle birlikte ayet tefsircilerin çoğunun açıklamasına göre; zina edenleri nikâhlanmaktan müminleri sakındırıp korkutmak için mübalağa içindir. Çünkü zina damgası yemiş fasıkların peşine takılmak caiz değil, mahzurludur. Müslüman'ın

²³⁷ Ebû Dâvud, Nikâh, 2049; Nesai, Nikâh, 12; İlim ehli, "dokunan eli ret etmiyor" ifadesinin zina olarak anlaşılmasını yadırgamıştır. Bu yüzden ifâdeyi kadının malı çok dağıtması veya aklının zayıflığı olarak tevil etmişlerdir. Bu daha tercih edilir bir anlamdır. Adamın ifadesinin hakikati budur. Cessâs, a.g.e., V/109, Şevkânî, a.g.e., VI/164

²³⁸ Şafî, a.g.e., V/10; Cessâs, a.g.e., V/108

²³⁹ Kurtubî, a.g.e., XII/170

²⁴⁰ Kurtubî, a.g.e., XII/170

²⁴¹ Kurtubî, a.g.e., XII/171; Ateş, a.g.e., VI/151

²⁴² Mâverdî, a.g.e., IV/74

²⁴³ Kurtubî, a.g.e., XII/169; Cessâs, a.g.e., V/106

²⁴⁴ Ateş, Süleyman, Kur'an-ı Kerimin Çağdaş Tefsiri, İstanbul, 1991, VI/153 vd.; Derveze, a.g.e., IV/315

fasıklara benzemesine, töhmet durumunda bırakılmasına, birçok bozgunculuklara sebeptir.²⁴⁵

Sonuç olarak şu söylenebilir ki; Nur 24/3. ayetle ilgili olarak yapılan bu teviller arasında bir tercih yapamamak bile ayetin haber cümlesi değil, hüküm bildirme ihtimali vardır. Buradan “müşrikler dâhil Müslüman olmayanlarla evlilik yasağı müminler için mutlak bir hüküm değildir” yorumu yapılabilir. Bununla birlikte “bu müminlere haram kılınmıştır” ifadesiyle işaretiyle Nur 24/3. ayetteki hükmün, müminlere bireysel sorumluluk getirdiği söylenebilir. Yani buradaki muharremat ahlakla ilgili bir muharremattır. Böyle olunca ayeti, müşriklerle evlenme yasağı ile çelişiyor diye mensuh görmeye gerek yoktur.

2.1.2. Evlilik açısından gayri müslimlerin müşrik ve ehl-i kitap ayrımının hikmetleri

Müşriklerle evliliğin yasaklanmasının gerekçesi açıktır. Çünkü putperestlerin dini İslâm’dan nefret üzerine kuruludur. Putperestlik insanın yaratılışından, özünden çok uzak çok sapkın bir dindir. Bu kadınlar erkeğinin dinini zayıflatır ve neslini bozar. Ondaki nefret yüzünden evliliğin muaşeretini oluşmaz. Oysa ehl-i kitap kadın sahip olduğu faziletler sayesinde İslâm’a yükselebilir.²⁴⁶

Kitap ehli ile fark Müslüman’ın kâfirle²⁴⁷ evlenmesinin caiz olmamasındandır. Çünkü kâfirle evlilik ve dostlukta, ondaki dini düşmanlıkla beraber, nikâhın kuruluş maksadı olan sevgi ve sükûnet hâsıl olmaz. Ancak kitap ehli ile evliliğin cevazı, kitap ehli kadının Müslüman olması umulduğu içindir. Çünkü kitap ehli kadın nebilerin ve resullerin kitap aldığına iman eder. (Her ne kadar hakikatin hilafına bir duruma binaen gerçekte imanını nakzetmişse de.) gerçekte ona imanın hakikati gösterilse imana yönelir. Bu heva ve heves olmaksızın varılacak bir durumdur. Koca onu İslâm’a çağırır, işin hakikatini ona gösterir. Böylece Müslüman’ın kitap ehli kadınla nikâhında sadece onun Müslüman olması umulur. Şükredilecek güzel sonu sebebiyle kitap ehli kadınla nikâh caizdir.²⁴⁸

²⁴⁵ Yazır, a.g.e., V/551

²⁴⁶ Ebu Zehrâ, a.g.e., 113; Muhammed Muhyiddin, a.g.e., s. 64

²⁴⁷ Fukaha burada *kâfir* kelimesini ehl-i kitap dışındaki Müslüman olmayanlar için kullanmıştır.

²⁴⁸ Kâsâni, a.g.e., III/459

Müşrik kadın ise bir delile dayanmayan bilakis atalarının yolunu izleyerek, bir habere bir resule ulaşmaksızın salt taklit olan şirki tercih etmiştir. Böylece açığa çıkar ki müşrik kadın delile itibar etmiyor, davete iltifat etmiyor. Bu durumda şükredilecek bir sondan hâlf olarak sükûnet ve sevgiye engel dini düşmanlıkla beraber evlilik kâfir kadınla devam eder. Su halde müşrikle evlenmek caiz olmaz.²⁴⁹

Müslüman erkeğe kitap ehli kadının helal olup müşrik kadının helal olmamasını açıklarken İbn Abidin şunları söyler:

“Kitap ehli kadın Müslüman erkekle evlenerek daha önce görmediği güzelliklerle karşılaşır. Kalbini İslâm’a açar. Müşrik kadın değil, kitap ehli kadın Müslüman’a benzer. Onlar da indirilmiş bir kitaba ve Resul-ü Mübîne inanırlar. Kitap ehli İslâm’a yakındır, ancak muâşeretleri onlara engel olur. Müslüman erkek, İslâm’ın güzelliklerini, uygulamasını, talimini ve İslâm’dan bilmediklerini kadına anlatır. Çoğu zaman İslâm o kadının doğasında vardır. İslâm ona anlatıldığında etkilenir. Bu denilenler kadın kitap ehli olursa sonuçlanır., müşrikle değil. Kitap ehli Müslüman’a benzer. İslâm ehli kitabı sevmeyi ve onlarla dostluğu yasaklarken, onlarla oturup kalkmayı yasaklamaz. Çünkü muâşeretle zihinlerde yer eden kuşklar kendiliğinden düzeltilebilir. İşte bu yüzden kitap ehli kadınla evlilik mümkündür. Müşrik kadına gelince; onda imana düşmanlık vardır, davete kulaklarını kapamıştır. İmanın meziyetlerinden, teemmül ve nazardan kendini alıkoyar. Bu yüzden kalbi katılaştır, aklı donar. Müşrik kadın kocasına ihanet etmekten sakınmaz. Çocukluğundan itibaren bu tabiatta yetişmiştir. Bunun nedeni, kötülükten alıkoyan ve hayırlı şeyleri işlemeye teşvik eden bir dininin olmamasıdır. Bilakis bütün davranışlar kişiliğine şekil veren cahiliye evhamlarından, putperest hurafelerinden, şeytanın vesveselerinden kaynaklanır. Daha da kötüsü çocuğunu şirk ahlakıyla yetiştirir. Anne öğrendiği itikadı çocuğuna gizlice verir. Böyle olunca İslâm’ın böyle bir kadınla evliliği yasaklaması son derece yerindedir. Çünkü evlilikten beklenen sonuç burada gerçekleşmez. Müşrik kadının şirki seçmesi dinde bir huccete ya da söylendiğinde kendisini hakka ulaştıracak bir delile dayalı değildir. Lakin müşrik kadının itikadı kör bir taklide dayalıdır ki onlar hakka kulaklarını tıkadılar. Dolayısı ile müşrik kadına delil ve burhan bir şey ifade etmez.”²⁵⁰

Müşrik ile kitap ehli arasındaki fark; müşrik kadın imana karşı muhalefetini ve karşı çıkışını açıkça ortaya koyar. Kocasını onu sevebilir. Sonra bundan dolayı o kocasını

²⁴⁹ Kâsânî, a.g.e., III/459

²⁵⁰ İbn Abidîn, a.g.e., 1994, IV/126

Müslümanlara karşı savaşa teşvik edebilir. Bu durum Müslüman ülkedeki kitap ehli kadın için söz konusu değildir. Çünkü o başkasının emri altında olup zillete ve meskenete razıdır. Sonra bu kadın ile yapılacak nikâh Müslümanlara karşı savaşılmaya sebep olmaz.²⁵¹

Hz. Ömer sahabenin ehl-i kitap kadınlarla evliliğine de öfkelenir. Ömer'in öfkesi, kâfir kadınlarla müminlerin karışması, çocuk üzerindeki fitne korkusu -ki çocuk küçük olduğu için annesine muhtaçtır- anne çocuğa şarap içirebilir ve benzeri İslâm da yasak olduğu halde kendi dininde yasak olmayan durumlar ortaya çıkmaması içindir.²⁵²

Müslüman olmayanlar dinlerinde, düşüncelerinde ve kültürlerinde Müslümanlardan ayrı, kendilerine has toplumsal özellikleriyle de bizden farklıdır. Hiçbir Müslüman bu şartlar altında, ruhunun istikrarı, kalbinin sükûneti için böyle birine rağbet duymaz. Dininde samimi bir Müslüman'ın onlara rağbet edip, onları gönülden sevmesi beklenemez. Bu da eşler arasında gerçek manada sevgi ve şefkatin oluşmasına büyük engeldir. İslâm'a göre, ehl-i kitap kadınları ile evlenmek caizse de, İslâm akı, böyle bir evliliği cazip bulmaz.²⁵³

Buraya kadarki görüşler tamamıyla fıkıh kitaplarından alıntıdır. Fukaha Müslüman erkekle evlenecek ehl-i kitap kadının en kısa zamanda Müslüman olacağı ümidindedir. Bu kadınların kendi dinlerin devam etmeleri ihtimali dikkate alınmamış gibidir. Sanki Müslüman erkekle evlenecek ehl-i kitap kadının kısa bir süre sonra Müslümanlığı kabul edeceği ve de evlilik iki Müslüman arasında devam edeceği varsayılarak değerlendirilmeler yapılmıştır.

Oysa Müslüman erkekle evlenince Müslümanlığı seçeceği kesin gözüyle bakılan ehl-i kitap kadınlarla ilgili zikredilen bu değerlendirmeler, onlardan ziyade müşrik kadınlara daha uygun geliyor denilebilir. Zira müşrik kadın hiçbir şekilde doğruluk taşımayan bir dine bağlı olmakla doğru bir dine daha çok ihtiyaç duyar. Onun ruhunda daha büyük çelişkiler ve çalkantılar vardır. Bu çelişkilerin onu arayışa götürmesi daha muhtemeldir. Fukahanın iyi niyetini, ehl-i kitap kadınlar yönünde kullanıp, müşrik kadınlara karşı bu şekilde kapalı olmalarını, Hz Peygamberin mücadelesinin önemli bir kısmının müşriklere yönelik olup, onlardan gelen baskıları göğüslemeye yönelik olmasının etkisiyle izah edebilir.

²⁵¹ Râzî, Fahrettin, Tefsir-i Kebir, çev. Komisyon, Akçağ yay., Ankara, 1989, V/141

²⁵² İbn Hümâm, a.g.e., III/230

²⁵³ Mevdudi, Seyyid Ebu'l-Ala, İslâm'da Aile Hukuku, çev. Memiş Tekin, Esra Yay., Konya, 1990, s. 28

Bize göre bu yorumlar tarihseldir. Fukaha konjonktürel değerlendirmelerde bulunmuştur.

2.2. Müslüman'ın Ehl-i Kitap İle Evliliği

2.2.1. Müslüman erkeğin ehl-i kitap kadınla evliliği

Detaylarına ilerde dönmek üzere konuya bir giriş olması bakımında şunlar söylenebilir.

Ehl-i kitap kadın ile evlilik Müslüman erkek için caizdir. Fukahanın çoğunluğu Müslüman erkeğin ehl-i kitap kadınla evlenebileceğinde ittifak etmiştir.²⁵⁴ Abdullah b. Ömer dışında bütün sahabe ehl-i kitap kadınla evlenmenin caiz olduğu hususunda icma etmiştir. Ancak Müslüman erkek için evla olan ehl-i kitap kadınla evlenmemektir.²⁵⁵

Müslüman erkeğin ehl-i kitap kadın ile evlenebileceğini ifade eden ayet şöyledir:

*“Bugün size temiz ve hoş şeyler helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helal, sizin yiyecekleriniz de onlara helaldir. Mümin kadınlarla iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlarla da mehirlenmeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helaldir.”*²⁵⁶

“Bugün”, belli bir günü değil, ayetin gönderildiği zamandan sonrasına işaret eder. Ayet genel görüşe göre veda haccının arife gününde gönderilmiştir.²⁵⁷

“*Muhsinine ğayre musafihin*” ifadesi, mümin erkeklerin şahitle açıkça evlenmelerini, dost tutarak gizlice ilişkiye girmemelerini,²⁵⁸ zina gibi azgınlıkta bulunmamalarını²⁵⁹ emretmektedir.

Ayettin sonunda gelen “... *Kim dini inkâr ederse şüphesiz onun daha önceki amelleri boşa gider ve ahiret gününde o, hüsrana uğrayanlardandır*” ifadesine gelince Kurtubî, Yahudi ve Hıristiyan kadınlarla nikâhın helal olması insanlara ağır, kabul edilmesi zor geldi tespitinde bulunur.²⁶⁰ Benzer şekilde Katade şöyle demiştir: Ehli kitabın kadınlarıyla evlenilebileceği hükmü gelince bir kısım müminler, “Biz onların

²⁵⁴ Kâsânî, a.g.e., III/458; Serahsî, a.g.e., IV/210; İbn Hazm, a.g.e., IX/445-449; İbn Kudame, Ebu Muhammed Ahmed b. Muhammed, el-Muğni, thk. Muhammed Halil Heraşi, Kütübü's-Selefiye, Kahire, ts., VI/472 vd.

²⁵⁵ Ebu Zehrâ, a.g.e., s. 112-113

²⁵⁶ Maide 5/5

²⁵⁷ İbnu'l-Arabi, a.g.e., II/550,552

²⁵⁸ Taberî, a.g.e., III/217

²⁵⁹ İbnu'l-Arabi, a.g.e., II/557

²⁶⁰ Kurtubî, a.g.e., III/67

kadınlarıyla nasıl evleneceğiz? Onlar bizim dinimizden değil” demişler. Bunun üzerine Yüce Allah ayetin devamında, “... *Kim dini inkâr ederse şüphesiz onun daha önceki amelleri boşa gider ve ahiret gününde o, hüsrana uğrayanlardandır*” hükmünü indirmiş ve ehl-i kitap kadınların kâfirliklerini bilerek onlarla evlenmeyi helal kıldığını beyan etmiştir.²⁶¹ Ancak ayetin sonunda gelen bu ifade müşkül kabul edilerek başka anlamlar da verilmiştir. Mevdudi’ye göre bu ifade, ehl-i kitapla ilgili bu helallerden yararlanmak isteyen Müslümanların ikaz edildiğini, Müslümanların kendi iman ve ahlaklarına dikkat etmeleri gerektiğini göstermektedir.²⁶²

Maide 5/5. ayetin, Bakara 2/221 ayet ile nesh edildiği iddia edilmiştir. Cafer b. Mecaşi’den rivayet edildi: İbrahim b. İshak el- Harbi diyor ki, Bakara 2/221 ayeti nâsihtir, Maide 5/5 mensuhtur. Böylece kitabi olsun olmasın bütün müşrik kadınlarla evlilik haramdır.²⁶³

Bu iddia iki açıdan tutarsızdır. İlk olarak Maide 5/5. ayetini Bakara 2/221. ayetinin nesh etmesi mümkün değildir. Zira Bakara suresi Maide suresinden önce inmiştir. Önceden gelen sonradan geleni nesh etmez. İkinci olarak Bakara 2/221. ayet umum bir ayet değildir. *Müşrik* kelimesi ehli kitabı kapsamaz. Her iki ayet de bütün fertlerine şamildir. Nesh de yoktur, tahsis de yoktur. Eğer Bakara 2/221’in ehli kitabı kapsadığı iddia edilirse, bu ayet umumu tahsis eden olurdu.²⁶⁴ Müfessirler de Maide suresinin hiç bir şeyle nesh olmadığını söylemişlerdir.²⁶⁵

Surenin akışı üzerinde durulduğunda görülecek ki, Maide 5/5. ayet yapılan iyiliği vurgulama ve bir tür hafifletmeye gitme olarak ön plana çıkmaktadır. Bu şekilde ayetin nesh edilmiş olması uzak bir ihtimaldir. Tam tersine ayetten algılanan hafifletme, Bakara suresinin 221. ayetinde buyrulan zorlaştırmaya hâkim niteliktedir.²⁶⁶

Ehl-i kitap ile evliliğin pratik örnekleri, İslâm’ın ilk dönemlerinde görülmektedir. Örneğin Halife Hz. Osman, daha sonra Müslüman olan Naile bt. el-Ferafisa isimli bir Hıristiyan kadın ile evlendiği gibi, Sahabilerden Huzeyfe b. el-Yeman, Talha b. Ubeydullah b. Cârûd ve Ka’b b. Mâlik ise birer Yahudi kadınla evliyidiler. Ayrıca kendisine Yahudi ve Hıristiyanlar ile evliliğin hükmü sorulan meşhur

²⁶¹ Taberî, a.g.e., III/217

²⁶² Mevdudi, Ebu’l-Ala, Tefhimu’l-Kur’an, çev. Ahmet Asrar, Bengisu, İstanbul, 1997, I/476

²⁶³ İbn Abidîn, a.g.e., IV/129

²⁶⁴ İbn Abidîn, a.g.e., IV/128

²⁶⁵ İbn Hümâm, a.g.e., III/229

²⁶⁶ Tabatabai, a.g.e., II/338

sahabî Hz. Cabir, cevaben, Kufenin fethi sırasında, hem kendisinin hem de Sa'd b. Ebî Vakkas'ın orada ehl-i kitap kadın ile evlendiğini ifade etmiştir.²⁶⁷

Sahabenin ehl-i kitap olanlarla evliliğe bakış açısını Hz. Ömer'den rivayet edilenlerle örnekleyebiliriz:

Hz. Ömer'in ehl-i kitap kadınlarla evli olanları eşlerinden ayırdığı rivayet edilir. Talha bir Yahudiyle, Huzeyfe b. El-Yeman da bir Hıristyanla evlendiğinde Ömer öfkeleni. Onlar dediler ki “Boşadık ey müminlerin emiri, öfkelenme.” Ömer onlara “Nikâh helal olduğu sebebiyle boşanmak da helaldir. Ancak onlar sizi bozar mı bozmaz mı?” Bu rivayet için zayıf denmiştir. Kuvvetli senetle gelen bir başka rivayette şöyle anlatılır: “Ömer onlara (ehl-i kitap kadınlarla evli olanlara), “boşayın” dedi. Huzeyfe hariç onlar boşadılar. Huzeyfe, “Bunda bir haramlık göremiyorum” dedi. Ömer öfkeyle, “onu boş” dedi. Huzeyfe boşadıktan sonra, “eğer boşamasaydım emrin ne olurdu ya Ömer” dedi. Ömer, “İnsanların emrettiğim bir hususta bana tabi olunmamasını görmelerini kerih gördüm.” dedi.²⁶⁸

Bir başka rivayette Hz. Ömer'in “Haram değil fakat fuhuşa meyilli olan kadınlarla evlenmenizden korkuyorum” ifadesiyle gelmiştir. Bir rivayette de, Hz. Ömer, “Hayır (haram kılmıyorum) ancak yabancı kadınlarla evlenmenin yaygınlaşmasından ve Müslüman kadınlara rağbet edilmemesinden korkuyorum” gerekçesini ifade etmiştir.²⁶⁹

Sonuçta bu rivayet de ehl-i kitap kadınla evliliğin zaten ayette helal olarak ifade edilmesi paralelinde haram olmadığını anlatır.²⁷⁰

Bu rivayetlerden Hz. Ömer'in, dönemin sosyal şartlarını dikkate aldığı ve siyasi bir tercihte bulunduğu anlaşılmaktadır. Tercihini bu şekilde yapmakla beraber Hz. Ömer'in ehl-i kitap kadınlar ile evliliği haram görmediği, ancak böyle evliliklerin doğuracağı olumsuz ailevi ve sosyal sonuçları gerekçe göstererek bu tür bir siyasi karar aldığını düşünebiliriz.²⁷¹

Sahabenin ehl-i kitap kadınla evliliğine yaklaşımlarını ifade eden başka rivayetler de vardır:

Cabir b. Abdullah'dan rivayetle; “Müslüman erkeğin Yahudi ve Hıristyan kadınla evliliği soruldu. Dedi ki, “Biz Kufe'nin fethi zamanında Sad b. Ebi Vakkas'la

²⁶⁷ Cessâs, a.g.e., III/324; Şafiî, a.g.e., V/6

²⁶⁸ İbn Kudame, a.g.e., VI/590; Abdurrezzak, Musannef, Hadis no. 10060

²⁶⁹ Cessâs, a.g.e., II/16; Kurtubî, a.g.e., III/68; İbn Kesir, a.g.e., I/257

²⁷⁰ İbn Abidîn, a.g.e., .IV/127; Ebu Zehrâ, a.g.e., s.100

²⁷¹ İbn Hümâm, a.g.e., II/230; Ebu Zehrâ, a.g.e., s. 100

birlikte onlarla evlendik. Biz orada yeterli Müslüman kadın bulamıyorduk. Geri döndüğümüzde bu kadınları boşadık. O kadınlar Müslüman'a mirasçı olmaz, onlara mirasçı olunmaz. Onların kadınları bize helaldir, bizim kadınlarımız onlara haramdır.²⁷²

Yine Said b. Cübeyr'in Yahudi ve Hıristiyan kadınlarla nikâhlanmak hususunda, "Herhangi bir beis yoktur", dediği rivayet edilmektedir.²⁷³

Cabir b. Abdullah'ın Rasulullah'dan rivayeti; "Biz ehli kitabın kadınları ile evleniriz. Onlar bizim kadınlarımızla evlenemezler."²⁷⁴

İbn Cerir'in Hz. Ömer'den Rivayeti; Ömer dedi ki: "Müslüman Hıristiyan kadınla evlenir, ancak bir Hıristiyan Müslüman kadınla evlenemez."²⁷⁵

Huzeyfe b. El- Yeman, Talha b. Ubeydullah, Uzeynetu'l-Abdi, Osman b. Afvan, Kab b. Mâlik ehli kitabın kadınlarıyla evlendiler. Bazılarının boşadıkları da rivayetlerle sabit olmuştur.²⁷⁶

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre ise, Bakara 2/221. ayetteki haram kılmadan sonra halk Müslüman olmayan kadınlarla evlenmekten kaçınıyordu. Nihayet arkasından Maide 5/5. ayetle ehl-i kitap için helal kılma gelince, tekrar ehl-i kitap kadınlarla evlenmeye başladılar.²⁷⁷

Öyle anlaşılıyor ki sahabenin çoğunluğu Müslüman erkeğin ehl-i kitap kadınlarla nikâhlanmasına olumlu bakmış ve uygulamada yer verdiği bu anlayışın tabii döneminde de aynen devam ederek, tabiûnun ileri gelenleri tarafından kabul görmüştür.

Kur'an-ı Kerim ve Sünnette konuya ilişkin naslara yer verdikten sonra Fukahanın konuyu değerlendirmedeki detaylarına değinmek yerinde olacaktır.

İmam Şafî, kitap ehli hür kadınla evlilik Müslüman için helaldir, zira Allah istisna olmaksızın helal kıldı der ama evlenmemesinin daha hoş olacağını belirtir.²⁷⁸ İbn

²⁷² Şafî, a.g.e., V/6

²⁷³ İbn Ebi Şeybe, Nikâh 39

²⁷⁴ Abdurrezzak, Musannef, Hadis no: 1082; İbn Abidîn, a.g.e., IV/129

²⁷⁵ Abdurrezzak, Musannef, Hadis no. 10058; Taberî, a.g.e., II/378; İbn Abidîn, a.g.e., IV/129; Rivayet için İbn Abidîn, "Sahihtir, kayıtlıdır, muarızı yoktur" demiştir.

²⁷⁶ İbn Abidîn, a.g.e., IV/129

²⁷⁷ İbn Kesir, a.g.e., V/83

²⁷⁸ Şafî, a.g.e., V/6

Hümâm da aynı şekilde kitap ehli ile evlilik caizdir ancak yapmamak daha evladır, demiştir.²⁷⁹

İbn Abidin ehl-i kitap kadınla evliliğin helal olduğunu savunmak üzere şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “Nikâhta asıl olan hurmettir denilirse de, Allah’ın “*Bunun dışındakiler size helaldir*”²⁸⁰ ayetindeki helal kılma ifadesi genel bir helalliğe delalet eder. Bu ayetin, müşriklerle evlenmeyi yasaklayan ayetten önce ya da sonra inmiş olması önemli değildir. Eğer sonra ise, bu ayet Bakara 2/221. ayeti nesh eder. Eğer bu ayet önce gelmişse ve Bakara 2/221. ayet müteahhir ise Bakara 2/221. ayet bu genel helal kılma ayetindeki müşrik kadınları istisna içindir. Her durumda ehl-i kitap, helal kılma ayetinin umumuna dâhil olur. Müşrik ifadesi ehl-i kitabı kapsamayacağından helal ayetinden Bakara 2/221. ayetin delaletiyle sadece müşrik kadın çıkarılmış olur. Maide 5/5. ayet ise umumi helalliği, ehl-i kitap kadınları noktasında tekit etmek üzere, bazı sahabedeki haramlık vehmini kaldırmak üzere gelmiştir.²⁸¹

Ehl-i kitap kadınla evliliği mekruh görenler de olmuştur.²⁸² İbn Ömer’in ehl-i kitabı müşrik kabul ederek onları müşriklerle ilgili haram kılmanın kapsamına almak istediğine dair rivayetlere daha önceki konuda yer vermiştik.²⁸³ Özellikle çocuğun eğitiminde annenin daha etkili olduğu ve Müslüman çocukların ehl-i kitap olan annenin dini ve ahlakından etkileneceği düşüncesiyle ehl-i kitap kadınla evlilik mekruh görülmüştür.²⁸⁴

2.2.1.1. Ehl-i kitap: Kavram ve kapsam

Ehl-i kitap, “ehl” ve “kitap” kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelen Kur’an-ı Kerim’in vazettiği bir terimdir. Sözlük itibarıyla kitaplı, kitap sahibi olanlar anlamına gelen bu terim, terim olarak indirilmiş ilahi bir kitaba inananlar, Tevrat, Zebur, İncil gibi bir kitabı olanlar için kullanılmaktadır. Bu açıdan değerlendirecek olursak Müslümanlar için de *ehl-i kitap* terimini kullanmamız mümkün olur.²⁸⁵

²⁷⁹ İbn Hümâm, a.g.e., III/228

²⁸⁰ Nisa 4/24

²⁸¹ İbn Abidîn, a.g.e., IV/127,128

²⁸² İbn Kudame, a.g.e., VI/589

²⁸³ Bkz. s. 35

²⁸⁴ Şafîî, a.g.e., V/6

²⁸⁵ Kaya, a.g.e., s. 70

Kur'an-ı Kerimde 31 yerde zikredilen bu terimle birlikte²⁸⁶, aynı anlamda kullanılan “*ehl-i zikr*”²⁸⁷ ve “*ûtu'l-ilm*”²⁸⁸ terimleri de vardır.

Kur'an-ı Kerimin ehli kitaba okuma yazmayı bilen, ümmi olmayan anlamı verdiği de olmuştur.²⁸⁹ Bu ayetin işaretiyle olsa gerek “Kur'anî anlamda *ehl-i kitap* okuma-yazma bilen, bilgi ve medeniyette gelişme kat etmiş toplumlara delalet eder (ümmi karşıtı). Kur'an iyi okununca *el-Arap* ile kıyaslandığında, ehli kitaba, yani Hıristiyan ve Yahudilere, bilgi ve medeniyet alanlarında tanınan lehte durum tamamen fark edilir.”²⁹⁰

Kur'an-ı Kerim, Müslümanların çeşitli şekilde muhatap olduğu gurupları inançlarına göre sınıflandırırken ehli kitaptan bahseder: “*Ehl-i kitaptan inkâr edenler ile Allah'a ortak koşanlar, kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (küfürden) ayrılacak değillerdi.*”²⁹¹ En'am, 6/156. ayette ise Arapların bilgisinde ehli kitabın, Yahudi ve Hıristiyanlar olarak yer aldığı ifade edilir. Ehl-i kitap teriminin ne demek olduğu ve kimi kastettiği konusunda Arapların sessiz kalmaları, bu terimin onlar arasında bilinip kullanıldığının göstergesidir. Kur'an-ı Kerimin nazil olduğu dönem Arap geleneğinde olduğu gibi, Kur'an-ı Kerimin de, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in muhatabı olan Arap toplumunu ehli kitap ve ümmiler şeklinde iki kategoriye ayırmakta olduğu görülmektedir.²⁹² Bu çerçevede Kur'an-ı Kerimin Hz. Muhammed'e hitap eden bir ifadesinde “... *kitap verilenlere ve ümmîlere deki ...*”;²⁹³ bir başka ifadesinde ise “*Ehl-i kitaptan ... öyleleri vardır ki ona bir dinar versen, devamlı olarak başına dikilmeden onu sana ödemez. Onlar 'ümmîlere karşı bize sorumluluk yoktur' dedikleri için böyle yapıyorlar ...*” denilir.²⁹⁴ Ayrıca bir diğer ifadede Hz. Muhammed'in “ümmiler

²⁸⁶ Abdalbaki, Muhammed Fuad, el-Mucemu'l-Müfehres li ayati'l-Kur'ani'l-Hakim, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1982, s. 95–96

²⁸⁷ Nahl, 16/43; Enbiya, 21/7

²⁸⁸ İsrâ, 17/107; Hacc, 22754; Kasas, 28780; Ankebut, 29/49; Rum, 30/56; Sebe, 34/6

²⁸⁹ “Kendilerine kitap verilmiş olanlara ve ümmiler söyle....” (Al-i İmran, III/19-20); Izutsu, a.g.e., s. 73

²⁹⁰ Ebu Süleyman, a.g.e., s. 61; Kesler, M. Fatih, Kur'anda Yahudiler ve Hıristiyanlar, TDV, Ankara, 1993, s. 65

²⁹¹ Beyyine, 98/1

²⁹² Ehl-i kitap ve ümmiler şeklinde ayırımın yanı sıra bazı ayetlerde Müslümanların muhatabı olan gayri müslimlerin “kitap verilenler” ve müşrikler (Arap politeistler) şeklinde bir ayırıma tabi tutulduğu da dikkati çekmektedir. “... Sizden önce kendilerine kitap verdiklerimizden ve ortak koşanlardan çok incitici sözler duyacaksınız ...” (Al-i İmran, 3/18) İşte böylece o kitabı sana indirdik,. Kendilerine kitap verdiklerimiz ona inanırlar. Şunlardan da (Arap müşriklerden de) ona inanlar vardır ...” Ankebut, 29/47 ayrıca bkz. Bakara, 2/105

²⁹³ Al-i İmran, 3/20

²⁹⁴ Al-i İmran, 3/75

içerisinden onlara gönderilen bir resul” olduğu vurgulanır.²⁹⁵ Bütün bu ifadeler, Kur’an-ı Kerim’in nazil olduğu dönemin toplum yapısındaki temel ayrışmaya ve ehl-i kitap olarak adlandırılan kimselerin kendilerini, ümmiler olarak adlandırılan kimselerden üstün gördüklerine işaret etmektedir.²⁹⁶

Ehl-i kitap terimi etrafındaki tartışma, kelimenin; okumakta oldukları kitabı olan toplumların tamamını mı kapsar ve Yahudi, Hıristiyan olan her topluluk ehl-i kitap sayılır mı soruları etrafındadır.

Kur’an-ı Kerim’de ehl-i kitap, yaygın olarak Yahudi ve Hıristiyanlar için kullanılmışsa da²⁹⁷ kesin bir açıklama yer almadığından kimlerin ehl-i kitap olduğu hususunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Ehli kitabı Yahudiler ve Hıristiyanlar dışında daha geniş tutan görüşe göre, Mecusiler, Sâbiîler, Hind ve Çin putperestleri ve Japonlar gibi milletler de birer semavi kitaba sahiptiler ve tevhit içinde yaşıyorlardı, ancak Yahudi ve Hıristiyanların kitaplarının başına gelen tahrif felaketi gibi bunlar da tahrifata uğradı. Objektif olarak ayete bakıldığında “*sizden önce kendilerine kitap verilenler*” cümlesi mutlak bir cümledir. Böylece bu ayetin hükmü, ellerinde kitapları olup, bu kitaplarının Allah’tan olduğunu iddia eden ve bu kitaplarda herhangi bir şekilde buna işaret eden delilleri bulunan her dinin mensuplarını kapsamaktadır. Ancak ehl-i kitaptan kast edilenlerin Yahudiler ve Hıristiyanlar olduğu anlayışını doğrulayan kuvvetli Kur’an-ı Kerim ayetleri vardır.²⁹⁸ (Maide, 5/18, 19 gibi) Bununla birlikte “*Her millet için bir elçi gönderilmiştir*”²⁹⁹ ayeti Yahudi ve Hıristiyanlar dışında ehl-i kitap guruplarının olabileceğini gösterir. Bu ayetten vahiy döneminin müşrik Arapları dışında kalan ve peygamber, kitap kültürüne sahip bulunan diğer bütün inanç guruplarının ehl-i kitap kabul edilebileceği anlaşılmaktadır.³⁰⁰

Günümüz dinler tarihi araştırmaları gösteriyor ki, gerek Mecusilerin gerekse Sâbiîlerin kutsal kitap ve dini gelenekleri vardır, en az Yahudi ve Hıristiyanlar kadar köklü bir dini yapıya ve tarihi geçmişe sahiptirler. Buna rağmen Araplar ve özellikle de Kur’an-ı Kerim, ehl-i kitap kavramını yalnızca Yahudi ve Hıristiyanlara has özel bir deyim olarak kullanmıştır. Diğer peygamberlere de kitap ya da suhuf gönderilmesine

²⁹⁵ Cuma, 62/2; Bakara, 2/78

²⁹⁶ Gündüz, Şinasi, “Ehl-i Kitabın Kimliği Sorunu ve Ebu Hanife ile Çağdaşlarının “kitâb” Terimi Merkezli Yaklaşımları”, İslâmî Araştırmalar, c. 15, sy. 1–2, Ankara, 2002, s. 244

²⁹⁷ Nisa 4/153, 159; Maide, 5/18–19

²⁹⁸ Dalgın, Müslüman’ın Gayri Müslimle Evliliği, s. 163

²⁹⁹ Nahl, 16/36

³⁰⁰ Derveze, a.g.e., VII/40-41

rağmen, Kur'an-ı Kerime göre, Allah katından indirilmiş, hükümleriyle amel edilmesi gereken Kur'an-ı Kerimin dışında iki kitap (Tevrat ve İncil) vardır.³⁰¹ İslâm'ın yayılmasına paralel olarak ehli kitabın sadece Yahudi ve Hıristiyanları ifade eden bir tabir olduğu kanaati de değişmiştir. Bunun temel sebeplerinden biri, Kur'an-ı Kerimde Yahudilik ve Hıristiyanlık dışında Sâbilik, Mecusilik gibi başka dinlerden de söz edilmesi ve bu dinlerin kendilerince bir kitaba sahip bulunması, diğer bir sebepse İslâm açısından siyasi, iktisadi ve sosyal şartların bunu gerekli kılmasıdır. İslâmiyet'in ortaya çıktığı dönemde dünya üzerinde birçok din bulunmasına rağmen Kur'an-ı Kerim bunların çoğundan bahsetmemiştir. Zira ilahi vahyin ilk muhatabı olan Araplar arasında bu dinlerin mensupları mevcut değildi ve Arapların söz konusu dinler hakkında bilgileri yoktu. Ayrıca bu dinler İslâm'a rakip olacak seviyede bulunmayıp Kur'an-ı Kerimde yer alan inanç guruplarından bazılarında dâhil edilebilecek bir nitelik taşıyorlardı. Kur'an-ı Kerimde ehl-i kitap ifadesinin yanında, “*önceki sayfalar*” (el-Ala, 87/18), “*öncekilerin kitapları*” ifadeleri de yer almakta, bu ikincisiyle, Hint kutsal kitaplarının kast edilmiş olabileceği, zira bu kitaplardan Puranalar'ın³⁰² kelime anlamının “*öncekilerin kitapları*” olduğu belirtilmektedir.³⁰³

Fukahanın ehl-i kitap için söyledikleri ise şöyledir:

Şafiî'nin görüşünde ehl-i kitap Tevrat ve İncil'le meşhur olan Yahudi ve Hıristiyanlardır.³⁰⁴

Hanefî mezhebinde ise İbrahim, Şit ya da Davut Peygamber gibi kendilerine suhuf gelen peygamberlere inananlar da ehl-i kitaptır. Yani ehl-i kitap, ilahi bir dine inanan ve kendilerine Allah'tan indirilmiş bir kitabı olan kimselerdir. Onlarla evlenilir, kestikleri yenir.³⁰⁵

İbn Kudame görüşünü Şafiî'ye de nispet ederek ve En'am, 6/156. ayetin “iki guruba kitap indirdik” ifadesini delil göstererek diğer kitap sahiplerinin ehl-i kitap olamayacağını, dolayısı ile nikâhlanmanın ve kestiklerinin haram olduğunu söylemiştir. Kur'an-ı Kerimin “*müşrikleri nikâhlamayın*”, “*kâfirleri nikâhınızda tutmayın*”

³⁰¹ Gündüz, a.g.m., s. 242

³⁰² Hinduizmin kutsal kitapları Veda'ların tamamlayıcısı kitaplardan olan Puranalar destan şeklinde olan Smriti koleksiyonunda yer alan bir bölümdür. Tümer, Günay; Küçük, Abdurrahman, Dinler Tarihi, Ocak Yay., Ankara, 1993, s. 87

³⁰³ Kaya, Remzi, “Ehl-i Kitap”, TDV İslâm Ansiklopedisi, X/517

³⁰⁴ Şafiî, a.g.e., V/6

³⁰⁵ İbn Hümâm, a.g.e., III/229; İbn Abidîn, a.g.e., IV/134

ifadelerinin sadece Yahudi ve Hıristiyanlara ruhsat verdiğini, bunların dışındakiler için umumi yasağın devam ettiğini belirtmiştir.³⁰⁶

Sadece Tevrat ve İncil sahiplerinin ehl-i kitap sayılması gerektiği görüşü yanında, Yahudi ve Hıristiyanların bazısının da ehl-i kitap sayılmayacağı söylenmiştir.

Mebcut'ta yer aldığına göre ehl-i kitap da olsa İsa ve Uzeyr'e ilah diyenlerin kestikleri yenmez.³⁰⁷ Hanefilerde fetva buna göredir. Ancak delillere bakıldığında her halükarda ehli kitabın kestikleri ve kadınları helaldir. Hatta bu Serahsi'nin zebiha konusunda dediklerine uygundur: Hıristiyanların kestikleri mutlak olarak helaldir.³⁰⁸

İmam Şafî de bu noktada farklı bir görüş beyan eder: Araplardan Yahudi ya da Hıristiyan olanlarla nikâh helal değildir. Çünkü onlar dinlerinin aslında hanif idiler sonra putlara taparak sapıtılar. Haniflikten sonra ehli kitabın dinini benimseyen de sapıtmıştır. Çünkü onlar da başlangıçta Tevrat ve İncile inanıyor değillerdi. Bu yüzden onların kestikleri ve kadınları helal değildir. Tüm acemler (Arap olmayanlar) de böyledir. Dinlerinin aslı geçmişte kalıp atalarının putperestliğini taşıyan, hiçbir kitaba inanmayan ama sonra ehli kitaba dönen tüm acemlerin kadınlarıyla da nikâh olmaz. Ama bunlar geçmişte kaldı diye itiraz edene bu anlamdaki rivayetler cevaptır: "Hıristiyan Araplar ehl-i kitap değildir. Çünkü ehl-i kitap İsrail oğullarındandır."³⁰⁹

Özellikle Hz. Ali'ye dayandırılan görüşe göre, bir Arap kabile olan Tağlip oğulları ehl-i kitap sayılmaz. Çünkü onlar şarap içmek dışında hiç bir Hıristiyanlık özelliği taşıyorlardı.³¹⁰ İbn Abbas ise Maide 5/5. ayetteki ehl-i kitap ifadesini, Müslümanlarla zimmet sözleşmesi yapmış ehli kitabın kadınları olarak daraltmıştır.³¹¹

Ancak çoğunluğa göre, sadece İsrail oğulları değil, kendilerine kitap verilen ve sonradan bunlara dâhil olan Yahudi ve Hıristiyan herkes ehl-i kitaptır. Maide 5/5. ayet, ehli kitabı ifade etmede umumdur.³¹² Böylece Araplardan ehl-i kitap olan Tağlip oğulları da ehl-i kitaptır, kestikleri yenir.³¹³ Ehl-i kitap teriminin kapsamını daraltan ve ehli kitabı yalnızca İsrail oğullarından olan Yahudi ve Hıristiyanlarla ya da hali hazırda Hz. Muhammed döneminde yaşayan Yahudi ve Hıristiyan halkla sınırlayan bu

³⁰⁶ İbn Kudame, a.g.e., VI/591

³⁰⁷ İbn Abidin, a.g.e., IV/134

³⁰⁸ İbn Hümâm, a.g.e., III/229

³⁰⁹ Şafî, a.g.e., V/6

³¹⁰ Kurtubî, a.g.e., VI/76; Taberî, a.g.e., III/214; İbnü'l-Arabî, a.g.e., II/555

³¹¹ Taberî, a.g.e., III/216; İbnü'l-Arabî, a.g.e., II/556

³¹² Serahsî, IV/211; Mâverdî, a.g.e., II/17; Taberî, a.g.e., III/213

³¹³ İbnü'l-Arabî, a.g.e., II/553; Kurtubî, a.g.e., VI/76

görüşlerin doğruyu yansıtmadığı ortadadır. Zira her şeyden önce Hz. Muhammed döneminde Medine’de yaşayan Yahudiler arasında İsrail oğulları boyuna mensup olmayan Arap asıllı kimselerin bulunduğu, daha da ötesi Medine’deki Yahudilerin genelde Araplaşmış Yahudiler görünümünde oldukları bilinmektedir. Bundan başka Kur’an-ı Kerimin nazil olduğu dönem Araplarının İranlılara karşı savaştan Bizanslıları ehl-i kitap olarak gördükleri, yine Hz. Muhammed’in Romalılara (Heraclius’a) yazdığı mektuplarda Kur’an-ı Kerimin ehl-i kitapla ilgili çeşitli ayetlerini söz konusu ederek, onları ehl-i kitap kategorisine dâhil ettiği de bilinmektedir. Gerek Arap Yahudiler ve gerekse Bizanslı Hıristiyanlar İsrail oğulları boyuna ait olmadıklarına göre ehl-i kitap teriminin yalnızca İsrail oğullarından olanlarla sınırlandırılması yanlıştır. Diğer taraftan ehl-i kitap teriminin yalnızca Hz. Peygamber döneminde yaşayan Yahudi ve Hıristiyanlara hasredilmesi de gerçeği yansıtmamaktadır. Zira hem konuya ilişkin Kur’an-ı Kerimdeki ifadeler böyle bir sınırlamaya imkân vermemektedir, hem de Hz. Muhammed sonrası sahabe ve tabiîn dönemlerinde de nerede yaşarlarsa yaşasınlar bütün Yahudi ve Hıristiyanlar ehl-i kitap kapsamında değerlendirilmişlerdir.³¹⁴

Ayrıca Kur’an-ı Kerimde ehl-i kitap ifadesi ile kast edilenin, Arapların algılamaları sebebiyle Yahudi ve Hıristiyanlar olmasına karşılık bu dinlerin kendi içlerinde farklı guruplara ayrılmış olması mümkündür. İmam Şafîî, Sâbiîlerle Sâmirîleri bu noktada değerlendirmiştir.

Anlatılanları toparlayacak olursak; kitaplarını değiştirmiş olsalar da ehl-i kitabın, aslında sahih bir dinlerinin varlığı bellidir. Bu durum, hiç kitap sahibi olmamayla bir değildir. Yüce Allah’ın bu ikisinin arasını tefrik ettiği ayetlerden anlaşılmaktadır.³¹⁵ Ehl-i kitap, müşrik de sayılmaz. Kur’an-ı Kerimde ikisinin ayrı topluluklar olduğunu gösterir ayetler vardır: “*Ehl-i kitaptan inkâr edenler ile Allah’a ortak koşanlar, kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (küfürden) ayrılacak değillerdir.*”³¹⁶ Remzi Kaya bu konudaki doktora tezinde ehl-i kitap ile müşriklerin inanç esasları arasında yaptığı karşılaştırma sonucunda, Kur’an-ı Kerime göre ehl-i kitapla müşrik kelimelerinin farklı toplulukları gösterdiği kuvvetle muhtemeldir demektedir.³¹⁷ Nitekim Hacc 22/17, Bakara 2/105, Al-i İmran 3/186, Maide 5/82, Beyyine 98/1, 6.

³¹⁴ Gündüz, a.g.m., s. 245

³¹⁵ İbn Abidîn, a.g.e., IV/128

³¹⁶ Beyyine 98/1

³¹⁷ Kaya, a.g.e., s. 87-93

ayetler iki toplumun ayrı olduklarını gösterir delilleri ifade etmektedir. Hz. Peygamber, Halifeler ve mezhep imamı da müşrik ve ehl-i kitap terimlerinin ifade ettiği din mensuplarını ayrı ayrı değerlendirmişlerdir.³¹⁸

Yukarıda geçen görüşlerden yola çıkarak ehl-i kitap ifadesini sadece Yahudi, Hıristiyan ve onların kendi içlerindeki gurupları olarak tanımladığımızda bu tanımın dışında kalan, Kur'an-ı Kerimde, adı dahi geçmeyen, bilgisine günümüzde sahip olduğumuz diğer dinleri ahkâm açısından nerede konumlandıracağımız fıkıh kitaplarında çok net değildir. Ebu Hanife'nin kitap merkezli yaklaşımı yukarıda geçtiği üzere günümüzde çoğunluk tercih edilen görüştür. Ebu Hanife'nin kitap sahibi kabul ettiği Sâbiîleri, Yahudi ve Hıristiyanların hükmüne dâhil etmesi böyledir.

Benzer bir yaklaşımla günümüz fıkıh bilginleri dinleri, “Semavi dinler” ve “Semavi olmayan dinler” şeklinde tasnif ederek, hangi dinden olanlarla evlenilebileceğine dair ahkâmı bu sınıflandırmaya göre açıklamışlardır.³¹⁹

Meleklerle tapındıkları gerekçesiyle Sâbiîleri ehl-i kitap kategorisine sokmayan Ebu Hanife'nin öğrencileri Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ise herhangi bir kitaba sahip olup olmamanın ötesinde, ehl-i kitap statüsü için temel inanç karakteristiğini esas almaktadır.³²⁰ Yani Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre Remzi Kaya'nın da teklifi ettiği gibi bir dini ehl-i kitap sayıp Kur'an-ı Kerimin ehli kitaba yüklediği ayrıcalıkları tanımak için, o dinin inanç esasları ile Kur'an-ı Kerimin ehl-i kitap ifadesini yönelttiği dinlerin örneğin Yahudilik ya da Hıristiyanlık dinlerinin inanç esasları arasında, asgari değerlerde yakınlık olup olmadığına bakmak gerekir.³²¹

Biz de ulaştığımız bilgiler sonucunda Ebu Hanife'nin görüşünden yola çıkarak ilahi vahye dayalı bir kitaba sahip dinleri ehl-i kitap kapsamında kabul etmeyi tercih ettik. Yani Kur'an-ı Kerimin anlatımında ehl-i kitapla kastedilen Yahudi ve Hıristiyanlar olmakla birlikte, gerek *ehl-i kitap* teriminin kendisindeki genişlik ve gerekse Kur'an-ı Kerimin yukarıda yer verdiğimiz diğer ifadeleri nedeniyle bu kelimeyi ilahi vahye dayalı bir kitaba sahip dinleri ifade etmek için kullanabiliriz.

2.2.1.1.1. Sâbiîler ehl-i kitap mıdır?

³¹⁸ Kaya, a.g.e., s. 90

³¹⁹ Ebu Zehrâ, a.g.e., s. 112; Muhammed Muhyiddin, a.g.e., s. 62

³²⁰ Gündüz, a.g.m., s. 241

³²¹ Kaya, a.g.e., s. 139 vd.

Sâbiîlerin inançları hakkında Kur'an-ı Kerimde hiçbir bilgi yer almamaktadır. Kelime sadece üç yerde geçmektedir: Hac, 22/17, Bakara, 2/62, Maide, 5/69

Ebu Hanife, Sâbiîleri ehl-i kitap kabul etmiştir: “Çünkü onların bir kitabı vardır. Onlar Zebur okumaktalar, fakat yıldızları tazim ediyorlar tıpkı bizim Kâbe’yi tazim etmemiz gibi. Ancak bazı dini hususlarda kendileri dışındaki ehli kitaba muhalefet ederler. Böylece Yahudi ve Hıristiyanlarda olduğu gibi onlarla nikâhlanılmasına engel olunmaz.” Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ise Sâbiîleri ehl-i kitap saymaz. Zira onlar putlara ibadet eder gibi yıldızlara ibadet ederler. Onların kadınlarıyla nikâhlanmak Müslüman’a caiz değildir.³²²

Ancak yıldızlara tapsalar bile onlar aslında, kitapları olmadığı için ehl-i kitap değildir diyenler de olmuştur. Zira Hıristiyanlar da ehl-i kitap oldukları halde İsa’ya ilah diyorlar. Burada önemli olan kitaplarının olmamasıdır.³²³

Ahmed b. Hanbel’in de Sâbiîleri Hıristiyanlardan bir zümre olarak gördüğü rivayet edilmiştir.³²⁴

İmam Şafî’ye göre Sâbiîler ve Sâmirîler Yahudi ve Hıristiyanlara bağlı guruplardır. Onların kestikleri ve kadınları helaldir. Ancak kitaplarının helal ve haramında kitaplarına muhalefet ettiklerini bildiklerimiz bu kapsamda değildir. Zira bu özelliktekilerin kadınları ile evlilik haram olur. Mecusi kadınlarla evlilik bu yüzden haramdır. Kitapları aslında aynı olup tevilinde ihtilaf edenlere gelince bunların kadınları ile nikâh haram olmaz. Sâbiî ve Sâmirî ismini gerektirmeyen diğerleri gibilerinin kadınları ile evlenmek helaldir.³²⁵

Fıkıh kitaplarında Sâbiîlerle ilgili detaylı bilgi olmamasına rağmen, tefsirlerde bazı ayrıntılar yer almıştır.

“Günümüzde Sâbiîler ehl-i kitap değillerdir. Harran bölgesindeki Sâbiîlerle diğerleri aynıdır. Onların itikatlarının aslı yıldızlara tazim ve onlara ibadettir. Yıldızları ilah edinmişlerdir. Onlar aslında putperest idiler. Ancak Fars’tan Irak’a getirilen köle Sâbiîler yasaklandıkları için korkularından putlara tapmadılar ve görünüşte Hıristiyanlara dâhil oldular. Çoğunda gizli olarak putlara tapma özelliği vardı. İslâm ortaya çıkınca tamamen Hıristiyanlığa dâhil oldular. İslâmla Hıristiyanlar arasında,

³²² Kâsânî, a.g.e., III/465; Serahsî, a.g.e., IV/211; İbn Hümâm, a.g.e., III/233; İbn Abidîn, a.g.e., IV/135

³²³ İbn Abidîn, a.g.e., IV/135

³²⁴ İbn Kudame, a.g.e., VI/591

³²⁵ Şafî, a.g.e., V/6

ayırma gerek görmediler. Çünkü onlar gizli gizli putperesttirler. Onlar itikatları bakımından ketum insanlardır. Çocuklarını da böyle yetiştirirler. İsmâiliyye onlardandır. Sonuç olarak yıldızlara tapan putperesttirler. Ancak Harran Sâbiîleri ile orta Iraktaki Sâbiîlerin şeriatleri farklıdır. Ebu Hanife onların zahir görünüşlerine bakarak onları ehl-i kitap saymıştır. Oysa onlar takiyye yapmışlardır. Çoğu ulema onlara ya İslâm, ya kılıç şeklinde hükmetmiştir. Fukaha arasında onlar ihtilafsız ehl-i kitap değildir. Kestikleri yenmez, kadınları ile evlenilmez.³²⁶

Benzer izahlardan sonra Ebu Zehra, İmam Muhammed ve Ebu Yusuf'un görüşüne meylederek Sâbiîlerle evliliğin caiz olmadığını belirtmiştir.³²⁷

Günümüz araştırmalarında, Sâbiîlerin, Harran sabileri ve Mandeen Sâbiîleri olarak ayırarak, Kur'an-ı Kerimde kastedilen Sâbiîlerin Mandeen sabileri olduğu ve bunların ehl-i kitap sayılacağı, Harran Sâbiîlerinin ise putperest olduğu görüşü taraf bulmaktadır.³²⁸

2.2.1.1.2. Mecusiler ehl-i kitap mıdır?

Mecusilerden Kur'an-ı Kerimde sadece bir yerde (Hacc, 22/179) bahsedilmekte haklarında hiçbir bilgi verilmemektedir.

Mecusilerin dinlerinin ne olduğu çok belirsizdir. Çoğunluğa göre onlar ehl-i kitap değildir. Yüce Allah En'am 6/156. ayette "İki topluluğa kitap indirdik." buyuruyor. Bu iki topluluk Yahudi ve Hıristiyan olduğuna göre Mecusiler ehl-i kitap değildir.³²⁹ Bu görüşü müfessirlerden de verebiliriz: Mecusiler Zerdüş'tün kitabını okuyorlar. Zerdüş ise yalancı bir peygamberdir.³³⁰

Bir rivayette Hz. Ömer Mecusiler için "Onlar hakkında nasıl muamele edeceğimi bilemiyorum" dedi. Abdurrahman b. Afv, "Sana şahadet ederim ki Rasulullah efendimizden, "Onlara ehli kitaba davrandığınız gibi davranın. Ancak kadınlarını nikâhlaymayın ve kestiklerini yemeyin" dediğini işittim dedi.³³¹

³²⁶ Cessâs, a.g.e., III/328,329 Sâbiîlerin İslâm bilginlerince yeterli tanınmadıklarını, zira onların çok ketum olduklarını ancak Hıristiyanlardan bir gurup olmadıkları gibi yıldızlara tapan putperest de olmadıkları, kendilerine özel geniş bir kitap külliyatları olduğu bilgisi ve daha fazlası için bkz. Gündüz, Şinasi, Sâbiîler, Vadi yay., Ankara, 1995

³²⁷ Ebu Zehrâ, a.g.e., 115

³²⁸ Kesler, a.g.e., s. 47, 63, 237

³²⁹ Kâsânî, a.g.e., III/464; Serahsî, a.g.e., IV/211; İbn Hümâm, a.g.e., a.g.e., III/230; İbn Kudame, VI/591

³³⁰ Cessâs, a.g.e., III/327

³³¹ Malik b. Enes, el-Muvatta Rivayeti ibn Mus'ab ez-Zühri el-Medini, Müessesetü'r- Risale, Beyrut,1991, 1/278, (Zekat, 42) Abdurrezzak ve İbn Ebi Şeybe Kays b. Müslim'den, Hasan b.

Bir başka rivayette Hacer Mecusileriyle ilgilidir. Peygamberimiz onları İslâm'a çağırır. Kabul etmezlerse, kadınlarıyla evlenmeksizin ve kestiklerini yemeksizin cizyeye hükmeder. Bir rivayette de Peygamberimiz Müslümanları Mecusilerin avladıklarını yemekten nehyetmiştir.³³² Bu rivayetler Mecusilerin ehl-i kitap olmadığına delildir.³³³

Mecusilerin ateşe tapar oldukları bilgisi de vardır. Onlarla nikâhlanmayı yasaklayan asıl etken de budur, denmiştir.³³⁴

Yine Mecusiler için, onlar Hz. Davud'a muhalefet etmişlerdir. Çünkü onların kitapları vardı onu kaldırdılar, terk ettiler. Bu yüzden artık müşrik sayılırlar ve onların kadınlarıyla nikâh haramdır, denmiştir.³³⁵

Bir başka iddiaya göre, Hz. İbrahim'e verilen sayfaların Mecusilerin davranışları yüzünden tekrar semaya kaldırılmıştır. Buna göre onlar kendilerine suhuf gönderilmesi sebebiyle ehl-i kitap statüsündedirler, ancak çıkardıkları olaylar yüzünden gelen sahifeler tekrar semaya kaldırıldığı için kestikleri yenmez ve kadınlarıyla evlenilmez.³³⁶

Mecusilerin meliki kız kardeşiyle beraber olduğu halde Mecusiler kitaplarını gizleyerek bu durumu yadsımadığı bilgisi de onlar hakkında söylenenlerdendir. Böylece kitaplarını saklayıp unuttular. Peygamberimizin "Mecusilere ehl-i kitap muamelesi yapın" demiş olması onların ehl-i kitaptan çıkmış olduğunu gösterir.³³⁷ Mecusilerle evliliğin yasaklanması onların yakın akraba evliliği yapmış olmaları sebebiyledir.³³⁸ Hatta Mecusi ehl-i kitaptan daha kötüdür.³³⁹

Muhammed b. Ali'den "Nebi (s.a.s.) Mecusilere İslâma davet eden bir mektup yazdı. Müslüman olanlar vardı. Müslüman olmayanlara gelince, Nebi onlara cizye ile hükmetti, kadınları ile evlenmeksizin ve kestiklerini yemeksizin." Hadis mürseldir denmiş. Senedinde bulunan Kays b. Müslim hakkında ihtilaf edildi. İbn Hümâm, III/230. Rivayet için söylenenler bu kadar değil. Senedinde bulunan Muhammed b. Ali, Ömer ve Abdurrahman b. Avf ile karşılaşmadığı için rivayet munkatıdır. Bir başka senetle şöyle rivayet edilmiştir. Peygamberimiz Yemen'e yöneldiği sırada yaptığı anlaşmada "Bir kimseye farzı ve sünneti bilmemek helal değildir. Bundan başkası helaldir. Mecusilere ehli kitaba davrandığınız gibi davranın." Ancak bu rivayet de senedinde de bilinmeyen kimseler vardır. Fakat daha sağlam senetle gelen Zeyd b. Vehb rivayetinde, Abdurrahman b. Avf'ın, "Rasulullah'tan şunu işittiğime şahid oldum ki, "Mecusiler ehl-i kitaptan bir taifedir. Ehli kitaba yüklediğinizi onlara da yükleyin". Kâsâni, a.g.e., III/464, 1 nolu dipnot. Peygamberimizden rivayetle "Ehli kitaba davrandığınız gibi onlara da davranınız" ifadesinin devamı olan "Kadınlarını nikâhlanmamak, kestiklerini yememek şartıyla" ifadesi muhaddislerce sahih görülmemiştir. İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul, 1993, V/2143

³³² Cessâs, a.g.e., III/327

³³³ İbn Hümâm, a.g.e., III/230

³³⁴ İbn Nüceym, a.g.e., III/181; Muhammed Muhyiddin, a.g.e., s. 62

³³⁵ İbn Hümâm, a.g.e., III/230; İbn Abidîn, a.g.e., IV/135; Cessâs, a.g.e., III/328

³³⁶ Beyhaki, Ebû Bekr Ahmed b. El- Hüseyin bi Ali, Sünen el-Kübra, Kitabu'l-Cizye, Bab 7

³³⁷ Serahsî, a.g.e., IV/211; İbn Hümâm, a.g.e., III/230

³³⁸ Fayda, Mustafa, Hz. Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler, İstanbul, 1989, s.112

³³⁹ İbn Nüceym, a.g.e., III/366

Bunlara karşılık Ebu Sevr ve Davud'un, Mecusilerle evliliği caiz gördüğü, Hz. Ali'nin onları ehl-i kitap saydığı rivayet edilmiştir.³⁴⁰

Mecusilerin ehl-i kitap olduğu görüşü, Zahirilerde de kabul görmüştür: “Mecusi ehl-i kitaptır. Böylece onların kadınlarıyla evlilik helaldir. Müşriklerle savaşmayı emreden ayetlerde *müşrik* kelimesinin putperest Arapları göstermesi, Mecusilerin ehl-i kitap olduğuna delildir. Yine Kur'an-ı Kerim ehl-i kitaptan cizye alınmasını bildirir. Peygamberimizin Mecusilerden cizye almış olması onların ehl-i kitap olduğunu gösterir.”³⁴¹

Huzeyfe'nin karısının Mecusi olduğu rivayet edilmiş,³⁴² Ahmed b. Hanbel bu rivayeti zayıf görmüştür. Yani Mecusi ile evlenme sabit değildir. Huzeyfe'nin karısının Hıristiyan olduğu da rivayet edilmiştir. Bu konuda Huzeyfe'nin evliliği delil olmaya uygun değildir.³⁴³

Ancak bizim anladığımıza göre Mecusilerin kitapları olduğu ispatlı olmamakla birlikte Hz. Peygamberin “onlara ehli kitaba davrandığımız gibi davranın” sözü, Mecusilerin ehli kitaptan sayılmadığına delildir. Hz. Peygamberin burada kast ettiği, onlardan cizye alınması ve can güvenliklerinin sağlanmasından başka bir şey değildir.³⁴⁴

2.2.1.2. Muhsan

Ehl-i kitap kadınlarla evliliği helal kılan ayet, bu kadınları *muhsan* olmakla vasıflandırır. Bu yüzden kelime, çalışmamızın konu edindiği problemi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Muhsan kelimesi, sözlükte uzak durmak, kaçınmak, men, engellenme, durdurma anlamlarına gelir: “*Biz de sizi savaşın şiddetinden koruması için ona zırh yapmasını öğrettik.*”³⁴⁵ At için *el-hisan* denmesi bundandır. Çünkü at sahibini helak olmaktan engeller. İffetli kadın *el-hasan* diye adlandırılmıştır. Çünkü böyle kadın nefsinin helak olmaktan kurtarmıştır. Kendini koruyana “korunan” yani “el-hasan” denmiştir. Tıpkı korkan kimseye korkak denmesi gibi.³⁴⁶ Evli kadına da “muhsane” denmesi, kocanın

³⁴⁰ İbn Hümâm, a.g.e., III/230; İbn Abidin, a.g.e., IV/136; İbn Hazm, a.g.e., IX/448; İbn Kudame, a.g.e., VI/591

³⁴¹ İbn Hazm, a.g.e., IX/448

³⁴² İbn Hazm, a.g.e., IX/449

³⁴³ İbn Kudame, a.g.e., IV/592

³⁴⁴ İbn Kudame, a.g.e., VI/591

³⁴⁵ Enbiya 21/80

³⁴⁶ Kurtubî, a.g.e., V/120

kadını başka kimselerle evlenmekten alıkoymasındandır. “*Sahip olduklarınız hariç evli kadınlar (el-muhsanat) (da size) haram kılındı.*”³⁴⁷ Yine Kur’an-ı Kerimde hür kadına da “muhsane” denmiştir. Bu anlamda ilgili ayette “*Sizden kimin, hür mümin kadınlarla (el-muhsanat) evlenmeye gücü yetmezse ...*”³⁴⁸ buyrulmuştur. Çünkü hürriyet kadını köleliğin neden olduğu dezavantajlardan korur. “İhsan” kalıbı da İslâm anlamında kullanılmıştır. Zira İslâm koruyucu, uzaklaştırıcıdır. Aynı kökten gelen bu çok anlamlılığa en iyi örnek Nisa suresi 25. ayet olacaktır: “*Sizden kimin, hür mümin kadınlarla (el-muhsane) evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mümin genç kızlardan alsın. Allah sizin imanınızı daha iyi bilir. Hepiniz birbirinizdensiniz. Öyle ise iffetli yaşamaları (muhsanatin), zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları halinde sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin. Evlendikten sonra (uhsinne) bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların (el-muhsanat) cezasının yarısı uygulanır...*”

Sözlük anlamındaki bu çok anlamlılık kelimenin Maide 5/5. ayetin hangi anlama geleceğini tartışmalı hale getirmiştir.

Muhsan ifadesi hür ya da iffetli oluş değil de Müslüman olarak tefsir ederek, “ehl-i kitap iken Müslüman olanlar” anlamı verenler olmuştur. Zira sahabe, Maide 5/5. ayetin nüzulünden önce Müslüman olan ehl-i kitap kadınları, eşleri olmaktan uzaklaştırıyorlarmış. Sonra Yüce Allah Maide 5/5. ayette ehl-i kitap kadınlarla evliliği helal kılmıştır.

Ancak burada ayeti bütün okumak gerekir. *Muhsan* kelimesine Müslüman anlamı vererek ayeti çevirecek olursak anlam şöyle olur: “Mümin kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan mümin kadınlar da size helaldir.” Bu durumda aynı şey bir cümlede iki defa söylenmiş olur ki bu Yüce Allah’a yakıştıramayacak bir ifade zaafıdır.³⁴⁹ Kendi zamanlarında inanmış ehl-i kitap anlamının pratik değeri olmaz. Şayet bu kadınların nesli tükenmişse ifade hiçbir fayda sağlamaz. Diri muhataplar için ölmüş kimselerin helalliği düşünülemez. “Ehl-i kitaptan Müslüman olanlar” anlamı, kullanımı Arap dilinde ve örfünde olmayan anlamsız bir hale gelir. Oysa iffet anlamı örfte vardır. Bundan maksat insanın, neslinin devamı için

³⁴⁷ Nisa 4/24

³⁴⁸ Nisa 4/25

³⁴⁹ İbn Abidîn, a.g.e., IV/128

en olumluyu seçmeye teşviktir.³⁵⁰ Ehl-i ilimden hiç kimse ayetin baş tarafında olan “ehl-i kitabın yiyecekleri” ifadesini “ehl-i kitaptan Müslüman olanların yiyecekleri” olarak çevirmemiştir. Ayrıca lafzı, bir karine olmadan zahirinden çıkarmak caiz değildir. *Muhsan* kelimesine Müslüman anlamı vermek, sübjektif bir tefsir olur, lügatî olmaz. İffet anlamı vermekse lügati olur. Çünkü *ihsan*, lügatte “men” ibaresidir. Böylece *muhsan* iffetle aynı anlamdadır. Yani hür oluş ya da İslâm oluş *muhsan* kelimesinin etkenleridir. Bu nedenle *muhsan*, yan anlam olarak hür ve İslâm anlamlarına gelir. Yine şu ilâhî kelamda *muhsan* kelimesi iffet anlamında kullanılmıştır: ³⁵¹ “... İffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları halinde...”³⁵² Bütün bunlar nedeniyle delil olmaksızın ayette kast edilenin Müslüman olan ehl-i kitap olduğu söylenemez.³⁵³

Müfessirlerden iffet anlamı verenler³⁵⁴ yanında hür anlamı verenler³⁵⁵ de vardır. Hür anlamı verenlere göre kadınların iffetli olmamaları veya fuhuş işleyip tövbe etmiş olmaları farksızdır, zira Hz. Ömer böyle bir kadını evlendirmiştir görüşünü taşırlar.³⁵⁶

Muhsan kelimesine hür anlamı verenlerden biri de İmam Mâlik'tir. Muvatta'ında “Yahudi ve Hıristiyan cariyenin nikâhı helal değildir. Zira Yüce Allah, “Müminlerden *muhsan* olanlar ve ehl-i kitaptan *muhsan* olanlar ...” ifadesinde, *muhsan* kelimesiyle hür olanı kast etmiştir. Yine Yüce Allah, “Sizden her kim mümin *muhsan* bir kadınla nikâhın mihrine güç yetiremezse, sahip olduğunuz mümin cariyelerle yetinsin.”³⁵⁷ ayetinde cariyeleri mümin olmakla kayıtlandırmıştır. Böylece mümin olmayan cariye ile evlilik olmaz.³⁵⁸ Bu açıklamadan İmam Mâlik'in *muhsan* kelimesine hür anlamı verdiği görülmektedir.

Muhsan kelimesine hür anlamı veren İbn Hazm, bu görüşünü açıklarken ehl-i kitap kadınla evliliği helal kılan Maide 5/5. ayetin “... Ücretlerini verdiğiniz zaman...” ifadesiyle gelmiş olmasının, bu helalliğin sadece hürler için olduğunu gösterdiğini söylemiştir.³⁵⁹

³⁵⁰ İbn Hümâm, a.g.e., III/229

³⁵¹ Kâsânî, a.g.e., III/460; İbn Hümâm, a.g.e., III/230; İbn Abidin, a.g.e., IV/130

³⁵² Nisa 4/25

³⁵³ Cessâs, a.g.e., III/325

³⁵⁴ İbnü'l-Arabî, a.g.e., II/556; Cessâs, a.g.e., III/326; İbn Kesir, a.g.e., V/82

³⁵⁵ Taberî, a.g.e., III/217; Râzî, a.g.e., VIII/479; Derzeze, VII/35,36,38

³⁵⁶ Taberî, a.g.e., III/215

³⁵⁷ Nisa 4/25

³⁵⁸ Malik b. Enes, a.g.e., I/589

³⁵⁹ İbn Hazm, a.g.e., IX/445

Kimlerle evlenileceği ile ilgili ayetlerde erkekleri nitelemek üzere, *muhsan* ile aynı kökten olan *muhsinîne* ifadesinin iffetli anlamına gelmesi, bizce, kelimenin kadınları nitelerken de iffet anlamına gelebileceğini gösterir.

Hanefi fukaha iffet anlamını tercih etmiştir. Ancak ayette *muhsan* kelimesinin sağladığı iffet vasfı, mendup oluşu gösterir, şart olarak gelmemiştir.³⁶⁰

“Kur’an ve sünnet ışığında Zimmîlerin Hak ve Yükümlülükleri” makalesinde Hamza Aktan da *muhsan* kelimesine iffet anlamı vermiştir.³⁶¹ Ehli kitap kadınlarla evliliğe cevaz veren Kur’an-ı Kerim “iffetli” olma kaydını koyarak bütün ehli kitap kadınlarla değil, iffetli olanlarla evlenilebileceğini göstermiştir. Günümüzde de iffet şartı önemini korumaktadır. Yani ehli-i kitap kadınlarla evliliklerde iffet şartı gözetilmelidir.³⁶²

2.2.1.3. Ehl-i kitap köle kadınla evlilik

Güncel bir değeri olmadığı halde, Fukahanın ayetleri nasıl yorumladıklarını, aslında geçici evlilik engelleri konusunun birçok noktada ihtilafı olduğunu ve bu ihtilafın bizzat ayetler üzerinden yapıldığını göstermek üzere bu konuya yer verdik.

Fukaha ehli-i kitap kadının köle olması halinde evliliğin cevazında ihtilaf etmiştir.

Hanefilere göre ehli kitabın hür ya da köle olması birdir.³⁶³ Hanefiler *muhsan* kelimesini iffet anlamında kullanmışlar böylece hür ehli-i kitap ile evlenileceğini söylemişlerdir.³⁶⁴

Burada tartışma Maide 5/5 ayetinde geçen *muhsan* ifadesinin anlamı ve Nisa 4/25. ayetin delaleti üzerindedir.

Özellikle İmam Şafî, ehli-i kitap kadın köle ile evliliğin caiz olmadığını iddia eder. Bu hükme Nisa 4/25. ayeti delil gösterir: “Sizden kiminin hür mümin kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mümin cariyelerinizden alsın.” Bu ayette köle ile evlilik iki şarta bağlanmıştır: İman ve hür kadının mihrini ödemeye güç yetirememesi. Böylece bu iki şartın sonucu mümin olmayan köle kadınla

³⁶⁰ İbn Nüceym, age., III/182

³⁶¹ Aktan, Hamza, “Kur’an ve sünnet ışığında Zimmîlerin Hak ve Yükümlülükleri”, ISAV, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, İstanbul, 2005 (henüz basılmamış)

³⁶² Acar, a.g.m., s. 38

³⁶³ Kâsânî, a.g.e., III/459

³⁶⁴ Kâsânî, a.g.e., III/460-461. sayfalardaki dipnot bilgisi. Bu konuyu geniş açıklamaları Maide suresi 5. ayet anlatılırken yapılacaktır.

evlenilemeyeceğidir: “Malumdur ki bir şeyin mubahlığı ya da haramlığı bir sıfatla birlikte kastedilmişse bu, sıfatın dışındakilerin kastedilen manaya muhalif olduğuna delildir. Tıpkı peygamberin yırtıcı kuşları yasaklaması gibi. Bu durumda yırtıcı olmayan kuşlar helaldir. Çünkü dilde şu kural vardır ki; bir şeyin mubahlığı veya haramlığı bir sıfatla gelirse o sıfatın aksi bu hükümden çıkarılır.”³⁶⁵

Yine Şafî köle ehl-i kitap kadınla evlenilemeyeceğini ispata devamla söyle der: “... İman edinceye kadar müşrik kadınları nikâhlaymayın.” ayeti umum ifade eder. Ehl-i kitap olanlar da hakiki müşriklerdir. Çünkü müşrik ulûhiyette Allah’a ortak koşandır. Ehl-i kitap da bu özelliktedir: “ *Yahudiler, ‘Uzeyr Allah’ın oğludur’ dediler. Hıristiyanlar ise, ‘İsa Mesih Allah’ın oğludur’ dediler. Bu onların ağızlarıyla söyledikleri gerçeği yansıtmayan sözleridir.*”³⁶⁶ Böylece Bakara 2/221’deki yasak ehl-i kitabı da kapsar. Maide 5/5’teki “*Sizden öncekilerden kitap verilenlerin kadınlarından muhsan olanlar*” ifadesinin zahirinden köleler çıkarılır. Çünkü köleyle evliliğin caiz oluşu zaruret yoluyla. Zaruret mümin cariyeyle evlilikle def edilir.”³⁶⁷

Hanbelilerde de Şafî’nin ispatladığı gibi, Müslüman erkeğe ehl-i kitap köle kadınla evlilik helal değildir. Oysa Ahmed b. Hanbel’den gelen bir diğer rivayette sakınca olmadığı ifade edilmiştir. İbn Kudame, Ahmed b. Hanbel’in bu konuda tevakkuf ettiğini söyler.³⁶⁸

Kâsânî, Şafî’nin yaklaşımına şöyle itiraz eder: Bu ayet (Nisa 4/25), haram kılmak için değil, köle ile evliliği helal kılmak için vaz’ olunmuştur. Zira lafız konulduğu şeyin hilafına delalet etmez. Vasıf illet etkisi taşır ama illet hükmü olumsuzlamaya tesir etmez. Hükmün varlığı illete bağlıdır, ama hükmün yokluğu illetin yokluğuna bağlı değildir. Ayet şart halinde mümin köleyle evliliğin helalliyetini ifade eder, ehl-i kitap köle ile evliliğin haram kılınmasını değil.³⁶⁹

İbn Nüceym, ehl-i kitap cariye ile evliliğin haram olmadığını yukarıdaki açıklamaya ilave olarak şöyle iddia eder: Şart ve vasfın mefhumuna itibarla kayıtlı mubahlığın varlığı, genel mubahlığın olmayışını gerektirir. Mubahlığın olmayışı ise hem haram kılmaya hem de mekruh kılmaya yöneltilebilir. Tahsis umumun hükmü

³⁶⁵ Şafî, a.g.e., V/5

³⁶⁶ Tevbe, 9/12

³⁶⁷ Kâsânî, a.g.e., III/ 462

³⁶⁸ İbn Kudame, a.g.e., VI/596

³⁶⁹ Kâsânî, a.g.e., III/460; İbn Hümâm, a.g.e., III/235; İbn Nüceym, a.g.e., III/184. Bu tartışma Hanefilerle Şafîiler arasındaki önemli usulî-fıkıh farklarından biridir. Mefhum-u muhalefe hakkında daha geniş bilgi için bkz. Şaban, İslâm Hukuk İlminin Esasları, s.345 vd.

yönünde değilse zaruretin yokluğunda mekruhun sabit olması caizdir. Yani açık, sarih bir nasla mubah kılınmayan bir durumun açık, sarih bir tahsisle genelliği bozulmuşsa, zaruretin yokluğunda o şeyin yapılması kerahetle caizdir. Yani tahsisle umumun hükmü delinmişse artık kesin haramlığa değil ancak mekruhlığa varılabilir. Böylece hüküm şart ve vasıfla sabittir iddiası haklı olsa bile hükmün, şart ve vasfın yokluğu halinde kullanılması kesin yasaktır denemez. Ancak mekruhtur, denebilir.³⁷⁰

İbn Abidin ehl-i kitap cariye ile evliğin haram olmadığını karşıt görüşün gerekçelerini açıklayarak anlatır: “Ehl-i kitap bir cariye ile evlilikte, Müslüman hür kimsenin çocuğunun köle olması ihtimali oluşur. Çünkü çocuğa annesinin köleliği sebebiyle kölelik yüklenir. Hiç şüphesiz bu durum mahzurludur. Ancak bu mahzur haram hükmüne vardırılmaz. Ancak kerahet olabilir. Haram olsaydı Şari köle erkeğin cariyelerle evliliğini yukarıdaki illetin vücuduna rağmen caiz kılmazdı.³⁷¹

Bu izahlar ayetlerin delaletinde nasıl ihtilaf edildiğini, yine Şari'nin açıkça yasaklamadığını bizim varsayımımız olan illetlere dayalı olarak haram kılamayacağımızı göstermesi bakımından önemlidir. İster mefhum-u muhalefe yoluyla veya şartla gelen mubahlığın ne anlama gelmesi gerektiği yoluyla olsun Fukahanın bir ayetten nasıl birbirine tamamen ters içtihatlar yapabildiğini görmüş olduk. Fıkıh geleneğinde ayetlerin çeşitli içtihat yöntemleriyle zahir anlamaları dışında kullanıldığının başka örnekleri de vardır.

2.2.1.4. Ehl-i kitap harbi kadınla evlilik

Bu tartışmaya Kur'an-ı Kerimin, sadece müşriklere yönelik evlenme yasağını anlamada önemli olabileceğini düşündüğümüz için yer veriyoruz.

Harbi³⁷² ehl-i kitap kadınla evlenilmez içtihadı İbn Abbas'a dayandırılır. İbn Abbas'a göre “*Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resulünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâmı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar*

³⁷⁰ İbn Nüceym, a.g.e., III/185

³⁷¹ İbn Abidin, a.g.e., IV/131

³⁷² Dâr-ı harpte olan. Kelime ilk bakışta “kendisiyle dârüislâm arasında savaş halinin mevcut olduğu ülke” manasını ifade ediyorsa da İslâm hukuku kaynaklarında “dârüislâm dışındaki ülkeler” anlamında ve bugünkü “yabancı ülke” tabirinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Başka bir deyişle İslâm siyasi hâkimiyetinin sınırları dışında kalan, yönetim ve hukuk düzeni İslâm esaslarına uymayan her ülke dâr-ı harptir. Bir diğer tanımda dârülharp “müslümanlara karşı düşmanlık ve tecavüzü sebebiyle dârüislâmla barış hali bozulan ülke şeklinde tarif edilebilir. Özel, Ahmet, “Dârülharp”, TDV İslâm Ansiklopedisi, VIII/536

*savaşın.*³⁷³, “Allah’a ve ahiret gününe iman eden hiçbir topluluğun, babaları, oğulları, kardeşleri yahut kendi soy-sopları olsalar bile, Allah’a ve peygamberine düşman olan kimselere sevgi beslediğini göremezsin ...”³⁷⁴ ayetleri savaş halindeki kimselerle muhabbeti ve yakınlaşmayı yasaklıyor. Oysa nikâh muhabbet ve sevgiyi gerektirir. Böylece harbi ehl-i kitap topluluğun kadınları ile evlenmek haramdır.³⁷⁵ İbn Abbas’a dayanan rivayette çocuğu dar-ı harpte bırakmak, kadının şarap ve domuz eti yedirebileceği endişesiyle helal olmadığı söylenmiştir.³⁷⁶

Bu görüşe genelde şöyle itiraz edilmiş: Bu ayetlerin konusu nikâh değil Müslüman olmayanlardan cizye alınmasıdır. Böyle olunca başka konuda gelen bir ayet nikâh konusuna kıyas edilmez. Bu ayetler haramlığa değil ancak mekruhluğa delil olabilir.³⁷⁷ Ayrıca nikâhla oluşan muhabbet, Allah’ın yasakladığı muhabbet kapsamına girmez.³⁷⁸ Hz. Ali’ye göre de harbi ehl-i kitap kadınla evlenilebilir.³⁷⁹

Ayrıca Yüce Allah Maide 5/5. ayette savaş hali veya barış halinde ayırımı yapmamıştır. Dolayısıyla delil olmaksızın umum bir hüküm tahsis edilemez. Şayet savaşın nikâhın fesadına illet olması gerekseydi, haricilerin kadınlarıyla ve terör eylemcileriyle evlilik caiz olmazdı. Açıktır ki savaş nikâhın fesadına tesir etmez.³⁸⁰

Bu açıklamalar evlilikte din farkı engeli problemine delil olan Bakara 2/221 ve Mümtehine 60/10. ayetlerde gelen müşriklere yönelik yasaklamayı anlamamıza yardımcı olacaktır. Özellikle Mücadele, 58/22 ayetinin desteğiyle Bakara 2/221 ayetle Yüce Allah İslâm düşmanlarına, her bir Müslüman bireyin kalben de tavır alıp sevgi, yakınlık beslemeyip sevgi ve yakınlığa sebep olacak ilişkilerden kaçınmasını öğütlemektedir.

Yine dâr-ı harpte bulunan ehl-i kitap kadınla evlenip evlenilemeyeceği konusunda mekruh hükmüne sebep olarak getirilen izahlar önemlidir: Bu evlilik Müslüman erkeğin dâr-ı harpte bulunarak Müslüman olmayan bir sultanın itaatine razı olması sonucunu doğurur ki bu Müslüman için kötü bir şeydir. Bu sonucu doğuran evlilik ayetle yasaklanan bir durum olmadığı için haram denemese de kerahet olduğu

³⁷³ Tevbe, 9/29

³⁷⁴ Mücadele, 58/22

³⁷⁵ İbn Abidîn, a.g.e., IV/130

³⁷⁶ Kurtubî, a.g.e., III/69

³⁷⁷ İbn Abidîn, a.g.e., IV/130

³⁷⁸ Cessâs, a.g.e., III/326

³⁷⁹ Serahsî, a.g.e., V/50

³⁸⁰ Cessâs, a.g.e., II/18

söylenbilir. Böylece ulemanın çoğunluğu mekruh olmakla birlikte helalliğini tercih etmiştir.³⁸¹ Yine bu evlilik nedeniyle çocukların ehl-i küfür ahlakıyla yetişmesi sonucu doğar. Karı koca arasında güven oluşmaz. Böylece fitneye sebep olduğu için (seddi zerâi') dâr-ı harp ehl-i kitap ülkenin kadınlarıyla evlenmek icma ile kerih görülmüştür.³⁸²

Müslüman erkeğin ehli kitap kadınla evliliği konusunu kendi kanaatimizi vererek toparlayacak olursak İbn Ömer'e ait mekruh görüş dışında helal görüldüğünü söyleyebiliriz. Bir kısım fukahanın Müslüman erkeğin ehl-i kitap kadınla evlenmesi helaldir ancak evlenmemesi daha evladır demelerinin haklı gerekçeleri vardır. Toplumun geleceğini temsil eden çocuklar, günümüzde babadan ziyade annelerinin eğitimi ve etkisi altında kalmaktadır. Diğer taraftan toplumun muhafazası ve hayatiyetini devam ettirmesi için aile yapısının ve neslin korunması gerekir. Zira insanın en yakın ilişkide bulunduğu çevre, toplumun temelini teşkil eden ailedir. Kişilerin dünya ve ahiret saadetinin temelinde aile hayatının önemli bir yeri vardır. Sağlıklı ve iyi toplumların varlığı, iyi ailelerin varlığına bağlı olduğundan bu noktada etkili olan kadınların önemi günümüzde azımsanmayacak kadar çoktur. Eşler arasında din birliğinin sağlanmasının hukuksal ve sosyal açılarından da yararlı olduğunu belirtmek gerekir. Farklı inançlara sahip kimselerin oluşturacağı ailelerde mutluluk ve esenliği zedeleyici bir takım sorunlar ortaya çıkabilir. Farklı din mensubu eşlerin arasında çocuklara verilecek eğitimin biçimi ve içeriği konusunda aralarında çıkması muhtemel anlaşmazlıklar nedeni ile aile içi uyum zedelenebilir. Uluslar arası gerginlikler ve özellikle savaşlar aile içinde sorunlar yaratabilir. Evlenmenin genel hükümleri, evliliğin sona ermesi, velayet hakkının kullanılması gibi konuların düzenlenmesinde de aralarında bir takım sorunlar yaşanabilir.³⁸³

Aynı şekilde ehli kitap da olsa başka dinlerden kadınlarla evliliğin sakıncalarına değinen Nihat Dalgın, her zaman ve zeminde geçerli tek şıklı bir hüküm değil de, zamana ve şahsa göre farklılık arz edecek biçimde; müstehap, mübah, mekruh ve haram şeklinde seçimli hükümden bahsederek, konuya siyasal bir yaklaşımla, İslâmın genel hedefleri doğrultusunda, her çağda izlenecek farklı stratejileri belirlemek, bu stratejiler

³⁸¹ İbn Abidîn, a.g.e., IV/131

³⁸² İbn Hümâm, a.g.e., III/228; İbn Nüceym, a.g.e., III/183

³⁸³ Acar, a.g.m., s. 40

doğrultusunda yasal düzenlemeler yapmak ve bu tür evlilik hakkında o günkü şartlar paralelinde hükümler koymak için devlet yetkililerini görevli saymaktadır.³⁸⁴

Ancak konunun Kur'an-ı Kerim ve sünnette ele alınışıyla, Müslüman vicdanının neye karar vereceğini karıştırmamak gerekir. Özellikle Maide 5/5. ayette Müslüman erkekler için sadece iffet şartıyla kayıtlı ehl-i kitap kadınlara evliliğin helalliyi söz konusudur. Bu kadar net bir helali zamana zemine uydurmak, Kur'an ayetlerini kat'i delaletten yoksun etmek olacaktır. Nihayet Hz. Ömer arkadaşlarından boşamalarını istemiş ve onlar da boşamıştır. Ancak bu sahabe için de bizim zamanımız içinde Kur'an-ı Kerimin hükmünün niteliğini etkilemez. Elbette Müslüman evlenirken veya tüm kararlarında Müslüman olmanın gerektirdiği muhasebeyi yapacaktır. Ama konuyu dini hükümlerle, mübahlık, haramlık, mekruhluk gibi kavramlarla meşgul edip, İslâm hukukunu sürekli değişir hale getirmenin gereği olmadığı gibi aksine zararı olacaktır.

Hz. Ömer'in kararının siyasi olduğunu söylemekle ulema, bu konuda haram-yasak ya da dini hüküm-hukukî hüküm ayırımının yapılabileceğini göstermektedir. Yani zamana göre değişiklik göstermesi gereken bir hükmü haram, mekruh gibi pür dini kavramlar yerine yasak şeklinde hukukî terimlerle ifade etmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz. Aslında devlet yetkililerini görevli saymak, bu konudaki ahkamı salt dini olmaktan çıkarmaktadır. Hz. Ömer'in bu konuda Maide 5/5 ayetindeki helalliyin aksine tasarrufta bulunması konunun salt dini olmadığını gösterir. Ancak:

“Bilindiği gibi, İslâm'ın kişi ve toplum bazında yerleşip, hayat bulmasını hedeflediği değerlerin bildirildiği ayet ve hadisler, böyle şekli bir gruplandırmaya tabi tutulmamıştır. Esasen, ayet ve hadislerde bildirilen esasların, bütün konularda ve de kesin-nihai olarak sadece ahlaki, sadece dini veya sadece hukukî diye tasnif edilmesi, çoğu kere bunların üçünün de iç içe (adeta örülmüş halde) birlikte bulunmasından dolayı, mümkün görülmemektedir. Bu durum büyük ölçüde, İslâm'ın değerler sistemindeki esasların yerleşmesi ve de sosyal hayatta bu değerlerin daha etkili olmasının sağlanması için takip edilen metodun gereğidir. Toplumda, ahlaki değerlerden bazılarının yerleşebilmesi için, bu değerlerin dini - hukukî müeyyidelerle; hukukî esaslardan bazılarının yerleşebilmesi için de, dini - ahlaki müeyyidelerle desteklenmesinde olduğu gibi.

³⁸⁴ Dalgın, Nihat, Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular, Etüd Yay., Samsun, 2003, s.179

Bu çerçevede, Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'te bildirilen değerler paralelinde belirlenen normlardan oluşan İslâm fıkıh külliyyatının da, ibadetten, ahlak ve adab-ı muaşeret konularına, hukukun her dalından, siyaset konularına kadar pek çok alanda, cemiyeti düzenleyen kaideleri içerdiği görülmektedir. Bunların, hangi kaide grup ve gruplarıyla ilgili olduğunun tespiti ise, tam anlamıyla yapılmış değildir.

İslâm fıkıh külliyyatının havi olduğu normların, hangi norm (din, ahlak, hukuk, iktisat, örf, adab-ı muaşeret gibi) grubuna ait olduğunun, nihai ve kesin çizgilerle ayrılacak şekilde tespit edilmesi işlemi bir yana, normlar arasında adeta örgü halinde bir iç içe bulunma durumu söz konusu olduğundan, bu grupları ana hatlarıyla netleştirmek bile, uzun ve kapsamlı çalışmaları gerektirmektedir.

Bilindiği gibi, toplumun inanç ve ideolojileriyle ve de örf, gelenek ve ahlak anlayışlarıyla sıkı ilişki içinde olan, bu özelliğinden dolayı da hukuk sistemleri arasında bariz farklılıklar bulunan, ceza hukuku ve aile hukuku alanlarında, din – ahlak - hukuk ayırımını, tüm hükümleri kapsayacak şekilde ve kesin çizgilerle yapmak, hukukun bu alanlarının tabiatı gereği, adeta mümkün değildir. Ancak, bu ifadeden, ceza ve aile hukuku alanlarında, mezkûr ayırımın hiç yapılamayacağı anlamı da çıkartılmamalıdır. Zira hukukun bu alanlarında da, hiç değilse (bazı konularda) ana hatlarıyla mezkûr ayırım yapılabilir. Nitekim Hulefay-ı raşidin devrinde, ceza ve aile hukukuyla ilgili bazı konulardaki farklı içtihat ve uygulamalar, mezkûr ayırımın kısmen bu alanlarda da yapıldığını göstermektedir.

Bu tasnif, günümüzdeki anlamıyla, norm grupları dikkate alınarak yapılmış olmasa bile, nehyin mucebinin, yasaklanan fiil ve işlemlerin kategorilerine göre değişmesi gerektiğinin kabul edilmesi ve de nasların yorumunda, bu ayırımın dikkate alınması gerektiğinin tespiti açısından, özel önem arz etmektedir. Hanefi fıkıhı incelendiğinde, Ebu Hanife'nin nehiy konusundaki bu anlayışının, (büyük ölçüde) emir konusunda da geçerli olduğu anlaşılmaktadır.³⁸⁵

Burada Hz. Peygamberin evlilikleri bize kaynak olmalıdır. Hz. Peygamber Müslüman kadınlarla evlenmiş, başka dinden olanların Müslüman olmalarını beklemiştir. Örneğin Safiye ile evliliği: Hz. Peygamber Hayber esirleri arasında Safiye'yi kendisine almış ve ona Müslüman olup kendisine eş olmasını veya azad edip

³⁸⁵ Gözübenli, Beşir, "Ebu Hanife'nin İctihat Sistematiğinde Norm Grupları" (Dini Hüküm-Hukuki Hüküm Ayırımı), İmamı Azam Ebu Hanife'nin Düşünce Sistemi Sempozyumu, Kurav, Bursa, 2005, s. 255-256

kavmine göndermeyi teklif etmiş, o da Müslüman olup Peygamberimizle evlenmeyi tercih etmişti.³⁸⁶ Hicretin 7. yılında Mısır valisi Mukavkıs Peygamberimizin İslâma Davet mektubuna karşılık Mariye'yi Peygamberimize hediye etmiş, elçi Hâtıp b. Ebî Belte'a yolda İslâm'dan bahsetmiş, Mariye de daha Medine'ye varmadan Müslüman olmuştu. Peygamberimiz önce azad etmiş sonra nikâhlanmıştı.³⁸⁷

2.2.2. Müslüman kadının ehl-i kitap erkekle evliliği (Müslüman kadının evliliğinde din farkı)

Fıkıh kitaplarında Müslüman kadın velisiz nikâhlanamayacağı için (bazı istisnai durumlar hariç), konu erkeklerin fiili olarak, “Müslüman kadının kâfirle nikâhlandırılmayacağı” şeklinde ifade edilmektedir. Zaten Kur'an-ı Kerimde de çoğunlukla üslup böyledir. Zira Arap örfünde, lügatinde nikâh erkeğin eylemidir.³⁸⁸ Yine Fıkıh kitaplarında Müslüman kadının ehl-i kitap ile evliliği diye ayrı bir başlık bulunmamaktadır. Bu konuda hüküm tek olduğundan bu ayırımı gitmek gerekli görülmemiştir. Biz çalışmamızda sistematik olması bakımından bu başlıktan yararlandık.

Bu konudaki hükmün özü şöyledir: Müslüman kadın, müşrik olsun ehl-i kitap olsun Müslüman olmayanla evlenemez.

Ancak çalışmamızın daha önceki bölümlerinde olduğunun aksine bu hüküm Kur'an-ı Kerimde aynıyla ifade edilmemiştir. Bu hükümde fukaha arasında icma oluşmasına karşılık,³⁸⁹ hükmün dayandırıldığı deliller farklı farklıdır. Nassları kullanma bakımından İslâm hukukçuları arasında önemli görüş ayrılıkları ve tartışmalar olmuştur. Araştırmamızın bu kısmında bu delil farklılıklarının, delillerden yararlanarak izahını yapmaya çalışacağız. Şunu belirtmek gerekir ki Müslüman kadının Müslüman

³⁸⁶ Köksal, Asım, Hz. Muhammed ve İslâmiyet, Köksal Yay., İstanbul, 1999, VI/101; İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalani, el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe, Beyrut, 1995, VIII/210

³⁸⁷ Demir, İsmet, Hz. Muhammed'in Özel Ailevi ve Sosyal Hayatı, İstanbul, 2003, s.230; Mariye'nin Müslüman olduğu bilgisi için bkz., İbn Sad, Ebû Abdullah Muhammed b Sad b. Meni' Zühri, et-Tabakatü'l-Kübra, thk., Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 2001, I/112; İbn Hacer, el-İsabe, VIII/311

³⁸⁸ İbn Nüceym, a.g.e., III/162. Tabi nikâh kelimesini tezviç kelimesinden ayırmak gerekir. Tezviçte, bizdeki evlenme kelimesi gibi sadece akdın bir tarafına nispet edilecek eylem manası değil her iki tarafın da eşit iradesini içeren olgu manası vardır.

³⁸⁹ İbn Rüşd, a.g.e., III/81; Ebu Zehrâ, a.g.e., s. 102

olmayanla evlenemeyeceği hükmü hem Kur'an-ı Kerim hem sünnet hem icma ile sabit olduğu kabul edilen bir hükümdür.³⁹⁰

İmam Mâlik'e göre Müslüman kadın Müslüman olmayan erkeklerle evlenemez. "Böyle bir durum olsa "...*Müşriklere nikâhlamayın...*" (Bakara 2/221) ayeti gereğince araları tefrik edilir. Yine Peygamberimizin şu sözü gereğince; "İslâm yüce bir dindir, başka bir din yücelikte üste çıkamaz." Böylece şeriatta hüküm kesindir ki Müslüman kadın kâfire helal olmaz. Başlangıçta helallik vardysa da ayet inmiştir. Bu durumda evli olanların araları tefrik edilir. Bu yasağa rağmen evlenen olursa her iki taraf da cezalandırılır."³⁹¹

İmam Şafî de, Bakara 2/221 ayetini umum alarak, müşrik kelimesini Müslüman olmayan herkesi kapsar anlamında kullanmıştır. Böylece Müslüman kadın Müslüman olmayanlarla evlenemez.³⁹²

İbn Hazm'ın ifadesiyle; Müslüman kadın Müslüman erkekten başkasına helal olmaz. "*Allah kâfirler için müminler aleyhine bir yol vermemiştir*" (Nisa 4/141) ayeti ve "*İman edinceye kadar müşrik erkeklere nikâhlamayın*" (Bakara 2/221) ayeti gereğince.³⁹³

Kâsâni'de hükmün anlatımı şöyledir: Müslüman kadının kocası, Müslüman olmalıdır. Mümin kadının kâfire³⁹⁴ nikâhlanması caiz değildir. Yüce Allah'ın şu buyruğu sebebiyle: "*İman edinceye kadar kadınları müşrik erkeklerle nikâhlamayın.*"³⁹⁵ Çünkü mümin kadının kâfire nikâhlanmasında, müminin küfürde kalması korkusu vardır. Zira koca karısını dinine çağırır. Kadınlarda adet (genelde görülen) fiilleri etkileyen şeylerde erkekler tabi olmaktır. Dinde erkekleri taklit ederler. Bakara 2/221. ayetteki "Onlar ateşe çağırırlar" ifadesi de erkeklerin ateşe çağırdığını gösterir.³⁹⁶ Çünkü erkekler mümin kadınları küfre çağırırlar. Küfre çağırmak ateşe çağırmaktır. Çünkü küfür ateşi zorunlu kılar. Bu sebeple Müslüman kadının kâfirla nikâhı haramdır.

³⁹⁰ Ebu Zehrâ, a.g.e., s. 102

³⁹¹ Malik b. Enes, a.g.e., I/598 (Yaklaşık ifadelerle); Serahsî, a.g.e., V/45

³⁹² Şafî, a.g.e., V/5

³⁹³ İbn Hazm, a.g.e., IX/449

³⁹⁴ Burada *kâfir* kelimesinin 'Müslüman olmayan' anlamına geldiği açıktır.

³⁹⁵ Kâsâni, a.g.e., III/465; Şafî, a.g.e., V/5

³⁹⁶ Kâsâni, a.g.e., III/465, Mâverdî, a.g.e., V/521; Burada Kâsâni, *yed'une* fiilindeki müzekker sigâ nedeniyle ifadenin muhatabını mümin kadınlar olarak almaktadır. Oysa Arapçada umum gösteren fiillerin müzekker kalıpla geldiği bilinen bir şeydir. Kaldı ki ayet bütün okunduğunda "Onlar ateşe çağırırlar" ifadesinin kadın erkek tüm müşriklerin Müslümanlar için ne kadar kötü olduğunu göstermekte olduğu görülecektir. Yazır, a.g.e., II/96

Ayet müşrikler hakkında gelmiştir. Ancak “ateşe çağırma” illeti küfrün her çeşidine şamildir. İletinin umumiliği sebebiyle hüküm genelleştirilir.³⁹⁷

Kâsâni, Müslüman kadının ehl-i kitap erkekle nikâhlanmasının caiz olmayışını, “şeriat kâfirin mümine velayetini kesip atmıştır: “*Allah müminlerin aleyhine, kâfirler hiçbir yol vermeyecektir*”;³⁹⁸ şayet mümin kadının kâfirle nikâhlanması caiz olsaydı kâfir mümine veli olmuş olurdu”, şeklinde de ispatlamıştır.³⁹⁹ Müslüman kadın kâfir adamla evlenirse koca, karısı üzerinde hâkim olduğu için, kâfir adam Müslüman kadına tahakküm etmiş olur, kadını küfre çağırır. Oysa kadın için kocasına hükmetme durumu yoktur.⁴⁰⁰

Serahsî ise bu delillerin yanında, “İslâm en üstün dindir, başka hiçbir din ona galebe çalamaz”⁴⁰¹ hadisiyle Müslüman kadının Müslüman olmayanla evlenemeyeceğini ispatlamıştır.⁴⁰²

Konunun anlatımı Râzî’de şöyledir: Allah’ın elçisi (s.a.v.) devrinden beri, Müslüman kadınların, başka din mensuplarıyla evlenemeyeceği konusunda oy birliği vardır. Başka türlü de olamaz. Çünkü İslâm tamdır. Tahrifata uğramış diğer dinler eksiktir. Eksikten tama geçilir, ama tamdan eksikliğe geçilmez. Erkek ailenin reisidir. Nesil erkeğe bağlanır. Çocuklar babanın dini üzerine yetiştirilir. Hıristiyan’la evlenen bir Müslüman kadından doğan çocuklar Hıristiyan olur. Müslüman erkek, Yahudi ya da Hıristiyan kadının dinine saygı gösterir. Çünkü onların peygamberlerine de inanır, kitaplarını kabul eder. Fakat Müslüman olmayan erkek, İslâm Peygamberine inanmadığı için Müslüman kadının dinine saygı göstermeyebilir. Hâsılı Müslüman kadının, Müslüman olmayan erkekle evlenmesi, İslâm ümmetinin şevketine, İslâm ümmetinin şerefine aykırı olduğu için İslâm şeriatında bu tür evlenme haram ve batıldır. Bu şekilde yapılmış nikâh geçersizdir.⁴⁰³ Maide 5/5. ayet sadece erkekler için helallik bildirdiğine

³⁹⁷ Kâsâni, a.g.e., III/465 Kâsâni’nin bu genellemeyi erkekler için yapmamış olması herhalde “Onlar ateşe çağırurlar” ifadesinin muhatabı olarak Müslüman kadını göstermesi ve Maide 5/5. ayette erkekler için gelen ehl-i kitap kadınla evliliği helal kılma hükmünün bu ayetle tearuzuna sebep olmamak için olsa gerektir.

³⁹⁸ Nisa 4/141

³⁹⁹ Kâsâni, a.g.e., III/465

⁴⁰⁰ İbnü’l-Arabî, a.g.e., I/158

⁴⁰¹ Buhârî, Cenaiz 79

⁴⁰² Serahsî, a.g.e., V/45

⁴⁰³ Râzî, a.g.e., VI/471

göre Müslüman kadınların, kendilerinden dince aşağı olan erkeklerle evlenmeleri caiz değildir.⁴⁰⁴

Bu ifadeler aslında Müslüman kadının başka dinden olanlarla evlenmesinin haram olmasının nedenini anlatmaya yetmektedir. Çünkü ailede, hâkim unsur kocadır. Kadın ise genellikle kocasına tabi olmaktadır. Müslüman kadının, Müslüman olmayan bir kocanın üstünlüğüne terk edilmesi ise hem kendisi, hem de doğacak çocuklar açısından birçok dini ve sosyal riski de beraberinde getirecektir.⁴⁰⁵

Müslüman kadının ehl-i kitap erkekle evliliği, Müslüman kadını küfre düşürebilir. Kadınlar genelde erkeklere uyarlar ve dinde onları taklit ederler.⁴⁰⁶

Sünnetten ise delil olarak, sahabenin uygulamasının böyle olduğunu söyleyerek, Hz. Ömer'in Müslüman kadını Hıristiyan kocasından ayırdığına dair olan rivayetle ve İbn Abbas'ın, "Hıristiyan kadın kocasından önce Müslüman olursa kendine kocasından daha maliktir" sözü delil gösterilmiştir. Bu rivayetler ışığında Fukahaya göre sahabe bu uygulamasını Peygamberden öğrenmiştir. Bu yüzden hiç tartışmasız hem Kur'an-ı Kerim hem de sünnet deliliyle ortaya çıkmıştır ki Müslüman kadın Müslüman olmayan erkeklerle evlenemez. Böylece sonradan Müslüman olan evli kadının kocası Müslüman olursa nikâhları devam eder, Müslüman olmaktan kaçınırsa araları tefrik edilir.⁴⁰⁷

Hz. Peygamberden rivayet edilen "Biz ehl-i kitabı nikâhlayabiliriz, fakat onlar bizim kadınlarımızla evlenemezler" rivayetine gelince biz bu rivayete Taberî'nin tefsiri dışında başka hadis kitaplarında rastlayamadık. Cabir'in aynı anlamdaki sözü olarak el-Ümm'de yer alan rivayete Müslüman erkeğin ehl-i kitaptan kadınlarla evlenebileceğini anlatırken yer vermiştik. Ahmet Muhammed Şakir, Taberî'nin tefsirine yaptığı tahrîç yazısında bu hadisi hadis kitaplarının hiç birinde bulamadığını, sadece Taberî'nin tefsirinde bulunduğunu, İbn Kesir'in de Taberî'den naklettiğini, lafız itibariyle değilse de mana itibariyle Cabir'in sözü olarak Şafî'nin Ümm'ümde, Beyhaki'nin ise Sünen'inde zikrettiğini belirtmektedir.⁴⁰⁸

Bu açıklamalar ışığında delilleri gruplandırarak olursak özellikle Hanefi fukahannın, Müslüman kadının Müslüman olmayanla yani kâfirle evlenmesinin haram

⁴⁰⁴ er-Razi, a.g.e., VI/473; Günümüz müfessirlerden derveze ve Yazır'ın da benzer yaklaşım taşıdıklarını belirtmek gerekir. Bkz. Derveze, a.g.e., VII/32; Yazır, a.g.e., III/161-168. Biz tasnifimizi klasik dönem bilginlerini esas alarak yaptık.

⁴⁰⁵ Dağcı, a.g.m., s.142; Derveze, a.g.e., VII/32

⁴⁰⁶ Abdülkerim Zeydan, a.g.e., s.354

⁴⁰⁷ Ebu Zehrâ, a.g.e., s.115-116

⁴⁰⁸ Taberî, a.g.e., IV/367-368 (Ahmet Muhammed Şakir'in 2 numaralı dipnotta yaptığı tahririnde)

oluşunun delili olarak Bakara 2/221 ve Nisa 4/141 ayetlerini esas aldıkları görülmektedir. Ancak biz Bakara 2/221. ayetinden yola çıkarak *müşrik* kelimesinin kapsamını araştırırken Fukahanın da bu kelimeyi çoğunlukla putperest olarak tanımladıklarını gösterdik Yine araştırmalarımız sonucunda *müşrik* kelimesini putperest dışındaki Müslüman olmayan guruplara doğru genişletemeyeceğimizi söyledik.

İkinci gurupta Râzî, Maide 5/5 teki helal kılmanın kadın için de gelmemesini Müslüman kadının başka dinden olanlarla evliliğinin haramlığına delil kabul eder.⁴⁰⁹

Üçüncü gurupta, Günümüz İslâm Hukukçularından Ebu Zehrâ, Muhammed Muhyiddin, Müslüman kadının Müslüman olmayanla evlenemeyeceğine delilinin Mümtehine 60/10. ayet olduğu görüşündedirler.⁴¹⁰ Zaten Müslüman kadının evlenemeyeceği kimselerin *kâfir* kelimesi ile nitelenmesi hem bu ayetteki kullanım nedeniyle, hem de netice olarak Müslüman olmayanları sınıflandırmanın Müslüman kadının evliği açısından fark ifade etmemesi nedeniyledir.

Böylece Mümtehine 60/10. ayetle birlikte *kâfir* kelimesi üzerinde durmamız gerekmektedir:

“ Ey İman edenler! Mümin kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin. Çünkü Müslüman kadınlar kâfirlere helal değildirler. Kâfirler de Müslüman kadınlara helal olmazlar. Mihr olarak harcadıklarını onlara (kocalarına) geri verin. Mihrlerini verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Kâfir kadınların nikâhını tutmayın. Onlara harcadığınız mihri isteyin. Kâfirler de harcamış oldukları mihri istesinler. Bu Allah'ın hükmüdür. O, aranızda hüküm veriyor. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

Tefsirlerde yer alan açıklamaya göre, Hudeybiye anlaşmasında, Mekke’li müşriklerin, “Bizden bir kişi (senin dininden de olsa) sana gelecek olursa onu mutlaka bize geri vereceksin” şartı bulunuyordu. Ukbe b. Ebu Muayt’ın kızı Ümmü Gülsüm Hudeybiye anlaşmasından sonra Medine’ye hicret etti. Kardeşi İmare ve Velid Hz. Peygamberin yanına gelerek onunla konuştular ve Ümmü Gülsüm’ü kendilerine iade

⁴⁰⁹ Râzî, a.g.e., VI/473. Yine günümüz İslâm bilginlerinden Derveze de Müslüman kadının ehl-i kitapla evlenemeyeceği hükmünün Maide 5/5. ayetin anlamında gizli olduğunu söylemiştir. Derveze, a.g.e., VII/32

⁴¹⁰ Ebu Zehrâ, a.g.e., s.102, Muahmmmed Muhyiddin, a.g.e., s. 63

etmesini istediler. Bunun üzerine Yüce Allah yalnız kadınlara özel olmak üzere Peygamber ile müşrikler arasındaki sözleşmeyi bozdu ve kadınların müşriklere iade edilmesini yasakladı.⁴¹¹

İbnu'l-Arabî'ye göre daha ayet gelmeden önce Hz. Peygamber “Bu madde erkekler içindir, kadınlar için değil” dedi, ardından ayetle peygamberimiz desteklendi. Bu Peygamberimizin mucizelerindendir. Kadınlar lehine anlaşma maddesi tahsis edilmiştir. Çünkü kadınlar zayıftır ve İslâm haram kılandır.⁴¹²

Rivayetlerde başka kadınların isimleri zikredilmekle birlikte, ulemanın çoğunluğu, ayetin Ukbe b. Muayt'ın kızı Ümmü Gülsüm hakkında indiğinde ittifak etmişlerdir.⁴¹³

Tezimize esas olacak anahtar kelimelerden biri de *küfür* kelimesidir.

Küfr, sözlükte bir şeyi örtmektir. Gece şahısları örttüğü için kâfir olarak vasıflandırılmıştır. Yine çiftçi, toprakta tohumu örttüğünde *kâfir*dir. *El-Kefür*, bir şeyi örtmede en ileri nokta anlamındadır. *Küfrü'n- nimet*, şükretmeyi terk ederek, nimeti örtmektir. *Küfr* çoğunlukla “dinde inkâr”, *Küfran*, nimette inkâr anlamında kullanılmıştır.⁴¹⁴

K-F-R kökünden türeyen kelimelerin Kur'an-ı Kerimde farklı anlamlarda kullanıldığını örneklerle gösterebiliriz:

İmanın karşıtı anlamında, “*Sizi Yaratan O'dur. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz mümindir, Allah yaptıklarınızı görendir.*”⁴¹⁵

Allah'ın ayetlerini örtmek; Allah'a varılacağını görmezlikten gelme anlamında, “*Ey ehl-i kitap! (Gerçeğe) şahit olduğunuz halde, niçin Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorsunuz?*”⁴¹⁶

Ehli kitabın küfür eyleminde bulunduğunu göstermek üzere; “*Andolsun, “Allah, Meryem oğlu Mesih'dir, diyenler kesinlikle küfre bulaşmışlardır.*”⁴¹⁷

Kur'an-ı Kerime göre küfrün en sık belirişi insanın nimetleri inkârı, yani nankörlüğüdür. “*Şu bir gerçek ki insan tam bir nankördür.*”⁴¹⁸

⁴¹¹ İbn Kesir, a.g.e., XIII/520; İbn Hacer, el-İsabe, XIII/463; Köksal, a.g.e., V/353-357

⁴¹² İbnü'l-Arabî, a.g.e., IV/1786

⁴¹³ Kurtubî, a.g.e., XVIII/61; İbn Kesir, a.g.e., XIII/520

⁴¹⁴ Ragıp el-İsfehani, a.g.e., s.433 vd.

⁴¹⁵ Teğabun 64/2

⁴¹⁶ Al-i İmran 3/70 benzer anlamda diğer ayetler; Maide 5/10-86; Kehf, 18/105; Meryem 19/77; Ankebut 29/23

⁴¹⁷ Maide 5/17, 72, 73

“... *Andolsun eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok kötüdür.*”⁴¹⁹

“*Bedeviler inkâr ve nifak bakımından daha ileri ve Allah’ın peygamberine indirdiği hükümlerin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar...*”⁴²⁰

İmanın karşıtı anlamında; “*Andolsun, biz bu Kur’an’da insanlara her türlü misali değişik şekilde açıkladık. Yine de insanların çoğu ancak inkârda direttiler.*”⁴²¹

Burada kelimenin fiil olarak *keferû* şeklinde kullanımı ile *kâfir* şeklinde ismi fail olarak kullanımını ayırmak gerekmektedir. Bir durumda kâfir olmakla tamamen kâfir olmak farklıdır. Yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: “*Evi hacetmesi Allah’ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Kim küfrederse (bu hakkı tanımazsa, şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir ...*”⁴²² Görüldüğü gibi haccı terk etmek küfür olarak nitelenmiştir.

Kâfir kelimesinin, vahdaniyeti, nübüvveti, şeriatı veya üçünü birden inkâr eden kimse anlamında kullanılması, yaygın, alışılmış bir anlamdır.⁴²³ Kur’an-ı Kerimin anlatımıyla yeryüzündeki insanlar son tahlilde “*Allah’ın murat ettiği şekilde inananlar ve bu şekilde sahih inanç taşımayanlar*”⁴²⁴ diye iki gurup oluşturmaktadır.

Örnek ayetlerde okunabileceği üzere Kur’an-ı Kerimde, bazen belirli bir topluluğa, bazen da dikkat çekmek istenen olumsuzluğu taşıyan Kur’an-ı Kerimin muhatabı her bir ferde göndermede bulunan *küfr* kelimesinin, bütün bu kapsayıcılığına karşın, bulunduğu ayetin lafız ve tarihsel bağlamıyla birlikte okunması, işaret ettiği topluluğu anlamamıza yardımcı olacaktır.

Küfr kelimesinin Kur’an-ı Kerim öncesi döneme ait kavramsal bir karşılığından söz etmek mümkün değildir. Kur’an-ı Kerim bu kelimeyi kullanırken onun semantiğine katkıda bulunmuş, farklı bir bağlamda kullanmak suretiyle yeni bir anlam yüklemiştir. Küfür kelimesinden neyin kast edildiğini anlamak için, kelimenin içinde bulunduğu bağlamı bilme zorunluluğu vardır. Aynı durum *fisq*, *zulüm*, *fesad*, *birr*, *şükr* gibi pek çok kelime için de geçerlidir. Hatta Kur’an’ın kullandığı öyle kelimeler vardır ki, metnin yirmi üç yıllık oluşum sürecinde geçirdikleri semantik evrimi izlememiz

⁴¹⁸ Hacc 22/66; Zuhuf 43/15; İbrahim 14/34

⁴¹⁹ İbrahim 14/7; Neml 27/40; Lokman 31/12

⁴²⁰ Tevbe, 9/ 97

⁴²¹ İsrâ, 17/89

⁴²² Al-i İmran, 3/97

⁴²³ Ragıp el-İsfahani, a.g.e., s.433 vd.

⁴²⁴ Teğabun, 64/2

mümkündür.⁴²⁵ Izutsu, burada esas mana izafi mana ayırımı yaparak bir açıklama getirir. “Esas mana kelimenin her zaman taşıdığı asıl manadır. İzafî mana ise içinde bulunduğu özel sistemden, bu sistemdeki diğer kelimelerle olan münasebetinden kazandığı özel manadır.⁴²⁶ Çoğu kez bütün sistemin, içinde bulundurduğu kelimeye etkisi o kadar kuvvetli olur ki kelime hemen tamamen orijinal anlamını kaybeder ve yepyeni bir kelime olarak karşımıza çıkar. Bu hususta en göze çarpan örneklerden biri, *kefere* (*K-F-R*) kelimesinin Kur’an-ı Kerimde uğradığı mana değişikliğidir. *K-F-R* aslında birinin yaptığı iyiliğe veya verdiği nimete karşı kadir bilmeyip, nankörlük etmek demektir. Teşekkür anlamındaki *şekere* (*Ş-K-R*) kelimesinin tam karşıtıdır. Arap dilindeki esas anlamı budur.⁴²⁷ Kelime Kur’an-ı Kerimde İslâm öncesi dilden alınarak Allah’a iman merkezi etrafında dizilen çok önemli bir düşünce alanına getirilmiştir ve bu kelime ile Allah arasında çok sıkı bir direkt temas kurulmuştur. Bu dar semantik alanda –ki biz buna iman alanı diyebiliriz- artık küfr basit bir nankörlük hareketi değildir. Evet, nankörlüktür ama Allah’a karşı daha doğrusu Allah’ın yaptığı iyiliğe karşı nankörlük. İkinci aşamada *K-F-R* ve kökü olduğu *küfr* fiilinin yavaş yavaş orijinal anlamı olan nankörlük anlamını kaybederek gitgide inanmama anlamına doğru kaymıştır. Hayatının sonuna doğru Hz. Muhammed’e vahyedilen Kur’an-ı Kerim ayetlerinde artık *kefere*, *şereke* kelimesinin zıddı değil, inanmak anlamına gelen *amene* fiilinin zıddı olmuştur. Bunun ismi faili olan *kâfir* –bu form gerek kelamî, gerek siyasi bakımdan sonraki İslâm düşünce tarihinde önemli rol oynamıştır.- sadece imansız anlamını ifade etmeye başlamıştır.⁴²⁸

Bu açıklamanın ışığında diyebiliriz ki *kefere* ya da onun ismi faili olan *kâfir* kelimesi, tek tek bireylerin İslâm inancına, Allah’a şükreden olmaya nisbetle inanç durumlarını, yani inançsızlıklarını ifade eder. Yoksa dinleri sınıflandırmada kullanılacak bir ölçüt değildir. Nitekim *kâfir* kelimesinin tarihi gelişim içerisinde İslâm toplumunun içine alınmış olması da kelimenin “kişinin Allah’a imana nispetle durumunu gösteren” manasını desteklemektedir: “İslâm dini kurulmuş, bütün Arabistan onu kabul etmişti. Bunu izleyen zamanda eski dünya medeniyetlerinin büyük kısmı İslâmlaştırıldı ve bu, dünyanın kültür haritasını değiştirdi. Artık iyice yerleşmiş İslâm sisteminde tek tanrı

⁴²⁵ Özsoy, Ömer, Sünnetullah, Fecr Yay., Ankara, 1994, s.34

⁴²⁶ Izutsu, a.g.e., s. 22

⁴²⁷ Izutsu, a.g.e., s. 23

⁴²⁸ Izutsu, a.g.e., s. 23-24

müslim ile çok tanrıcı kâfir arasındaki zıddiyet üzerinde o kadar kuvvetle durmaya lüzum yoktu. Hariciye fırkasının doğuşu, İslâm düşünce alanına, Müslim kâfir ayrılığına yeni bir mana getirir. İkisi arasındaki zıddiyet yine kalırsa da bu zıtlığın içyapısı değişir. Çünkü mesele artık İslâm'ın tek tanrıcılığı ile putperest çok tanrıcılığı arasındaki zıtlıkla ilgilenmiyor, İslâm'ın tek tanrıcılığı sınırları içerisinde, Müslümanlar arasında zuhura gelen bir ayrılığı ifade ediyordu. Haricilere göre büyük günah işleyen kimse Müslüman olma vasfını kaybediyor, cehennemi hak etmiş bir kâfir oluyordu, böylesinin öldürülmesi helaldi.⁴²⁹ Şimdi Kur'an-ı Kerimin indirildiği çağda olduğu gibi imanın küfre aykırılığı üzerinde değil, ne şekilde meydana geldiği üzerinde duruluyordu.⁴³⁰

Sınırları kısmen daha belirli olan müşrik ve ehl-i kitap kavramlarına oranla *kâfir* kavramının daha kapsamlı olduğu söylenebilir. Çünkü iman mastarının zıddı olan ve kök olarak nankörlük etmek anlamına gelen *küfür* mastarı, nankörlük etmekten ateizme kadar inkârın, inançsızlığın ve vefasızlığın her türünü kapsamaktadır. Fakat salât, zekat... vb. kavramlarda olduğu gibi bu kelime de sözlük anlamının yanında yeni anlam kazanmış, hatta kök anlamı neredeyse unutulmuş İslâm dinini inkâr etme anlamında terim anlamı yüklenmiştir. Küfürde hem doğrudan peygambere; hem ancak bir peygamberin tebliği ile bilinebilecek ahiret, cennet, cehennem, melek... gibi iman konularına; hem de dinin ameli hükümlerine iman ve itaat yerine inkâr ile daha geniş ve ihata edici bir boyut kazanmıştır. Bu nedenle tevhit inancı açısından Allah'a karşı müşrik bir tavır içinde bulunan kimse, dinin hükümlerinin tamamını veya bir kısmını ret etmek suretiyle, aynı zamanda kâfir olması da mümkündür. Aynı durum ehl-i kitap kavramı için de söz konusu edilebilir. Yani teslis inancında olan bir Hıristiyan İslâm'ın akidevi-ameli hükümlerini ret etmekle kâfir olabilir. Çünkü kâfirler sadece müşriklerden ibaret değildir. İslâm'a göre diğer dinlere nispetle imtiyazlı konumda olmalarına rağmen, teslise inanmaları ve Hz. Muhammed'in peygamberliğine ve O'nun getirdiği ilahi mesaja olumsuz tavırları sebebiyle ehl-i kitap (Yahudi ve Hıristiyanlar) da, ateistler de, putperestler de, kâfir kavramının kapsamındadırlar.⁴³¹

Ancak kelimenin Mümtehine 60/10 ayetteki kapsamına gelince, kelime burada genel kapsamlılığıyla değil, o kapsam içinde yer alan müşrik topluluğuna işaret etmektedir.

⁴²⁹ Izutsu, a.g.e., s. 52

⁴³⁰ Izutsu, a.g.e., s. 54

⁴³¹ Dağcı, a.g.m., s.141

Bu ayetin delaletiyle müfessirler ve fukahaca anlaşılan şudur: Müşriklerle evlilik Bakara 2/221 ayeti ile zaten yasaklanmıştı. Bu ayet yasaktan önce kurulan evlilikler noktasında Mekke’li müşriklerle Müslümanların durumunu düzenlemektedir:

“*Kâfirlerin nikâhını tutmayın*” ifadesinin Arapça metnindeki *el-kevaafir* kelimesindeki lam-ı tarife anlaşmadaki kâfirleri tarif eder. Anlaşmanın konu aldığı kâfirler ise puta tapan müşriklerdir. Ayet Hudeybiye anlaşmasına taraf olan müşrikler hakkında inmiştir. Bu nedenle ayetteki *el-kevaafir*, ehl-i kitap olanları kapsamaz. Hitap daru’l-harp sebebiyle Mekke’de bırakılan müşrik kâfir kadınları nikâhında tutan kimseye yöneliktir. Sahabe de ayeti böyle anlamıştır. Hz. Ömer Hudeybiye anlaşmasından sonra bu ayet indiğinde Mekke’de bulunan müşrik iki eşini boşamıştır: “Ömer b. Hattab ayet inince iki Mekke’li müşrik karısını boşadı. Kureybe bt. Umeyye, Muaviye b. Ebu Sufyan ile evlendi. Diğer eşi Ümmü Gülsüm bt. Amr el-Huzaiyye, Ebu cejl b. Hazafa ile evlendi. Ömer vali olunca Ebu Sufyan Muaviye’ye; “Ömer kendine dil uzatıldığını görür, Kureybe’yi boşar.” dedi. Muaviye bundan kaçındı. Talha b. Ubeydullah’da Erva bt. Rebia b. El-Haris Abdulmuttalip ile evliydi. İslâm onları ayırdı. Sonra halid b. Said el-As onunla evlendi.”⁴³² Böylece bu ayet için *kâfir* kelimesine, müşrik anlamı vermek yerinde olur.⁴³³ Müfessirler de ayeti izah ederken *küffâr* kelimesinin Hudeybiye anlaşmasının muhatabı olan müşrikler olduğunu ifade etmişlerdir. Zira ayetin anlaşmadaki ilgili maddeyi kadınlar lehine tahsis etmek üzere geldiği açıktır.⁴³⁴

Taberî’nin şu ifadeleriyle de *kâfir* kelimesinin müşrikleri gösterdiğini söyleyebiliriz: “Ayetteki “*Kadınların bırakıp geldikleri kocalarının onlara harcadıkları mihri o adamlara veriniz*” emri, mutlak ve genel bir emir gibi görünürse de, surenin Hudeybiye anlaşmasıyla ilgili olarak indiği düşünülürse bu emrin, bütün kâfirler için değil, sırf bu anlaşmaya tabi olan Kureyş kabilesi hakkında olduğu anlaşılır.”⁴³⁵

Bakara 2/221. ayet daha öncesinde müşriklerle evlenmeyi yasakladığı halde, mesela Hz. Ömer Bakara 2/221. ayetten çok sonra, bu ayet geldiğinde müşrik eşlerinden

⁴³² Buhârî, Talak, 19; İbn Hacer, Ebu’l-Fazl Şehabeddin Ahmed b. Hacer el-Askalani, Fethu’l-Bari bi Şerhi Sahihî’l-Buhârî, thk. Abdülaziz b. Abdullah, Darü’l-Marife, Beyrut, ts., XX/91; Kurtubî, a.g.e., XVIII/66; İbn Kesir, a.g.e., XIII/523; İbnü’l-Arabî, a.g.e., IV/1788

⁴³³ Kurtubî, a.g.e., XVIII/66; el-Kardavi, Yusuf, Çağdaş Meselelere Fetvalar, çev. V. Bulut, Y. Şensoy, İstanbul, 1994, II/137; Yazır, a.g.e., VII/554

⁴³⁴ İbnü’l-Arabî, a.g.e., IV/1788; İbn Kesir, a.g.e., XIII/523;

⁴³⁵ Taberî, a.g.e., VIII/263; Ateş, a.g.e., IX/391

ayrılmıştır.⁴³⁶ Herhalde Müslümanlar Bakara 2/221. ayetteki yasaklamayı, eskiden yapılmış evlenmeler değil yeni yapılacak evlenmeler hakkında olduğunu anlamış olacaklar ki, nikâhlı oldukları eşlerini boşamamışlardır. Fakat Mümteherine 60/10. ayet gelince derhal müşrik eşlerini boşamışlardır.⁴³⁷ Bu ayet ile Müslümanların müşrik kadınlarla evlenmeleri veya daha önce evlenmiş buldukları müşrik kadınlarla nikâh ilişkilerini sürdürmeleri yasaklanmıştır.⁴³⁸

Râzî de, “onları küffara yani müşrik olan kocalarına geri göndermeyin” diyerek ayetteki *kâfir* kelimesine müşrik manasıyla açıklık getirmektedir.⁴³⁹

Ayrıca bize göre de bu ayet Peygamberimiz Medine’ye hicret ettikten sonra gerçekleşen Hudeybiye anlaşmasından sonra inmiş olması bakımından ayette muhacir kadınların imtihan edilmesi emri vardır. Ayetin konusu budur. Böylece de bu ayetten yola çıkarak evlenilmesi haram olanlarla ilgili hüküm getirilemez. Kafir kelimesinden yola çıkarak ehl-i kitap kimselerle evliliğin haramlığına varılamaz.⁴⁴⁰

“*Bunlar onlara helal değildir. Onlar da bunlara helal değildir.*” Bu iki cümle birlikte, aradaki evlilik bağının kesildiğinden kinayedir. Kadınlara veya kocalarına her hangi bir şeyin haram olduğunu bildirmek gibi bir durum söz konusu değildir.⁴⁴¹

“Şurasına da dikkat edilmelidir ki, birçok ayette olduğu gibi İslâm gelmezden önce ki müşrik Araplara “ummiyyûn” yani kendilerine kitap verilmemiş olanlar denilmiştir. Yani henüz onlar kâfir değillerdir. Çünkü Allah’ın muhteşem ayetlerine bakıp ibret almaya davet eden emirler, ikazlar henüz gelmemiştir. Kâfir onlardır ki bile bile Allah’ın emirlerine karşı çıkar, vahiy kendilerine gerçeği açıkladıktan sonra ona karşı gelirler.”⁴⁴²

Mümteherine 60/10. ayetteki *kâfir* kelimesine getirdiğimiz bu açıklamalar ışığında ayette kast edilenin Hudeybiye anlaşmasına taraf olan müşrikler olduğu ve bu hükmün evlilik konusuna taşınamayacağı açıklık kazanmıştır diyebiliriz. Unutmamalıdır ki Kur’an-ı Kerimin *kâfir* kelimesini kullanımı genel ve kelimenin pek çok anlamına yaygın bir genişliktedir. İşaret ettiği topluluğu burada olduğu gibi karinelerle

⁴³⁶ Buhârî, Talak, 19; İbn Hacer, Fethu’l-Bari, XX/91

⁴³⁷ Ateş, a.g.e., IX/390,391; Derveze, a.g.e., V/238

⁴³⁸ Ateş, a.g.e., IX/387

⁴³⁹ Râzî, a.g.e., XXI/444

⁴⁴⁰ İbn Abidîn, a.g.e., IV/127; Cessâs, a.g.e., III/326; Kurtubî, a.g.e., XVIII/66

⁴⁴¹ Tabatabâî, a.g.e., XIX/240

⁴⁴² İzutsu, a.g.e., s. 73

anlayabiliriz. Yani burada Müslümanlarla müşrikler arasındaki bir soruna getirilmiş çözümdür.

Bizce ayetin konusunun karşı tarafa iltihak eden, karşı taraftan sığınma talebinde bulunan kadınları kapsadığı düşünülmelidir. Zira söz konusu ayette kadının sığındığı tarafın, kadına sığınma hakkı tanıdıktan sonra kadının mihrini karşı tarafa ödemeleri gerektiği belirtilmektedir. Kocanın verdiği mihrini geri talep edebilmesi için Ümmü Gülsüm örneğinde olduğu gibi evliliği sona erdiren tarafın kadın olması gerekir. Boşayan koca mihr talep edemez. Ayette “*Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın, onlara ödediğiniz mihrleri isteyin. Onlar da ödedikleri mihrleri sizden istesinler*” buyrulması mütekabiliyet ifadesidir. Yani size sığınan ve sizin himayenize aldığımız kadın için mihr ödediğiniz gibi sizin kadınlarınız da onlara sığınırsa siz de ödediğiniz mihrleri onlara sığınma hakkı tanıyan kâfirlerden isteyin, sizi terk edip karşı tarafa sığınmış kadınları nikâhınızda tutmayın anlamı taşıdığı daha vazıhtır. Hz. Ömer boşadığı müşrik karısı için Mekke müşriklerinden mihr istemiş midir? İstememişse bu boşama Mümtehine 10. ayetle ilgili olabilir mi? Diğer taraftan müşrik kocasından şikâyeti olmayan bir Müslüman kadının kocasından ayrılmaya zorlandığına dair herhangi bir rivayet nakledilmemiştir. Çünkü Mekke’nin fethinden önce de sonra da kendisi Müslüman olduğu kocası bir süre müşrik olarak kaldığı halde kocasından ayrılmayan pek çok kadının evliliği hemen sona erdirilmemiştir. Aksine Mekke’nin fethinden sonra bile bazı mümin kadınlar müşrik kocaları için Peygamberimizden eman dilemiş, kocası da Müslüman olunca eski evliliklerini yeni bir nikâh söz konusu olmaksızın sürdürmüşlerdir.⁴⁴³

Kâfir kelimesi ile ilgili bu tesbitte bulunduktan sonra, Müslüman kadının evliliğinde din farkı probleminde başvurulmuş delillere ilişkin olarak bizim de katıldığımız bazı değerlendirmelere yer vermek istiyoruz.

Bakara 2/221. ayet muvacehesinde, müşriklerle, yani başka dinlere doğru genişletilmeksizin Peygamberimize düşmanlık göstermiş putperest Araplarla evlenmeyle ilgili elimizde kesin bir yasaklamanın olduğunu söyleyebiliriz. Bakara 2/221. ayet bu yasağı, Müslüman ahlakının gereği olarak, İslâm dininin verdiği bir zihniyet olarak, vaz’ etmiştir. Mümtehine 60/10. ayeti ise sığınma talebi nedeniyle siyasi bir tavır, karşı tarafın taşıdığı kin ve nefrete bir karşılık olarak vaz’ etmiştir.

⁴⁴³ Yaklaşık ifadelerle Aktan, Hamza, Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı – I, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2002, s. 295

Bu tartışmalar ışığında Bakara 2/221 ve Mümtehine 60/10. ayetlerin din farkını mutlak bir evlenme engeli olarak ortaya koymadığını söyleyebiliriz. Din farkı evlenmede mutlak bir engel olsaydı Maide 5/5. ayette belirtildiği üzere Müslüman erkeklerin ehl-i kitap kadınlarla evlenmelerine izin verilmezdi. Başka bir ifadeyle Müslüman erkeğin ehl-i kitap şartı da olsa Müslüman olmayan bir kadınla evlenebilmesi, tek başına, bizatihi din farkının, evlilik engeli olmadığını gösterir. Kur'an-ı Kerim, birer peygamber olan Hz. Nuh ve Lut'un eşlerinin kâfir olduğuna; buna karşılık kâfir olan Firavun'un eşinin ise mümin olduğuna işaret etmektedir.⁴⁴⁴

İmanın ve küfrün kadında ya da erkekte ortaya çıkmasında fark yoktur. Kur'an-ı Kerim de bunu söyler: “... İster erkek, ister kadın olsun Allah'a inanmış olarak kim hayırlı iş yapmış ise ...”⁴⁴⁵

İnkâr veya iman, evliliğin özü ile doğrudan ilgisi olmayan, ancak evliliğin amacına uygun olarak gerçekleşmesini ve devamını sağlayan niteliklerdir.⁴⁴⁶

Nitekim bu görüş fıkıh kitaplarında da yer almıştır. Hanefilere göre devam eden bir evlilikte eşlerden birinin Müslüman olmasıyla din farkının oluşması tek başına evliliğe engel değildir. Eşlerden birinin Müslüman olması o güne kadar sahih olarak var olan nikâhın bozulmasını gerektirmez. Çünkü İslâm, sütkardeşliği türünden bizatihi evlenme engelleri gibi değildir.⁴⁴⁷

Ulaştığım tefsir kitaplarında Maide 5/5. ayet Müslüman kadının ehl-i kitap erkekle evlenmesinin caiz olmadığı hususunda delil olarak kullanılmamıştır. Ayet genelde kimlerin ehl-i kitap sayılacağı noktasında tartışılmıştır. Ancak Râzî bu konuda istisnadır. Ona göre bu helal kılma ayetinde erkekler için olduğu gibi kadınlar için de bir helal kılma olmaması, ehl-i kitap erkekle evliliğin Müslüman kadına helal olmadığını gösterir. Ayet sadece erkekler için helallik bildirdiğine göre Müslüman kadınların, kendilerinden dince aşağı olan erkeklerle evlenmeleri caiz değildir.⁴⁴⁸

Bu görüşe göre, ayette Müslüman erkek için helal kılma olduğu halde kadın için hüküm bulunmaması ve “can ve ırz konularında temel hüküm, aksine delil bulununcaya kadar, insanların canlarının ve mallarının haram olduğudur” prensibinin de gereğiyle,

⁴⁴⁴ Tahrîm, 66/10-11; Cessâs, a.g.e., II/19

⁴⁴⁵ Mûmin, 40/40

⁴⁴⁶ Dağcı, a.g.m., s.144

⁴⁴⁷ Serahsî, a.g.e., V/46; Ebu Zehrâ, a.g.e., 116

⁴⁴⁸ er-Razi, a.g.e., VI/473; Günümüz müfessirlerden derveze ve Yazır'ın da benzer yaklaşım taşıdıklarını belirtmek gerekir. Bkz. Derveze, a.g.e., VII/32; Yazır, a.g.e., III/161-168. Biz tasnifimizi klasik dönem bilginlerini esas alarak yaptık.

Maide 5/5, Müslüman kadının ehl-i kitap kimselerle evlenmesinin helal olmadığına delildir.⁴⁴⁹ Biz bu iddiaya fukahanın ifadeleriyle cevap verebiliriz:

“Nikâhta asıl olan cevazdır. Kendisiyle nikâhlanılan ister hür, ister Müslüman köle, ister ehl-i kitap olsun nikâh, maslahat akdidir. Maslahatta asıl olan mutlak faydalanmadır.⁴⁵⁰ Nikâhta asıl olan hurmettir denilirse de Allah’ın “*Bunun dışındakiler size helaldir*”⁴⁵¹ ayetindeki helal kılma ifadesi genel bir helalliğe delalet eder. Bu ayetin müşriklerle evlenmeyi yasaklayan ayetten önce ya da sonra inmiş olması önemli değildir. Eğer sonra ise, bu ayet Bakara 2/221. ayeti nesh eder. Eğer bu ayet önce gelmişse ve Bakara 2/221. ayet müteahhir ise Bakara 2/221. ayet, bu genel helal kılma ayetindeki müşrik kadınları istisna içindir. Her durumda ehl-i kitap, helal kılma ayetinin umumuna dâhil olur. Müşrik ifadesi ehli kitabı kapsamayacağından helal ayetinden Bakara 2/221. ayetin delaletiyle sadece müşrik kadın çıkarılmış olur. Maide 5/5. ayet ise umumi helalliği, ehl-i kitap kadınları noktasında tekit emek üzere, bazı sahabeldeki haramlık vehmini kaldırmak üzere gelmiştir.”⁴⁵²

Yine Hamza Aktan’ın ifadesiyle, “Maide 5/5. ayette namuslu ve iffetli olmak, zina etmemek, gizli dost edinmiş olmamak ve mihrini ödemek kaydıyla ehl-i kitap kadınların Müslüman erkeklere helal olduğu Kur’an-ı Kerimde açıkca ifade edildiği halde aksi durum için sukut edilmektedir. Yani iffetli, zina etmeyen ehl-i kitap erkeklerle mümin kadınların evlenip evlenemeyecekleri konusuna Kur’an-ı Kerimde temas edilmemektedir.”⁴⁵³

Bir de Nisa 4/141 ayetinin “...Allah kâfirler için müminler aleyhine asla bir yol vermeyecektir” ifadesi ile delil getirilmişse de bu ayetin nikâhla ilgili olarak gelmediğini, buradaki irşadın nikâhı kapsamayacağını söyleyebiliriz. Yani fukahanın tabiriyle bu ayet nikâh konusunda gelmemiştir. Bu yüzden de nikâh konusunda haramlık belirten bir delil olmaz. Yine fukahanın deyimiyle ancak mekruhluk sağlayabilir.⁴⁵⁴

⁴⁴⁹ Dalgın, Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular, s.195

⁴⁵⁰ Kâsâni, a.g.e., III/465

⁴⁵¹ Nisa 4/24

⁴⁵² İbn Abidîn, a.g.e., IV/127,128

⁴⁵³ Aktan, Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı – I, s. 295

⁴⁵⁴ İbn Hümâm, a.g.e., III/235; İbn Abidîn, a.g.e., IV/130

Fukahanın Müslüman kadının ehl-i kitap dahi olsa Müslüman olmayan erkekle evlenemeyeceği hükmüne gösterdikleri gerekçeleri daha önce kısmen vermiştik. Burada bu sosyal ve siyasi gerekçelere bu hükmü konumlandırmak bakımından yer vermeliyiz:

İkisi aynı fiil olduğu halde, Müslüman erkeğin ehl-i kitap kadınıla evlenmesi helalken neden Müslüman kadının ehl-i kitap eşle evlenmesi helal değildir sorusuna şöyle cevap verilir: “İslâm’da erkek kadın üzerine kavvamdır (hükümrân). Şüphesiz ki, İslâm, Müslüman erkekle evlenen ehl-i kitap kadına Müslüman olması için zorlanmayacağı güvencesi vermektedir. Çünkü İslâm’da zorlama yoktur. Oysa ehl-i kitap erkekle evlenen Müslüman kadın için böyle bir güvence yoktur. Çocukları üzerinde Müslüman kadının ehl-i kitap eşe rağmen kuracağı bir üstünlük ve etkinlik yoktur. Çocuk babasının dini üzere olduğundan Müslüman kadının bunu değiştirmeye gücü yetmeyecektir. Evladın gayri Müslim olmasına sebep olmak durumu doğacağından Müslüman kadına ehl-i kitap erkekle evlenmek haramdır. Oysa Müslüman erkek ehl-i kitap karısının zararlarını def etmeye gücü yeter. Hiç olmazsa onu boşama gücü vardır.”⁴⁵⁵

Bir başka deyişle Hz. Musa ve Hz. İsa’ya iman İslâm’ın gereğidir. Müslüman koca ehl-i kitap karsının dinine ve mukaddeslerine saygı duyar. Ama ehl-i kitap koca İslâm Peygamberini kabul etmez, bilakis tekzip eder. Böylece Müslüman kadın Peygamberine dil uzatılmasına maruz kalır, bu duruma engel olamaz. Müslüman erkeğin ehl-i kitap kadına dininin gereklerini yerine getirmesinde zorluk çıkarması olmaz, ama Müslüman kadın ehl-i kitap erkekle evliyken dinin gereklerine uygun davranmada zorlanır. İşte Şeriatta bunun caiz olmaması seddi zeraî kabilindedir. Şeriatın Müslüman erkekle ehl-i kitap kadının evliliğine izin verip Müslüman kadının ehl-i kitap erkekle evliliğini caiz görmemesi, taassup, enaniyet ya da üstün görme kabilinden değildir. Burada dakik, ince bir takdir vardır.⁴⁵⁶

Benzer ifadeleri bir de Muhammed Esed’den alıntılalım. Müslüman erkek Yahudi ya da Hıristiyan kadınıla evlenebilir de Müslüman kadın böyle bir erkekle evlenemez. “Çünkü Müslümanın evinde Yahudi ve Hıristiyanların peygamberlerine saygı duyulur. Ancak onların evinde Hz. Muhammed’e saygı duyulmaz.”⁴⁵⁷

⁴⁵⁵ Hüseyin, a.g.e., s. 176, 177; Benzer ifadeler için bkz., Zeydan, a.g.e., s. 350; Şaban, a.g.e., s. 179

⁴⁵⁶ Muhammed Muhyiddin, a.g.e., s.64,65

⁴⁵⁷ Esed, Muhammed, Mekke’ye Giden Yol, İnsan Yay., 8. baskı, İstanbul, 2003, s.247,248

Günümüze gelindiğinde Müslüman kadının Müslüman olmayan erkeklerle evlenemeyeceği konusunda farklı yaklaşımlardan söz etmek mümkündür.

Şamil Dağcı, “Kanaatimizce Müslüman bir kadının ehl-i kitap ile evlenemeyeceği ile ilgili hukukî hüküm, kaynağını sünnetten almaktadır, yasağın illetini ise sosyolojik sakıncalar oluşturmaktadır” diyor. Dağcı, İslâm hukukçularının bu hükme Bakara 2/221. ayeti delil almadaki çelişkilerine işaret ederek, “Ayetin delaletiyle müşrik sayıldığı için ehl-i kitap erkeklerle Müslüman kadın evlenemiyorsa, aynı mantığa göre, ehl-i kitap kadınların da müşrik kabul edilmesi ve Müslüman erkeklerin de onlarla evlenememesi sonucu çıkartılabilir. Hükümün kaynağını ve illetini doğru tespit edip çelişkiye düşmemek gerekir” demektedir.⁴⁵⁸

İbrahim Acar, “Evlenme Engeli Olarak Din Farkı” adındaki makalesinde Müslüman kadının Müslüman olmayan erkeklerle evlenemeyeceği görüşünün bizim de yer verdiğimiz delillerini verdikten sonra şu değerlendirmeleri yapmıştır: “Her şeyden evvel Müslüman erkeklerin ehli kitap kadınlarla evlenebileceğini açık bir şekilde ifade eden Kur’an-ı Kerim, Müslüman kadınların ehli kitap erkeklerle evlenmelerinin caiz olup olmadığı konusuna temas etmemektedir.”⁴⁵⁹ “İslâm âlimlerinin evlenme yasağı ile ilgili olarak ileri sürdükleri akli delillerin ataerkil ailelerin oluşturdukları toplumlarda etkili olabileceğini söylemek mümkündür. Bu delillerin asrımızda ehli kitap erkeklerle evlenme yasağına neden olarak gösterilmesi isabetli değildir. Çünkü genelde erkeklerle eşit şartlarda yaşamını sürdüren, çalışma hayatına atılan, eğitim öğretim faaliyetlerine yoğun bir şekilde katılan kadınların dinleri ne olursa olsun eşlerinin tahakkümleri altına girmesi ve kendilerine baskı uygulattırmaları mümkün değildir. Kocasının kendi dinine girmesini istemesi veya en azından çocuklarını mensubu olduğu din üzere yetiştirmek istemesi şeklindeki talepler karşısında şuurlu bir Müslüman’ın kayıtsız kalması mümkün değildir. Aksine zamanının çoğunu çocuklarıyla geçirme imkânı bulabilecek olan kadının onlara İslâmi terbiye vermesi mümkün olabilir. Bu itibarla ehli kitap erkeklerle evlenme yasağına delil olarak zikredilen delillerdense sosyolojik ve psikolojik gerekçelere dayanarak böyle bir yasağın getirilmesi daha isabetli olur.”⁴⁶⁰

Benzer bir görüşü İlhami Güler’den nakledeyim:

⁴⁵⁸ Dağcı, a.g.m., s.142, 143;14 nolu dipnot.

⁴⁵⁹ Acar, a.g.m., s. 44

⁴⁶⁰ Acar, a.g.m., s. 46-47

“Müslüman kadının ehl-i kitap bir erkekle evlenmesi ise İslâm hukukçularınca yasaklanmıştır. Burada açıkça bir hukukî eşitsizlik mevcuttur. İslâm hukukçularının bu yasağı koymada delil olarak kullandıkları ayet olan Mümtehine 60/10. ayet, Medine’de nazil olmuştur. Ayette bahsedilen hicret, Mekke’den yapılmaktadır. Çünkü bu sırada Mekke müşriklerin kontrolündedir. Ayette geçen “küffar” nitelemesi ise teknik bir terim olup müşriklere ve ehli kitaba, hem ayrı ayrı, hem de birlikte sıfat olarak kullanılmaktadır. Çünkü bilindiği kadarıyla Mekke’de oturanların hemen tamamı müşriktir. O civardaki Yahudi ve Hıristiyanlar çoğunlukla Medine’de oturmaktadırlar. Bu nedenle bahsi geçen ayetteki yasaklama, müşriklerle olan evlenme yasağının pratik bir uygulamasıdır. Dolayısıyla Müslüman bir kadının ehl-i kitap bir erkekle evlenemeyeceğine dair Kur’an-ı Kerimde sarih bir yasağın olmadığı kanaatindeyiz.

İslâm Hukukçularının “icma” ile aldıkları bu yasak kararın ideolojik ve politik nedenlerine gelecek olursak öncelikle aile reisi erkek olduğu için itaat etme durumunda olacak Müslüman kadının dini vecibelerini yerine getirmesi tehlikeye düşerek kültürel asimilasyon yoluyla Müslüman bir ferdin kaybedilmesi söz konusudur. İkincisi doğacak çocuklar nesep yönünden babaya bağlı olacağı için çocuklara dini (İslâmî) kimlik verme de imkânsızlaşabilir. Kadının tarihsel konumu açısından bu gerekçelerin doğru olduğu kanaatindeyiz.”⁴⁶¹

Bu görüşleri Beyza Bilgin’den de verebiliriz:

“Maide 5/5. ayette ehl-i kitap ile evliliğin helal olduğu bildirisinin, tek yanlı olarak sadece erkekler için zikredilmiş olması, kadınların ayrıca zikredilmemiş olması delil gösterilerek, helallik ulema tarafından ehli kitabın sadece kadınları için geçerli sayılmış, İslâm hukuku böyle teşekkül etmiştir. Bu konuda o kadar ileri gidildiği olmuş ki, ehl-i kitaptan bir erkekle evlenen bir kızın veya kadının nikâhı kıyılmış olsa bile, o nikâhın geçersiz sayılabileceği söylenebilmiştir. Şüphesiz bu doğru bir hüküm değil ve hukukçular bunun farkındadır. Çünkü eğer bu tür evlenmeler geçersiz olsaydı, zina sayılacak ve ceza uygulanabilecekti. Oysa böyle bir ceza caiz görülmemiştir.”⁴⁶² Ayetin tek yanlı yorumlanmasında ısrar edilmesinin yanı sıra, ilk devirlerden itibaren, tek yanlı uygulamanın da kaldırılmasına teşebbüs edilmiştir. Hz. Ömer’in ehl-i kitap bir kadınla evli sahabeye boşamasını bir mektupla bildirmiş olup, bu yasağını, “yabancı kadınlarla

⁴⁶¹ Güler, İlhami, “Kur’an’da Kadın Erkek Eşitsizliğinin Temelleri”, İslâmî Araştırmalar, c.10, sy.4, 1997, s.303

⁴⁶² Bu konudaki hükümler için bkz. Serahsî, a.g.e., V/45

evlenmenin yaygınlaşıp, Müslüman kadınlara rağbetin azalmasından korkuyorum” şeklinde izah etmesi bir örnektir. Hz. Ömer burada dini açıdan değil, toplumsal açıdan, çoğunluğun yararı prensibi ile hareket etmiş ve dinin verdiği izni kaldırmıştır.

Bir sebep de böyle evlenenlerden doğacak çocukların hangi dine tabi olacağı konusundaki endişedir. Aile reisi erkek olduğu için çocuk babasının dinine tabi olacak babanın Hıristiyan ya da Yahudi olması halinde, Müslümanlık çocuğu kaybedecek diye düşünülmüştür. Böyle bir evlenmede kadının Müslümanlığın gereğini yerine getirmede güçlük çekeceği, çünkü Müslüman erkeğin İslâm dinindeki vicdan özgürlüğü ilkesinden dolayı Hıristiyan veya Yahudi karısının dinine saygı göstermesine karşılık, Hıristiyan veya Yahudi erkeğin, Hıristiyanlıkta veya Yahudilikte böyle bir prensip olmadığı için karısının dinine saygı göstermeyeceği ileri sürülmüş, “biz ehli kitabın kadınları ile evleniriz, ama onlar bizim kadınlarımızla evlenemez”, denilmiştir.

Günümüzde konu yeniden önem kazanmış durumdadır. Müslüman ülkelerden binlerce aile göçmen olarak Hıristiyan ülkelerde yaşamaktadır. Yakınlık karşı konulmaz ilişkiler meydana getirmektedir. Erkekler sorumsuzca evlilik yaparken kadınlar içinde buldukları durumla baş edemez haldedir. Erkekler memleketten getirilen kızlarla evlenirken, kadınlar uygun eş bulmakta güçlük çekmektedir. Hz. Peygamber, İslâm’ın insanlara sıkıntı çektirmek, onları haklarından mahrum etmek üzere gelmediğini, aksine mutlu etmek ve haklarını korumak üzere geldiğini bildirmiştir. Aralarında sevgi ve anlayış oluşmaları durdurmak mümkün olmayabilir. Hukuk kuralı hakkında kesin hüküm bulunmayan şüpheli durumlarda şahısların lehine olan hükmün tercih edilmesi şeklindedir. Dolayısıyla taraflardan hangisinininkine uyulmuş olursa olsun, aralarında kıyılacak nikâh geçerli olur. Siyasi uygulamalar ise her zaman dinin yanı sıra sınırlar koyabilmektedir. Ancak gelip geçici heveslere uyulmaması dinî görevdir: “*Hevesini, şehvetini veya menfaatini Allah’ın öğüdünün önüne geçiren kimseyi kim doğru yola eriştirebilir.*”⁴⁶³ Evlenirken anlaşma yapmak her zaman mümkün olduğu gibi, herhalde erkek ve kadın birbirlerine ve birbirlerinden olacak nesillere karşı Allah karşısındaki sorumluluklarının bilincinde olmalılar.⁴⁶⁴

İslâm insanlara, maddi ve manevi sıkıntı çektirmek için gelmemiş, onların huzurunu kaçırmak, Allah’ın yarattığı tabii haklardan mahrum etmek için hükümler koymamıştır. İslâm’ın getirdiği hükümlerde insan tabiatını zorlama ve insani haklarını

⁴⁶³ Casiye, 45/23

⁴⁶⁴ Bilgin, a.g.e., s.29

kullanmasını yasaklama diye bir tutumu yoktur. Bu nedenle Müslüman kadın ehl-i kitap bir erkekle evlenebilir.⁴⁶⁵

“İslâm, diğer dinlerin ve milletlerin nikâhını ve bu nikâha bağlı neseplerin sübutunu kabul eder. Nikâh akdinin sağlığı ve sübutu hususunda din şartı yoktur. Din ancak sosyal açıdan bir ön şart olabilir. İslâm âlimi yalnız kendi problemini değil, bütün insanların ve Müslümanların problemlerini de çözmeyi düşünmek zorundadır. Yabancılarla evlenme bir insan kaybedip etmeme sorunundan ayrı olarak, bir insan gücü kazanıp kazanmama yönünden de düşünülmelidir.

Gayri müslim erkekle evlenecek Müslüman bayan, eğer dinini biliyor ve onun şuurunda ise, onu çocuklarına, etrafına hatta kocasına aşılabilir. Ama dininden hiçbir haberi yoksa dinine aldırış etmiyorsa, zaten kaybedilmiş bir insan gücüdür. Belki daha az zararı olabilir. Ama şunu da unutmamalı ki, böyle bir kimse, belki de psiko-sosyal sebeplerle eski aidiyetini daha çok arar ve ona bağlanabilir.

Gayri müslim ülkelerdeki Müslüman erkeklerin Müslüman kızlarla evlenmek yerine, ehl-i kitap bayanla evleniyor olmaları, Müslüman bayanın ömür boyu Müslüman bir erkekle evlenme şansını kaybetmesine neden olmaktadır. Bekârlık çok işkenceli bir durum olup, İslâm dini, insanlara işkence çektirmek için gelmemiştir. Bu gerekçe ile Müslüman bayanın, Müslüman bir erkekle evlenme şansının olmadığı/az olduğu yerlerde, ehl-i kitap erkekle evlenebilecektir.”⁴⁶⁶

“Klasik dönem âlimleri, müşriklerle ve kâfirlerle evlenmeyi yasaklayan ayetleri, ehli kitabın erkekleri ile de evlenmenin Müslümanlara yasak olduğunun ilanı olarak değerlendirmişlerdir. Siyasal ve sosyal gerekçelerle, ehl-i kitap erkekleri ile evlenmenin yasaklanması gerektiği savunulabilirse de, bu yasağın zorlama tevillerle Kur’an-ı Kerime dayandırılması savunulamaz. İslâm hukukçularının kendi yaşadıkları dönemin sosyal şartları doğrultusunda yaptıkları içtihatlarına dayanan bu hükmün gerekçelerinden biri, Müslüman bayanın Müslüman olmayan bir aileye giderek, orada eriyip, Müslümanlığını kaybetme korkusudur. Bu nedenle, Müslüman bayanın ehl-i kitap erkekle evlenemeyeceğini savunanlara göre, Müslüman bayanın Müslüman olmayanla evlenmesine müsaade edilmemelidir. Benliğini yitirme ve doğacak çocuklara etki edip etmeme, bir cinsiyet meselesi değil, bir iman, kültür ve kişilik meselesidir.”⁴⁶⁷

⁴⁶⁵ Atay, Hüseyin, Kur’an’a Göre Araştırmalar, Ankara, 1997, I-III, s.61-63

⁴⁶⁶ Atay, a.g.e., s.61-63

⁴⁶⁷ Öztürk, a.g.e., s.426

Ancak bu tehlikenin cinsiyet farkı gözetilmeksizin hem erkek hem de kadın için olabileceği bizzat Kur'an-ı Kerimde ifade edilmiştir. “... Çünkü onlar sizi ateşe çağırır, hâlbuki Allah sizi Cennete ve bağışlanmaya çağırmaktadır.”⁴⁶⁸

Bayanların telkinlerden etkilenmeye açık olduğu iddiasıyla Müslüman kadının başka dinlerden olanlarla evlenemeyeceğinin ifade edildiği olmuştur. Propagandadan etkilenme oranının yetişkin bayanlarda erkeklerden daha fazla olması, din değiştirme eylemlerinde bayanların çoğunluğu teşkil etmesi, çağımızda gerçekleştirilen ilmi çalışmaların sonuçlarındandır.⁴⁶⁹

Buraya kadarki yaklaşımlara taraf olmaksızın, aynen katılmaksızın objektif olarak yer verdik. Ulaştığımız tüm bu verilerle, farklı yaklaşımlarla biz de oluşan kanaati İslâm Bilginlerinin ifadeleriyle destekleyerek şöyle anlatabiliriz.

İbn Hazm'ın “Hz. peygamber hem kadınlara hem erkeklere eşit şekilde gönderilmiştir. Yüce Allah'ın hitabı, Peygamberinin hitabı, aynı şekilde hem erkeklere, hem de kadınlara yöneliktir. Bu hitapları açık bir nas veya icma olmadıkça, erkeklere tahsis edip kadınları dışarda bırakmak caiz değildir” sözü gerçeğin ifadesidir. Arap dilinin bir özelliği olarak müzekker ifade edilmiş Kur'an emirlerine, hanımlar kendilerini de muhatap saymakta en ufak tereddüt göstermiş değillerdir. Ve böyle anladıkları içindir ki, Peygamber devri hanımı, tabiatıyla kudret ve iffetin sınırları içinde kalarak, erkeklerle birlikte İslâm davetine koşmuş, hicreti göze almış, harpten

⁴⁶⁸ Bakara 2/221

⁴⁶⁹ Dalgin, Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular, s. 198 Yazarın bu bilgiye gösterdiği kaynak Hüseyin Peker'in Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Etkenler isimli 1979 tarihli doktora tezidir Biz yukarıdaki ifadeye eserde rastlamadık. Ancak araştırmacının vardığı sonuçların kısa bir özetini vermek yerinde olacaktır: “Bayanlarda, “başka dine bağlı kimseyi sevme (evlenme)” motivinin daha etkili olacağı varsayılmıştı. Bu varsayımımız tam olarak desteklenmemiş, bayanların en çok “topluma uyma”, ikinci olarak da “evlenme” motivinin etkisi ile din değiştirdikleri görülmüştür. Evlenmenin etkisi bayanlarda %18,4 oranında olmasına karşılık, erkeklerde %8,3 oranındadır. Din değiştirenlerin %28,5'i başka dine bağlı bir kimse ile evlenirken, %50,0'ı da evlendikten sonra din değiştirmiştir. Bunlardan evlenirken din değiştirenler, din değiştirmelerinde evlenmenin, evlendikleri kişiye duymuş oldukları sevginin etkili olduğunu belirtirlerken, evlendikten sonra din değiştirenler, din değiştirmelerinde evlendikleri kişinin etkisinin bulunmadığını söylemişlerdir. Üniversite öğrenimi görmüş olanların, araştırma sonucu din değiştirecekleri varsayılmıştı. Verilerimiz bu varsayımımızı desteklemektedir. Üniversite öğrenimi yapanlarda “inandığı dinden tatmin olmama” ve “dinleri araştırma sonucu akıl ve mantığa uygun bir dinle karşılaşma” en etkili faktör olarak belirlenmiştir. İlk ve ortaokul mezunlarında zihinsel motivlerin etkisinin görülmemesi, bu motivlerin lise ve üniversite öğrenimi yapanlarda etkili olması, öğrenim arttıkça zihinsel normların bireyin davranışlarında daha etkili olduğunu düşündürmektedir.” Peker, Hüseyin, Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Etkenler, Ankara, 1979 (Basılmamış Doktora Tezi), s. 129 Bu çalışmanın sonuçlarında “başka dine bağlı bir kimseyi sevme/evlenme” motiviyile din değiştirenler arasında hiç üniversite mezunu bulunmamaktadır. Peker, a.g.e., s. 123, Çizelge: 15 Yani psişik nedenlerle din değiştiren bayanların öğrenim düzeyinin ilk ve orta okul olması, bayanlarda eğitimle birlikte din değiştirmede zihinsel motivlerin etkili olduğunu göstermiştir.

korkmamış, yaralıların imdadına koşmuş, gerekmiş düşmanla savaşmış, ibadet hayatının her çeşidinde erkekle bir olmuş, beş vakit namaza, cumaya, bayram ve cenaze namazlarına katılmış, Arafat'a çıkmış, Kâbe'yi birlikte tavaf etmiş, zaruret duyulmuş erkeklere imamlık yapmış, çarşı pazar teftişinden kaçınmamış, imkân bulmuş erkek âlimleri önünde diz çöktürmüş vs. vs.⁴⁷⁰

Benzer görüşleri İbn Rüşd'den de verebiliriz: “Kadın erkek gibi istiklal-i efkar, istiklal-i irade sahibidir, biri diğerine mütehakkim değildir. Her biri fikirlerinde iradelerinde ve fiillerinde serbesttir. Bir kadın erkek gibi ilim tahsil eder, âlim olur, müftü olur, veli olur müderris olur, tamamıyla hukuk-i medeniyete tabi olur. Ukudda, muamelatta erkekten hiç bir fark yoktur. Malında dilediği gibi tasarruf eder. Şahid olur, vekil olur, kefil olur, şerik olur, dava açar, ticaret eder. Vasî olur, sosyal hayata atılabilir. Nikâh umumi bir akittir. Hukuk-i asliyeleri asla tahavvül etmez.”

“Bu günkü içtimai ahvalimiz, kadınlarda bulunan servet menbalarını, gizli kudretlerini anlamaya bırakmıyor. Güya kadın yalnız çocuk doğurmak ve emzirmek için yaratılmıştır. Kadınlarımıza yüklediğimiz bu hizmetkârlık, onlardaki büyük işlere olan bütün kuvvetleri, akli melekelerini bitiriyor. Bundan naşi, içimizde faziletli anlayışlı kadınlar bulunmuyor. Hayatları, nebati hayat gibi geçiyor. Kocalarına bar (yük) oluyorlar. İşte memleketimizi tahrip eden sefalet bundan ileri geliyor. Çünkü kadınlar burada erkeklerin iki mislidir, sa'yeleri ile zaruri olan şeyi tedarik edemiyorlar.”⁴⁷¹

Fazlurrahman, kadın ve erkeği insanlık ve fazilet açısından aynı, görevleri yönünden farklı olduklarını bu nedenle erkeklerin üstünlüklerinin görevleri gereği yani fonksiyonel olduğunu belirtmektedir.⁴⁷²

Hz. Aişe'nin ilmi sahada gösterdiği başarı ancak akli yeterliliğe sahip bir kişinin gösterebileceği bir başarıdır. Sahabeden en büyük fakihler bile, fikhî meselelerde Hz. Aişe'ye danışıyorlardı.⁴⁷³

Mümteherine 60/10. ayetinin Hudeybiye anlaşmasındaki ilgili maddenin kadınlar için tahsis etmesini tefsir ederken söylenenlerden biri; kadınlar erkeklerden kalp bakımından daha şefkatli ve değişme bakımından daha hızlı olduğudur.⁴⁷⁴

⁴⁷⁰ Hatipoğlu, Mehmet S. “İslâm'ın Kadına Bakışı”, İslâmî Araştırmalar, c.10, sy. 4, s. 224

⁴⁷¹ Hatipoğlu, a.g.m., s.224,225

⁴⁷² Fazlurrahman, Ana Konularıyla Kur'an, çev. Alpaslan Açkgenç, Fecr yay., Ankara, 1987, s.127

⁴⁷³ Akkaya, Nejla, “İslâm Hukukunda Kadının Siyasi Hakları”, İslâmî Araştırmalar, c.10, sy.,4, 1997, s.237

⁴⁷⁴ Mâverdî, a.g.e., V/522

Kadının etkilenmeye açık, propagandalara çabuk kanan olduğu söylenmesine rağmen psikolojide bunun aksini iddia edenler de vardır. Hollandalı psikolog G. Heymans'a göre (1858–1930) kültür, dolayısı ile çevre şartları kadını erkekten daha az etkiler. Erkekten daha çok kadın başına buyruk davranmayı, tabiatın özgür kızı olarak hareket etmeyi ister.⁴⁷⁵

Kadının benliğinin derinliklerinde uygarlığın çocuğu olmaktan çok, tabiatın çocuğu olarak kalan bir varlık vardır.⁴⁷⁶

Ailede erkeğin egemen olduğu, erkeğin ailenin reisi olduğu Kur'an-ı Kerimin buyruğu değil, geçmiş çağlardaki toplumların, özelde Arapların örfüdür. Kur'an-ı Kerimin bu örf'e göre hükümler vaz' etmesi,⁴⁷⁷ erkek egemenliğin ilahi buyruk olduğunu düşündürmemelidir. Bu tıpkı kölelikle ilgili ahkâmın Kur'an-ı Kerimde yer almasına benzer.

Özellikle Nisa suresinin 34. ayetinde erkeklerin kadınlara göre “kavvam” olduğu ifadesi bu konuya örnektir. Kavvam kelimesi Arapçada “kaim” kelimesinin mübalağa şekli ve geçimini sağlayan, koruyan, sorumlu olan anlamlarına geliyor. Ayet, erkekler kadınların geçimini sağlar, onları koruyup gözetir, dürüst ve erdemli kadınlar da Allah'ın koruduğu mahremiyeti koruyan sadık ve itaatkâr eşlerdir, şeklinde anlaşıldığında bir sorun çıkmıyor. Fakat tefsircilerin önemli bir bölümü, bu ayetleri İslâm'ın geldiği Arap toplumunun aile yapısı, gelenekleri, sosyal ve siyasi yapılaşması ile paralel alıp yorumlamakla yetindiklerinde, yani ayetleri o zamanki toplumun değer yargılarını bildiren bir haber değil de bir yaratılış bildirisi olarak anlayıp anlatmakta ısrar ettiklerinde, hatta bu anlayışı destekleyecek ilave kelimeleri parantez bile kullanmadan, ayetten kelimelermiş gibi yazdıklarında sorun çıkmaktadır. Ayeti geniş anlamına göre şöyle söylememiz doğru olacaktır: Erkekler toplum yaşayışındaki düzen gereği, geçimi sağlamaktan sorumlu tutuldukları, kazanıp harcamak zorunda oldukları için, kadınlara göre bir önceliğe sahiptir. Bir atasözünün dediği gibi: Ekmeği kazanan doğrar! Kazanıp harcamak şartına bağlanmış olan öncelik, şart ortadan kalktığında ne olacaktır? Şüphesiz kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Yaratılıştan olan fizik farklılıklar ise, bütün diğer yaratıkların erkeği ve dişisi arasındaki farklılıklar gibidir.⁴⁷⁸

⁴⁷⁵ Hatemi, Hüseyin, İlahi hikmette Kadın, İşaret Yay., 3. Basım, İstanbul, 1995, s.59

⁴⁷⁶ Hatemi, a.g.e., s.207

⁴⁷⁷ Nisa 4/34

⁴⁷⁸ Bilgin, a.g.e., s.23

Bugün erkeğin artık aile reisliği ve çocuğun dininin babaya tabi olacağı gibi kesin hükümler kabul edilmemektedir.⁴⁷⁹

Kur'an-ı Kerimin muhatabı olan bu ilk topluluk erkek egemen aile yapısını taşımasına karşın günümüz toplumlarının muhayyilesinde eşitlik ilkesi vardır.

Kadın hakları ve kadın özgürlüğü hareketi ise insan haklarının, temel insan hak ve özgürlükleri anlayışının bir uzantısıdır. Temel insan hak ve özgürlükleri hareketi insanlık tarihine endüstrileşmeyle girmiş olan herkesi sadece insan olduğu için eşit ve özgür sayan bir anlayışa dayalıdır.⁴⁸⁰

*“Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin dostları ve yardımcılarıdır. İyiliği emreder kötülükten alıkoşlar, namaz kılarlar, zekât verirler, Allah'a ve Peygamberine itaat ederler. İşte Allah bunlara rahmet edecektir.”*⁴⁸¹

*“Şüphesiz Müslüman erkeklerle Müslüman kadınlar, mümin erkeklerle mümin kadınlar, itaatkâr erkeklerle itaatkâr kadınlar, doğru erkeklerle doğru kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah'a derinden saygı duyan erkeklerle Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, namuslarını koruyan erkeklerle namuslarını koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle Allah'ı çokça anan kadınlar var ya, İşte onlar için Allah bağışlama ve büyük mükâfat hazırlamıştır.”*⁴⁸²

Eşitliği anlatmada bu kadar açık ayetler varken, erkek egemenliğini savunmak, kadınların erkeklerden daha fazla etkilenmeye açık olduklarını söylemek ne derece doğru olabilir. Ayetler kadınla erkeğin, insanlık fazilet ve Allah'a layık kul olma bakımlarından eşit olduklarını açıklıkla vurgulamıştır. Yaratıcı önünde insanlık değeri açısından kadın ve erkeğin konumu birdir. Bu açıdan kadın ve erkek arasında fark olsa idi, Yaratıcı'nın “Rabb” oluşundan yararlanarak tekâmül etme yeteneği kadından daha fazla olarak erkeğe verilir yahut kadına hiç verilmezdi. İnsanlık değeri ve tekâmül etme açısından kadın ve erkek arasında hiçbir eşitsizlik söz konusu olmadığı gibi, “insan-ı kâmil” olma yolculuğunu sonuçları ve mükâfatı açısından, ahiret hayatı açısından da

⁴⁷⁹ Bilgin, a.g.e., s.29

⁴⁸⁰ Kongar, Emre, Kızlarıma Mektuplar, Remzi Kitabevi 20.Basım, İstanbul, 2001, s.80

⁴⁸¹ Tevbe 9/71

⁴⁸² Ahzab 33/35

kadın erkek arasında hiçbir fark söz konusu değildir.⁴⁸³ “İçinizde kadın veya erkek olsun hiç birinizin amelini zayi etmem.”⁴⁸⁴

Aile reisi hukukî bir statü olup, buradan erkeğin kadın üzerinde mütehakkim olduğu/olması gerektiği bilgisine ulaşılmaz.

Günümüzde gerçekleştirilen değişikliklere kadar İslâm dünyasındaki anlayışa göre aile hukukunda erkek ve kadının statüsü hiyerarşik bir durum arz edecek şekilde, farklı olarak şekillenmişti. Örneğin evin reisinin erkek olması, kadının birçok konuda kocasının vereceği kararlara uyacak olması, evlilik birliği ve çocuklar hakkında verilecek kararlarda son sözü söylemeye erkeğin yetkili kılınması, boşanma kararı almada erkeğin daha imtiyazlı durumda olması bu farklı hukukî statülerden bazılarıdır. Görüldüğü gibi, erkeğin ailede hukuken de üstün konumda olması, Müslüman kadının, Müslüman olmayan erkekle evlenmesinin yasaklanmasının nedenlerindedir.⁴⁸⁵ Ancak hatırlanmalıdır ki “evlilikte erkeğin kadına velayeti vardır” prensibi dini bir emir değil sosyolojik bir karardır.

Hukukî eşitlik, fizyolojik özdeşlik iddiasını taşımaz. Kadın erkek arasında kabul edilmesi zorunlu fizyolojik farklılık, bedenin salgıladığı farklı cinsiyet hormonlarının sonuçları alanındadır. Bu farklılıktan kadının zekâca ve imanca erkekten daha aşağı bir seviyede olduğunu iddia etmek yanlıştır.⁴⁸⁶

Aslında bazı ayetler incelendiğinde Hz. Peygamber zamanında kadınların, kendilerinin bağımsız birer şahsiyet olduklarının bilincinde oldukları ve bu sebeple yeri geldikçe erkeklerle eşit haklara sahip olduklarını kabul ettirmek için girişimlerde buldukları açıkça görülür. Kadınların biat almak üzere geldiklerinde Hz. Peygambere hangi şartlarla biat alabileceğini anlatan ayet aynı zamanda imanı, İslâm’ı tercihte kadınların özgür iradelerine işaret etmektedir;

“Ey Peygamber! Mümin kadınlar sana gelip, Allah’a hiçbir şeyi ortak koşturmak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, başkasının çocuğunu sahiplenerek kocasına ait olduğunu ileri sürmemek, iyi ve doğru olan hususlarda sana karşı gelmemek üzere sana biat etmek isterlerse, onların biatlarını

⁴⁸³ Hatemi, a.g.e., s.312,313

⁴⁸⁴ Al-i İmran 3/195

⁴⁸⁵ Dalgın, a.g.e., s.187

⁴⁸⁶ Hatemi, a.g.e., s.312

*kabul et. Allah'tan onların bağışlanmalarını iste. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.*⁴⁸⁷

Kadın erkek üstünlüğü konusunda Kur'an-ı Kerimin öğretisine ters düşen her görüş, her davranış, her uygulama Müslümanlarca benimsenmiş olsa bile İslâm dışıdır. İslâm dışı bir görüş, davranış veya zihniyetin Müslümanlarca benimsenmiş olması, onun İslâmî olduğunu hiçbir şekilde göstermez. Zira Müslümanların ortaya koyduğu her şeyin zorunlu olarak İslâm'ı temsil ettiğini düşünmek kadar büyük bir hata olamaz. Müslümanların her söylediğinin ve yaptığının İslâm'ı temsil etmesi şöyle dursun, tam aksine onların her yaptığı ve söylediği sorgulanabilir niteliktedir ve ancak Kur'an-ı Kerime ve Allah Resulünün modeline uyduğu sürece, onların görüş ve davranışlarının İslâmî olması söz konusu olabilir.⁴⁸⁸

Kur'an-ı Kerimdeki kadının muhatap alınma açısından ikinci planda oluşu ve bazı hukukî eşitsizliklerin aydınlatılabilmesi için Kur'an-ı Kerimin hitap ettiği topluluğun özelliklerini bilmek gerekir. İlahi ve ebedi mesajın yedinci yüzyılın Araplarına ilan edildiğini anlamak gerekiyor. Yani Orta doğunun ata erkil geleneğinden olan bir topluluğuna. Kısacası erkeğin hâkimiyetine bağlı, kabileci geleneği içinde hayatını sürdüren Arap Yarımadasının Araplarına.⁴⁸⁹ Aslında Garaudy'nin dediği gibi erkek hâkimiyetine dayalı altı bin yıllık ataerkil toplum yapısından bu yana, insanlık kadın boyutu yönünden kötürümdür.⁴⁹⁰

“Öte yandan, Müslüman erkeğin eşi olan ehl-i kitap kadın, inancından dolayı haksızlığa uğramayacağı gibi, dini inançlarını değiştirme telkini ile karşılaşmayacağı, dininin esaslarını uygulamada kocasından kaynaklanan bir tepkiye maruz kalmayacağı gibi hususlar, İslâm tarafından güvence altına alınmışken, günümüzdeki Yahudilik ya da Hıristiyanlık kadına böyle bir teminat vermemektedir. Tarih boyunca olduğu gibi, günümüzdeki İslâm toplumlarına bakıldığında, Müslüman bireylerin eksik dini bilgi edinmeleri sebebiyle, kuvvetli bir imana sahip olmamaları yanında, imkânsızlıklar nedeniyle de genel kültürlerinin istenilen düzeye erişmemesi sonucu olarak, Müslümanların belirli bir yaşa kadar oturmuş bir kişilik kazanamadıkları söylenebilir. Bu nedenle, Müslümanın ehl-i kitap ya da müşriklerle olan arkadaşlığı/evliliği

⁴⁸⁷ Mümtehine, 60/12

⁴⁸⁸ Kırbaoğlu, Mehmet Hayri, “Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler”, İslâmî Araştırmalar, c.10, sy.4, 1997, s.263

⁴⁸⁹ Garaudy, Roger, İslâm ve İnsanlığın Geleceği, cev. Cemal Aydın, İstanbul, 1990, s.142

⁴⁹⁰ Garaudy, a.g.e., 141

durumunda, Müslüman'ın daha çok etkilenen taraf olacağı gerçeği/korkusu, bu taraflar arasındaki evliliğin yasaklanmasının maslahat olacağını göstermektedir"⁴⁹¹ görüşüne katılmıyoruz. Zira ne Müslümanlar oturmuş kişilik kazanamamış kimselerdir, ne de etkilenmeye açık kimselerdir. Tarihin hiçbir döneminde de böyle olmamıştır. En çarpıcı örnek Peygamberimizin Hudeybiye anlaşmasında, Mekke'den Müslüman olarak gelenleri geri göndermeyi kabul etmesidir. Mekke'de kalan Müslümanlar etkilenmek yerine İslâm'ı yaymaya devam etmişlerdir. Belki bu iddia kadınlar için söylenmek istenmiştir. Ama kadınlar için de kabul edilmez bir durumdur. İslâm'ın ilk yılları babalarına, ağabeylerine, kocalarına rağmen Müslüman olan Müslümanlıklarında direnen kadınların hikâyeleriyle doludur. Bu etkilenmek midir, yoksa onların kalplerinin imana nasıl açık olduğu mudur? Hz Ömer'in kız kardeşinin daha önce Müslüman olup ağabeyini de etkilediğini hepimiz defalarca okumuşuzdur.

Müslüman kadın için konulan bu yasak, Müslüman kadını korumak, onun haklarını gözetmek içindir. Bu yasak aslında İslâm hukukçularının kadına ne kadar değer verdiğini gösterir⁴⁹² iddiası özgürlükler açısından ele alındığında gereksiz ve baskı kurucu gözükmektedir. Kadın da erkek gibi kendi menfaatlerini bilip koruyacak akla sahiptir. Kadın çocuk ya da reşit olmayan kimse gibi değildir. Aynı şekilde Müslüman erkeklerin Müslüman kadın yerine Müslüman olmayanlarla evlenmesi Müslüman kadınların mağdur olmasına sebep oluyorsa, bu evlilikler yasaklanmalıdır, görüşüyle bireysel hakların kullanımına kısıtlama getirilmesinin önerilmesi,⁴⁹³ modern hukuk felsefesine ne kadar uygundur?

Samimi ve dürüst olan ehl-i kitap erkekle Müslüman bir kadının evlenmesi halinde, kadının, inandığı dinin gereklerine göre yaşamak istemesi halinde, kocasının itirazı ile karşılaşsa ne yapılmalıdır? Doğacak çocuklarına, babası kendi dininin gerekleri doğrultusunda eğitim yapmak istediğinde nasıl davranmalıdır? Bütün bu endişeler erkek için de geçerli olabileceği gibi günümüzde hâkim olan eşitlikçi hukuk düşüncesi noktasında sorun sayılmaz.

Kuran-ı Kerim, Sünnet ve akli deliller olarak tasnif ederek verdiğimiz bütün bu deliller ve izahlarından sonra konuyu şöyle özetleyebiliriz: Ehl-i kitaptan olan gayri

⁴⁹¹ Dalgın, Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular, s. 199

⁴⁹² Dalgın, Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular, s. 199

⁴⁹³ Dalgın, Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular, s. 199

Müslim erkekle Müslüman kadının evlenmesinin caiz olmadığı hükmüne şu delillerle varılmıştır.

a) Ehl-i kitaptan olan gayri Müslimlerin bir kısmında şirk vardır, ayet bu bakımdan onları da içine almış, Maide 5/5 ayeti kadınlarıyla Müslüman erkeklerin evlenmelerini caiz kılmış, fakat Müslüman kadınların ehl-i kitap erkeklerle evlenebileceklerini söylememiştir. Şu halde yasağın bu parçası devam etmektedir.

b) Maide 5/5. ayette Müslüman erkeklerin ehl-i kitap kadınlarla evlenmesinin helal olduğu bildirilmesine karşılık, Müslüman kadınlar için bir helal kılma olmaması, Müslüman kadınların Müslümandan başkasıyla evlenemeyeceğini gösterir.

c) Mümtehine 60/10. ayette Medine'ye göçüp gelen ve sığınan kadınlardan mümin olanların kâfirlere geri verilmesi yasaklanmış ve “ne bunlar onlara ne de onlar bunlara helaldir” buyrulmuştur. Gerçi burada kâfirlerden büyük ihtimalle Mekke müşrikleri kastedilmektedir. Ancak kullanılan ifade, manası daha kapsamlı olan *kâfir* kelimesidir ve bu ifadeye göre kâfir erkek ile Müslüman kadın evlenemez.

d) Teğabün, 2. ayette iman bakımından insanlar mümin ve kâfir olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. Buna göre ehl-i kitaptan olanlar kâfirdirler. “Mümin kadınları kâfirlere geri vermeyin, bunlar onlara helal değildir” ayeti gereği hiçbir kâfire Müslüman kadın verilemez.

e) Nisa 4/141 kâfirlerin Müslümanlar üzerinde hâkim olmalarına engeldir. İslâm aile hukukuna göre ailenin velisi ve reisi erkektir, erkeğin ehl-i kitap olması halinde mümin kadın onun emri ve yönetimi altına girecektir.

f) Örnek devirlerden günümüze kadar uygulama böyle olmuştur. Ehl-i kitap kadınlarla Müslüman erkekler evlenmişler, ancak Müslüman kadınlar onlarla evlenmemişlerdir.⁴⁹⁴

⁴⁹⁴ Kur'an Yolu, I/240

Çalışmamızın buraya kadar olan kısmında bu delillerin nasıl anlaşılması gerektiğini tefsir ve fıkhn verileriyle izah ettik ve burada kullanılan delillerin Müslüman kadının ehl-i kitap kimselerle evlenmesini yasaklayan delaleti açık bir hüküm vermediğini gördük. Özellikle ayetleri tutarlı ve Kur'an-ı Kerimin bütünlüğü içerisinde okuduğumuz zaman *müşrik* kelimesini ehl-i kitaba doğru genişletemeyeceğimizi söyleyebiliriz. Nisa 4/24 ayetten anlaşılan nikâhta asıl olanın mubahlık olduğudur. Böylece Müslüman kadının ehl-i kitap olan erkekle evlenemeyeceği hükmü Maide 5/5. ayetin delaletindedir diyemeyiz. Mümtehine 60/10. ayet Hudeybiye anlaşması örneğinde uluslararası hukuku ilgilendiren bir ayet olup, buradaki *kâfir* kelimesi “anlaşmaya taraf olan müşrikler” olarak anlaşılmalıdır. Burada sığınma talebinde bulunan kadınlardan bahsedilmektedir. Nisa 4/141 gibi veya benzeri Müslümanların kâfirle dostluğunu yasaklayan ayetler, fukahanın deyimiyle evlilik konusunda gelmediği için, genel olarak Müslüman'a zihniyet kazandıran prensipler içerdiği için, Müslüman kadının evliliğine dair hüküm belirtmez. Kaldı ki eğer bu ayetlerden yola çıkarak Müslüman olmayanlarla yakınlaşmanın dolayısı ile evlenmenin yasak olmasından bahsedilecekse bu durum Müslüman erkekler için de geçerli olacaktır. Müslüman kadının ehl-i kitap erkeklerle evlenmesinin haram olduğuna dair Peygamberimizden de bir rivayet ulaşmamıştır. Ancak örnek devirlerden günümüze kadar en azından içtihat anlamında Müslüman kadının başka dinlerden olanlarla evlenmesinin haram kabul edildiği doğrudur (bugün uygulamada bu kesinlikten söz edemesek de). Bu nedenle din farkından doğan evlenme engeli ile ilgili hukukî düzenlemelerin arka planında sosyal ve psikolojik zaruretlerin bulunduğu düşünülebilir.⁴⁹⁵

Bu konuda ileri sürülen akli delil diyebileceğimiz gerekçelere gelince; bunlar hükmü anlama çabasıdır. Hükmün konuluş nedeni değildir. Farz ettiğimiz illetlere dayanarak Kur'an-ı Kerimden bir hüküm elde ediyorsak bu içtihat olur ve mutlak bağlayıcılık taşımaz. Kadının Müslüman olmayanla evlenemeyeceği hükmü böyle bir hükümdür. İlet var sayılan durumlarla Kur'an-ı Kerim yorumlanmıştır. Kur'an-ı Kerimin ve sünnetin açık ve kesin delaletiyle yasak olduğu söylenemez. Sadece benzer başka ayetler üzerinden yapılan içtihat vardır. Yunus Vehbi Yavuz'a göre bu hüküm kıyasa dayalı bir icmadır: “Fukaha müşriklerle evlenmeyi haram kılan ayetten haramın gerekçesini çıkarmışlardır. Aşağı yukarı bütün mezheplerdeki fakihlerin yorumlarından

⁴⁹⁵ Dağcı, a.g.m., s. 142

anlaşılan gerekçe şudur: Bu tür evlilik akdinde inanan bir kadının küfre düşme korkusu vardır. Yani dinini değiştirme. Fakihler görüşlerini imani bir endişeye dayandırıyorlar ve ayetleri kıyasla değerlendiriyorlar.”⁴⁹⁶ Diyanet İşleri Başkanlığının düzenlediği Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısının “Kadının Gayri Müslimlerle Evliliği” komisyonuna katılanların çoğunluğu bu hükmün icma (maslahata veya kıyasa dayalı olarak) ile sabit olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁹⁷ Mehmet Görmez’in ifadeleri dikkat çekicidir: “Ehl-i kitapla evlilik konusunda sadece icmaa dayanılmıştır. Orada benim sezdiğim bir şey var, anlayıcı hareket ettiğim zaman. Müslüman bir kadının, bir ferдин kültürel asimilasyonla yok olmaması hedeflenmiştir. Müslüman bir bireyin, bir tek insan bile olsa, bunun kültürel bir asimilasyonla yok olmaması çabası göz önünde bulundurularak, ehl-i kitapla ilgili bir ruhsat olduğu halde, icma ile ortadan kaldırılmış gibi görünüyor.”⁴⁹⁸

Ayrıca burada İslâm hukukunda yer alan kefâet kavramı ve bununla gözetilmek istenenler açısından konuyu değerlendirmek yerinde olacaktır. Konu kefâet içerisinde ve onun hukukî durumu noktasında incelenebilir. Zaten Kefâet konusu Müslüman kadına denk olan erkekleri konu alır.

Yine burada daha önce Müslüman erkeğin ehl-i kitap kadınlarla evliliği konusunda değindiğimiz üzere dinî hüküm-hukukî hüküm ayırımı karşımıza çıkmaktadır. Biz ulaştığımız bu bilgilerle “Müslüman kadın dilediği herkesle evlenebilir” demektedir. Ancak nikâh akdinin, hukuki bir akit olarak kabul edilmesi,⁴⁹⁹ bu konudaki hükmün niteliğini anlamamıza yardımcı olacaktır. Zira Hz. Ömer açık helal olmasına karşılık arkadaşlarının ehl-i kitap kadınlarla evlenmesine engel olmuştur. Bu durumu yasaklamıştır.

2.2.3. Ehl-i kitaptan başka inançta olanlarla evlilik

Evlilikte din farkı problemini ortaya koyarken, İslâm’dan başka dinlere dair günümüzü kapsayan bir bakış açısı verebilir düşüncesiyle bu konuyla ilgili görüşlere yer verdik.

⁴⁹⁶ Yavuz, Yunus Vehbi, Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı – I, s. 298;

⁴⁹⁷ Görmez, Mehmet; Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı – I, s. 292; Yavuz, a.g.e., s. 298; Paçacı, İbrahim, a.g.e., s. 300,301

⁴⁹⁸ Görmez, Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı – I, s. 292

⁴⁹⁹ Fukahanın “Kâfirlerin Nikâhı” başlığı ile Müslüman olmayanların kendi aralarındaki nikâhı İslâm devletinde geçerli, sahih bir nikâh sayılacağına dair görüşleri de bizce nikâh aktinin Fukahaca hukuki akit olarak görüldüğünün ifadesidir. Bkz. İbn Abidin., a.g.e., IV/347, Bilmen, a.g.e., II/169

Din farkına dayalı haramlığın sadece müşrikler için olduğu kabul edildiğinde ehl-i kitap için gelen helal kılmayı, “Bunların dışındakiler helal kılındı” ifadesindeki genelliği de kullanarak, vahyin indiği zamanda olsun, günümüz için olsun, diğer dinlere doğru genişletilebilir. Ancak bu görüş hiç taraf bulmamıştır.

Kitap ehli dışındaki kâfirlere nikâha gelince, helal değildir.⁵⁰⁰

Mürted, inancına bakılmaksızın salt İslâm’dan dönmüş olmasına bakılarak değerlendirilir. Böylece mürtedle evlilik helal değildir. Devam eden bir evlilikte eşlerden biri İslâm’dan döndüğünde nikâhları fesh edilir.⁵⁰¹ Çünkü irtidat erkekte ölüm kadında hapis cezasını gerektirir bir günahdır. Böylece mürted hükmî ölü durumunda olduğundan ölen kimseye uygulandığı gibi nikâh fesh edilir.⁵⁰²

Putu tapanlar, güneşe yıldızlara ve hoşlandıkları suret ve şekillere tapanlar, muattıl (Tanrının tüm sıfatlarını inkâr eden, tanrı evreni yaratmış ve köşesine çekilmiştir diyenler) olanlar, zındıklar, batınîler ve ibahiyeciler müşriklerle evlenme yasağına dâhildir. İtikadı sebebiyle tekfir edilen her mezhep şirkdir. Zira şirk ismi hepsini kapsar.⁵⁰³

Mutezileye gelince bu kimselerle evlilik bir yönüyle helaldir. Çünkü kible ehli tekfir edilmez.⁵⁰⁴

İbn Kudame şu tartışmaya da yer verir: Bir Müslüman adamın ehl-i kitap karısı mesela Yahudi iken Hıristiyanlığa dönse nikâhları ne olur. Yine ehl-i kitap olmasına mı itibar etmeli yoksa mürted tanımı kapsamına girmesine mi itibar olunur? Çünkü mürtedle nikâh haramdır. Burada yer alan bilgiye göre, fukaha bu tartışmada farklı görüşlere varmışlardır. Ebû Hanife’ye göre bu durum nikâh açısından problem değildir. Nikâhları devam eder. İmam Şafî’ye biri Ebû Hanife ile aynı olmak üzere iki görüş nisbet edilmiştir. Diğer görüşüne göre mürted sayılır. Ahmed b Hanbel de bu görüştedir:

⁵⁰⁰ İbn Hazm, a.g.e., IX/448

⁵⁰¹ Serahsî, a.g.e., V/48

⁵⁰² Ebu Zehrâ, a.g.e., s.114; Şaban, Ahvalü’ş-Şahsiyye, s. 176; İbn Nüceym, a.g.e., III/364, Mürtedin durumu hakkında daha geniş bilgi için, Murtaza Köse, İslâm Hukukunda İrtidat Cezası, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum

⁵⁰³ İbn Hümâm, a.g.e., III/231; İbn Kudame, a.g.e., VI/592

⁵⁰⁴ İbn Hümâm, a.g.e., III/231

Eğer kadın İslâm'dan başka bir dine dönerse, kabul olunmaz. Çünkü İslâm dışında bir dine girmek batıl oluşu artırmaktır.⁵⁰⁵

Denildi ki “Allah dilerse müminim” diyen kimse kâfirdir. Dolayısıyla onunla evlilik caiz değildir. Çünkü bu imanda şüphe demektir. Şafiîlerse bu ifadeyi küfür sebebi saymazlar; “*Hiçbir şey hakkında sakın “yarın bunu yapacağım” deme*”⁵⁰⁶ ayetinin delaletiyle.⁵⁰⁷

Bu içtihatlar göre, adı, inanç sistemi ne olursa olsun ehl-i kitap dışındaki dinlerin müşrik gibi muamele gördüğünü söyleyebiliriz.

⁵⁰⁵ İbn Kudame, a.g.e., VI/593

⁵⁰⁶ Kehf, 18/23

⁵⁰⁷ İbn Nüceym, a.g.e., III/181; İbn Abidîn, a.g.e., IV/134

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DEVAM EDEN EVLİLİKLERDE EŞLERDEN BİRİNİN MÜSLÜMAN OLMASI HALİNDE DİN FARKI PROBLEMİ

Müslüman erkeğin ehl-i kitapla evlenmesi caiz olduğundan eşlerin ehl-i kitap olduğu ailede erkek eşin Müslüman olması halinde başlangıçta helallik olduğundan evlilik devam eder. Ehl-i kitap olmayan gayri müslim⁵⁰⁸ eşlerden, kadın erkek fark etmeksizin birinin Müslüman olması ile ehl-i kitap ailede kadının Müslüman olması durumunda evliliğin akıbeti tamamen zıt içtihatlarla tartışılmıştır. Aşağıdaki başlıkta bu iki durumla ilgili içtihatlar ve delilleri birlikte inceledik. Çünkü iki durumda da evliliğin devamı ya da sonlandırılması şeklinde aynı deliller üzerinden iki görüş oluşmuştur.

3.1. Ehl-i kitap Olmayan Gayri Müslimlerde Eşlerden Birinin Müslüman Olması ve Ehl-i kitap Eşlerden Yalnızca Kadının Müslüman Olması

Kadın olsun erkek olsun eşlerden birinin Müslüman olması ve diğer eşin ehl-i kitap dışında bir dinden olması durumunda evliliğin son bulup bulmayacağı ya da ne zaman son bulacağı önemli bir tartışma konusudur. Konunun Hz. Peygamber döneminde örnekleri vardır. Bu nedenle önce Hz. Peygamber ve sahabe dönemindeki uygulamaları görmek üzere, rivayetlere ve yapılan değerlendirmelere yer vermemiz gerekmektedir:

Peygamberimizin kızı Zeynep, teyzesi oğlu Ebu'l-As İbn er-Rebi ile evlilik yapmıştı. Hicret esnasında iki çocuğu ile birlikte Mekke'de kalmıştı. Kocasını Ebu'l-As Mekke'de müşrikli. Bedir savaşına müşrik olarak katıldı. Esir düştü. Fidyeye hükmedildi, fidye olarak Hz. Zeynep gerdanlığını gönderince serbest bırakıldı. Gelişen olaylardan dolayı Ebu'l-As çevresinin karısını boşama baskılarına boyun eğmez. Fakat Zeynep'i Medine'ye gönderir. Altı yıl böyle geçer. Bir yolculuk dönüşü Ebu'l-As gizlice Medine'ye gelir. Hz. Zeynep kocasına eman verir. Hz. Peygamber de bu emanı onaylar. Ebu'l-As Mekke'ye döner ve Müslüman olduğunu ilan eder. Hicretin yedinci yılında Medine'ye yerleşir.⁵⁰⁹

⁵⁰⁸ Kullanımı kolay ve yaygın olduğu için *gayr-i Müslim* ifadesini tercih ettik. Kelimenin özel bir anlamı olmayıp, Türkçe de *Müslüman olmayan* ifadesine karşılıktır.

⁵⁰⁹ İbn Hacer, *el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe*, XIII/152; İbn Kesir, a.g.e., XIII/521-522; Köksal Asım, a.g.e., III/411 Bazı kaynaklarda Hz. Peygamber'in kızını Medine'ye göndermesini istemesi üzerine,

Musannef’de hadisin devamında “Peygamberimiz izin verdi. Ancak bundan sonra hiçbir kadına izin vermedi.” ifadesi yer alır.⁵¹⁰

Ebu Davud, İbn Abbas’dan; “Rasulullah kızı Zeyneb’i, Kocası Ebu’l-As’a altı yıl sonra eski nikâhı ile geri verdi, (ne nikâh ne mehir) hiçbir şey yenilemedi” rivayetine yer vermiştir.⁵¹¹ Hadis bir diğer rivayette “iki yıl sonra” ifadesiyle gelmiştir. Bu durumda rivayetler arasında müşkül vardır. Ancak, “altı yıl” ifadesi ile Zeyneb’in hicret ile kocasının Müslüman oluşu arasındaki zaman, “iki yıl” ifadesi ile de Mümtehine 60/10 ayetinin gönderilmesiyle, Ebu’l-As’ın Müslüman olması arasındaki zamanın kast edilmiş olmasıyla karışıklık giderilmiş olur.⁵¹²

Tirmizî’de ise Amr İbnu Şuayb senediyle, İbn Abbas rivayetiyle çelişik olan, “Rasulullah kızı Zeyneb’i, Kocası Ebu’l-As’a yeni bir mehirle iade etti.” rivayeti vardır.⁵¹³

Şevkânî, bu rivayetin zayıf, senedinin mürsel olduğunu söylemiştir.⁵¹⁴ Ancak ulema bu ikinci rivayete amel etmeyi tercih etmiş, İbn Abbas rivayetin 2, 3, 6, gibi farklı ifadelerle gelmesini müşkül görmüşlerdir.⁵¹⁵

Ulema, kocasından önce Müslüman olan kadının ancak kocası, kadının iddeti bitmeden Müslüman olması halinde nikâhının devam edeceğinde; iddetin bitimiyle aralarının tefrik edileceğinde icma etmiştir.⁵¹⁶ Oysa İbn Abbas hadisinde yeni bir nikâh ve mehir olmayışından bahsedilmektedir. Zira kadının iddeti üç ay hali olduğu halde Zeyneb’in kocasıyla eski nikâhlarıyla birleşmeleri, rivayetlerden anlaşıldığına göre iki yıl veya altı yıl kadardır. Yapılan izahlardan biri şöyledir:

Zeyneb’in iddeti çoğunlukta olan âdetin hilafına (yaklaşık üç ay) iki yıldan fazla sürmüştür. Zira bir rahatsızlık nedeniyle hayız, uzun aralarla olmuştur. Bu izahı Şevkânî Hattabi’den nakleder.⁵¹⁷ İbn Abdilber bu ihtimale, “kocaları geri almaya daha layıktır.”

kocasının Zeyneb’i gönderdiği söylenir. Ling, Martin, Hz. Muhammed’in Hayatı, İz Yay., 7. bası, İstanbul, 2002, s.241;

⁵¹⁰ Abdurrezzak, Musannef, Hadis no. 12647

⁵¹¹ Ebû Dâvud, Talak, 24; Tirmizî, Nikâh, 43

⁵¹² İbn Kesir, a.g.e., XIII/522

⁵¹³ Tirmizî, Nikâh, 43; İbn Mace, Nikâh, 60

⁵¹⁴ Şevkânî, a.g.e., VI/183

⁵¹⁵ İbn Hacer, Fethü’liBari, XX/95

⁵¹⁶ İbn Abdilber, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdulber et-Temri’l-Endülisi, el-İstiskar, thk. Abdu’l-Muti, Emin Kal’aci, Beyrut, 1993, XVI/326

⁵¹⁷ Şevkânî, a.g.e., VI/184

(Bakara 2/228) ayetini de delil gösterir.⁵¹⁸ Serahsiye göre de yurt ihtilafı halinde ayrılık gerçekleştiği halde Zeynebin hayızını uzun sürdüğü için ayrılık gerçekleşmemiştir.⁵¹⁹

Bir diğeri şöyle: İbn Abbas hadisi daha sahih olmakla birlikte amel, Amr İbn Şuayb hadisine göredir. Çünkü Fukaha, İslâm'ın, eşlerin aralarını tefrik ettiği görüşündedir.⁵²⁰

İbn Abbas hadisi için şu da denebilir: “Nikâhını yenilemedi” demekle İbn Abbas, mihir ve şart açısından ilk nikâhtakine bir ilave yapılmadığını kastetmiştir.⁵²¹

Tahavi, İbn Abbas rivayetinin mensuh olduğunu, Hz. Peygamber'in Bedir'den sonra kızını istediğini ve boşadığını sonra yeni bir nikâhla verdiğini savunmuş, İbn Abbas'ın Zeyneb'in nikâhına muttali olmadığını bu yüzden rivayetine itibar edilmeyeceğini söylemiştir.⁵²²

Kaldı ki Buharide yer alan ifadesinde İbn Abbas –ki orada İslâm'ın eşlerin arasını tefrik ettiğini söylemiştir.- “nikâhını yenilemedi” demekle çelişmiştir. Fukaha İbn Abbas'ın Buhari'deki sözünü delil almış, buradaki ifadesinin farklılığını; “Zeyneb'in iddetinin tahrir ayetinin nüzulünden Ebu'l-As'ın Müslüman olmasına kadar uzadığı” şeklinde açıklamışlardır. Dolayısı ile artık bir çelişki yoktur.⁵²³ Bu İbn Hacer'in de kabul ettiği çözümdür.⁵²⁴

Ebu'l-As'ın Hudeybiye'den ve haram kılma ayetinden önce Müslüman olduğu iddiası ise tarih kitaplarına uygun değildir.⁵²⁵

Bir izah şekline göre ise, Zeyneb'in Müslüman olmasına ve kocasının küfürde devam etmesine rağmen Rasulullah (s.a.s.) aralarını ayırmamıştır. Çünkü henüz Mümteherine 60/10. ayet inmemiştir. Ayet nazil olunca Peygamber kızına iddeti saymaya başlamasını emretmiştir. Böylece başlayan iddetin müddeti dolmadan Ebu'l-As Müslüman olarak gelmiş, Peygamber de eski nikâhın devamına hükmetmiştir.⁵²⁶ Şevkânî bu izah için “rivayetlerdeki işkâli gidermede en iyisidir.” demiştir.⁵²⁷

⁵¹⁸ İbn Abdilber, a.g.e., XVI/327

⁵¹⁹ Serahsî, a.g.e., V/52

⁵²⁰ İbn Abdilber, a.g.e., XVI/327

⁵²¹ İbn Abdilber, a.g.e., XVI/327; İbn Hacer, Fethü'l-Bari, XX/96

⁵²² İbn Hacer, XX/97

⁵²³ Şevkânî, a.g.e., VI/185

⁵²⁴ İbn Hacer, Fethü'l-Bari, XX/97

⁵²⁵ İbn Hacer, Fethü'l-Bari, XX/97

⁵²⁶ İbn Abdilber, a.g.e., XVI/326

⁵²⁷ Şevkânî, a.g.e., VI/184

Katade, bu kıssa Müslümanlarla müşrikler arasında anlaşmaya son veren Tevbe suresinin indirilmesinden öncedir demiştir.⁵²⁸

Hadislerin değerlendirilmesini bir de Zadü'l-Mead'dan nakledelim:

“Karı kocadan biri diğerinden önce Müslüman olursa, İslâmı sebebiyle nikâh fesh olmaz. Hicret aralarını tefrik eder veya etmez. Rasulullah'ın biri diğerinden sonra Müslüman olan eşlerin nikâhını yenilediği kesinlikle bilinmiyor. Sahabenin hiç biri eşiyle aynı anda Müslüman olduklarını telaffuz etmemişlerdir. Eşlerden hangisinin önce Müslüman olduğunu bilemiyoruz. Muhakkak ki Nebi, kızı Zeyneb'i kocasına vermiştir. Ebu'l-As b. Er-Rebi Hudeybiye zamanında Müslüman olmuştur. Zeyneb ise bisetin başlangıcında Müslüman olmuştu. Böylece ikisinin Müslüman oluşunun arası 18 yıldan daha fazladır.

Ancak burada Müslüman kadınların müşrik erkeklere haram kılınması Hudeybiye sulhundan sonradır, önce değildir. Bu nedenle haramlık olmadığı için Peygamberimiz Zeyneb'in nikâhını fesh etmemiştir. Haramlık ayeti indiğinde Ebu'l-As Müslüman olmuştu. Böylece Peygamberimiz kızını kocasına verdi, şeklinde bir itiraz yerindedir.

“Peygamberimiz Zeyneb'i kocasına yeni bir nikâha gerek olmaksızın verdi, zira Ebu'l-As Zeyneb'in iddeti bitmeden Müslüman oldu.” iddiasına gelince iddetin gözetildiğine dair nas ve icmayla bir delil yoktur.”⁵²⁹

İbnu'l-Kayyim rivayetlerde iddete itibar edildiğini gösterir bir şey olmadığını örnek verdikten sonra, “Şüphe yok ki eğer İslâm tek başına ayıran olsaydı ric'i değil, bain talak olurdu. Fakat kadının başkasına nikâhlanmasını yasaklayan rivayet vardır” demektedir.⁵³⁰

Ali b. Ebi Talib, biri Müslüman olan kâfir iki eş hakkında, “Müslüman olmayan koca, kadın yurdunda olduğu müddetçe kadına en çok mâlik olandır” demiştir. İbn Ebi Şeybe'nin ifadesine göre, kadın Müslüman olduğu halde kocası Müslüman olmadığına sultan aralarını tefrik etmedikçe nikâhları devam eder.⁵³¹

İbn Abbas şöyle anlatıyor: “Bir kadın Müslüman oldu ve yeni bir erkekle evlendi. Bunun üzerine eski kocası Rasulullah (s.a.s.)'a gelerek, “Ey Allah'ın Resulü!

⁵²⁸ İbn Abdilber, a.g.e., XVI/327

⁵²⁹ İbnü'l Cevziyye, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed İbnü'l-Kayyim, Zadü'l-Mead, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1981, IV/136

⁵³⁰ İbnü'l Cevziyye, a.g.e., IV/137

⁵³¹ İbnü'l Cevziyye, a.g.e., IV/137

Ben de Müslüman olmuşum. Hanımım Müslüman olduğumu da biliyor” dedi. Resulü Allah (s.a.s) kadını ikinci kocasından ayırıp eski kocasına iade etti.⁵³²

Bu rivayet üzerine İbnu'l-Kayyim şu değerlendirmede bulunuyor: Şayet İslâm, aralarının tefrikini caiz kılsaydı, koca iddet içerisinde kadına daha haklı olmazdı. İddetin, nikâhın devamına etkisi yoktur. İddetin etkisi kadının başkasıyla evlenmesini mendir. Fakat Nebi'nin Zeyneb'i geri vermesi ve başka kadınları geri vermesi bu konudaki hükmün, nikâhın mevkufl olmasına delildir. Böylece kadının iddeti bitmeden koca Müslüman olursa, kocasının; iddet bitmişse ve koca Müslüman olmamışsa, kadın dilediğiyle nikâhlanır ve eğer kocasını seviyorsa, Müslüman olmasını bekler, kocası günün birinde Müslüman olursa, yeni bir nikâha gerek olmaksızın evlilikleri devam eder.⁵³³

Yine İbnu'l-Kayyim'den: “Biz İslâm sebebiyle nikâhın yenilendiği bir olay bilmiyoruz. Peygamberimiz döneminde evli kimselerden bazen kadının, bazen erkeğin Müslüman olduğu durumlar çok oluyordu. Eşlerin Müslüman oluşları arasında yakın veya uzak zamanlar olabiliyordu. Peygamberimizin eşleri ayırmaya karar verdiği rivayet edilmemiştir. Aksine İbn Abbas'tan gelen bir rivayet şöyle: Hz. Peygamber döneminde iki tür müşrik vardı, birisi ehli harbe mensup olanlar ki onlarla Müslümanlar arasında harp sürmekte olup, karşılıklı savaş devam ediyordu. Diğerleri ise, Müslümanlarla anlaşma yapmış olan müşrik guruplar ki, Müslümanlarla onlar arasında savaş yapılmazdı. Ehl-i harbe mensup müşriklerden bir kadın Müslüman olarak İslâm diyarına hicret edecek olsa, hayız görüp temizleninceye kadar, onunla evlenilmezdi. Temizlendiğinde o kadınla evlenmek artık Müslüman erkeğe helal olurdu. Ancak kadın evlenmeden, eski kocası Müslüman olmuş bir halde İslâm diyarına hicret ederse, kadın önceki kocasına geri döndürüldü.⁵³⁴

Şayet Peygamberimiz gerek Hudeybiye anlaşması sonrasında, gerekse Mekke'nin feth edildiği günlerde, biri Müslüman olan diğer eşin de sonradan Müslüman olduğu durumda eski nikâhlarını geçersiz saydığını bilseydik, iddete itibar edilmeksizin Mümtehine 60/10. ayeti gereğince İslâm hemen eşleri ayırır, derdik. Ama Resûlullah (s.a.s)'ın Müslüman olan hiç kimseyi eşinden ayırdığını bilmiyoruz. Bilakis iki durum

⁵³² Ebû Dâvud, Talak, 23; İbnu Mace, Nikâh, 60

⁵³³ İbnü'l Cevziyye, a.g.e., IV/137

⁵³⁴ Buhârî, Talak 19

olmuş: Ya ayrılma olmuş ve kadın başkasıyla nikâhlanmış veya ikisinden birinin Müslüman olması gecikse bile kadın kocasında kalmıştır.”⁵³⁵

Bu görüşü destekleyen pek çok rivayet vardır:

Velid b. Mugire'nin kızı fetih günü Müslüman olduğunda Saffan b. Umeyye ile evliydi. Saffan b. Umeyye kaçtı. Rasulullah ona eman gönderdi ve onu İslâma çağırdı. Safvan gittiği yerden döndü. Peygamberimiz Müslüman oluncaya kadar Safvan'la karısını ayırmadı. Var olan nikâhları devam etti. Ravi, karısı ile Safvan b. Umeyye'nin Müslüman olmasının arası bir ay kadardı, demiştir.

Aynı ravinin bir başka rivayetinde Ümmü Hakim, İkrime b. Ebi Cehl ile evliydi. Mekke'nin fethi günü Müslüman oldu. Kocası İkrime b. Ebi Cehl kaçtı. Yemen'e gitti. Ümmü Hakim de onun peşinden Yemen'e gitti. Onu İslâm'a çağırdı. O da Müslüman oldu. Peygamberimiz ondan biat aldı. Nikâhları devam etti.⁵³⁶

İbnu'l-Kayyim'in bu görüşünü Serahsî de kabul eder: “Hz. Peygamber'in karı kocadan birinin Müslüman olması durumunda onları hemen ayırdığı bilgisine rastlanmaz. Bu görüşü teyit edici mahiyette İkrime ile hanımının durumu hatırlanabilir. Bazı fıkıh kitaplarında özellikle Mekke fethi sonrası benzer farklı örnekler de verilir. Belki de bu gerekçeyle Hanefilerde nikâhın fesh olması için ülke ayrılığı temel kıtas kabul edilir. Hâkimin hükmüne bağlanır. O gün için darı harbe kaçanlar ölü kabul edilmişlerdir. Nikâhın feshi de bu gerekçeyledir.”⁵³⁷

İmam Züfer'in “Zimmet akdi nedeniyle ehl-i kitap olan eşlerden kadının Müslüman olması halinde, yargıç gerekli görürse onları ayırır”⁵³⁸ görüşü, ona göre de din ayrılığının evliliği sonlandırmaya tek başına yeterli sebep olmadığını gösterir.

Buraya kadar aktardığımız rivayet ve değerlendirmeler özellikle Hz. Resülûllah'ın kızı Zeyneb'in evliliği ile ilgili tutumu, devam eden bir evlilikte eşlerden birinin Müslüman olmasının nikâhın varlığına etki etmediğidir. Ancak mezhep imamları ve cumhur ulema Hanefiler hariç, aşağıda geleceği üzere ehl-i kitap olmayan gayri Müslim ailelerde eşlerden birinin Müslüman olması halinde nikâhın son bulacağı görüşündedirler. İhtilaf ettikleri husus ise ayrılmanın ne zaman son bulması gerektiğidir.

⁵³⁵ İbnü'l Cevziyye, a.g.e., IV/138-139

⁵³⁶ Mâlik b. Enes, a.g.e., I/592,597,598; İbn Abdilber, a.g.e., XVI/321,322

⁵³⁷ Serahsî, a.g.e., X/103

⁵³⁸ Serahsî, a.g.e., V/28

Eşlerden birinin Müslüman olması halinde evliliğin ne olacağı konusunda sahabeden gelen rivayetler de farklı faklıdır.

Hiz. Ömer karısı Müslüman olan bir Hıristiyan adam hakkında kadına muhayyerlik vermiş, dilerse ondan ayrılabilceğine, dilerse onun üzerinde kalabileceğine hükmetmiştir. Yani zaruri olarak bu rivayet şunu gösterir ki, kadının ya Müslüman oluncaya kadar onu beklemesi veya eskiden olduğu gibi zevcesi olması veya ondan ayrılması hususunda muhayyer bırakmıştır.⁵³⁹

Benzer görüş Hiz Ali'den de rivayet edilmiştir: Hıristiyan bir ailedeki kadın eşin Müslüman olup da kocanın henüz Müslüman olmaması durumu ile ilgili olarak, Hiz. Ali "Bu kadının kocası, onu yurdundan çıkarmadıkça, kocası olmaya en layık olan odur" şeklinde hüküm vermiştir.⁵⁴⁰

Hiz. Ömer ve Hiz. Ali'ye göre, zimmî bir kadın Müslüman olduğunda kocasından alınmaz. Çünkü anlaşma vardır. Ancak bu görüş ulemaca kabul görmemiştir.⁵⁴¹

Oysa Hiz. Ömer'den sahih bir rivayet ise şöyledir: Bir Hıristiyan'ın karısı Müslüman olmuştu. Hiz. Ömer, "Eğer Müslüman olursa kadın karısıdır. Müslüman olmazsa araları ayrılır" dedi. Adam Müslüman olmadı, araları ayrıldı. Başka bir olayda Ubade b. Numan et-Tağlibi'ye Hiz. Ömer, "Ya Müslüman olursun veya karını senden alır, ayırırız" demiştir. Adam da yanaşmayınca karısını ondan ayırmıştır. Bir başka rivayette, Hiz. Ömer, Beni Saleb'den Müslüman olan kadını, kocası İslâm'dan kaçınca kocasından ayırmıştır.⁵⁴²

İbn Abbas anlatıyor; "Bir Hıristiyan kadın, bir zimmînin nikâhı altında iken, kocasından bir müddet önce Müslüman olsa artık kocasına haram olur."⁵⁴³

İbnü'l-Kayyim'e göre ayırmaya delalet eden bu nakiller Hiz. Ömer'den ilk nakledilen rivayete açıkça muhaliftir. İbn Hazm'ın Hiz. Ömer'in eşleri hemen ayırdığı rivayetlerine sarılmasını eleştirirken; "Bunlar mücmel haberlerdir ve ayırmanın derhal olduğu konusunda sarih değillerdir. Bunlar sahih ise bizim Hiz. Ömer ve Hiz. Ali'den naklettiklerimiz de sahihtir"⁵⁴⁴ "Ancak sadece nikâhı batıl kılan bir durum varsa, mesela İslâmın haram kıldığı bir nesep ve sıhrî bir bağ varsa, iki kız kardeş

⁵³⁹ Abdurrezzak, Musannef, Hadis no. 10083; İbnü'l Cevziyye, a.g.e., IV/139; İbn Hacer rivayetin sahih senetle geldiğini belirtmiştir. İbn Hacer, Fethü'l-Bari, XX/93

⁵⁴⁰ Abdurrezzak, Musannef, Hadis no. 10083

⁵⁴¹ İbn Abdilber, a.g.e., XVI/338

⁵⁴² Serahsî, a.g.e., V/46; Ebu Zehrâ, a.g.e., s.115

⁵⁴³ Buhârî, Talak,20

⁵⁴⁴ İbnü'l Cevziyye, a.g.e., IV/135,136

birlikte nikâhlanmışsa bu durumda evliler tefrik edilir. Yine mesela inançsızken nikâhlarını velisiz yapan, sonra da Müslüman olan çiftin nikâhı iptal edilir.”⁵⁴⁵

İmam Mâlik bu konuda: “Bir adam karısından önce Müslüman olur da karısı teklif edildiği halde Müslüman olmazsa tefrik vuku bulur. Zira Yüce Allah ‘Kâfirleri nikâhınız altında tutmayın’ buyurdu” açıklamasını yapar.⁵⁴⁶ Ancak İmam Mâlik kadının Müslüman olmasıyla kocanın Müslüman olmasını ayrı değerlendirmiştir. Eğer koca Müslüman olur da kadın ehl-i kitap dışında bir dinden olursa kadın İslâm’ı kabul etmediği an iddet gerekmezsin ayrılık gerçekleşir. Ancak kadın Müslüman olurda hicret ederse iddet beklemek gerekir: “Bize ulaşmadı ki bir kadın Allah’a ve Resulüne hicret etsin de onun hicreti kocasıyla aralarını tefrik etmesin. Ancak kocasının hicreti (Müslüman oluşu) kadının iddetinin bitmesinden önce olması müstesna.”⁵⁴⁷

Oysa Hz. Peygamber döneminde durum farklıdır. Ebu Süfyan Hind’den önce Müslüman oldu. Sonra Mekke’ye geldi. Hind hala kâfirdi. Ebu Süfyan’ın sakalından tuttu ve dedi ki: “Sapıtmış başkanınızı öldürün.” Sonraki günlerde Müslüman oldu. Nikâhları devam etti. Çünkü iddeti bitmemişti. Hakîm b. Hizam da böyledir. Karısından önce Müslüman olmuş, nikâhları devam etmiştir.⁵⁴⁸

İmam Şafiî bu Ebu Süfyan’ın Müslüman oluşunu delil alarak yurt ihtilafı ile nikâhın sonlanmayacağını, Hz. Peygamber’in onların nikâhlarını yenilemediğini söylemiştir ve bu rivayetlerden yola çıkarak her durumda iddet beklenir, demiştir.⁵⁴⁹

İbnu’l-Münzir, İbn Hazm, Hasan, Tavus, İkrime, Katade, Hakem gibi ulema, İslâm’ın, eşleri hemen ayırdığı görüşündedir.⁵⁵⁰ Ata’ya Müslüman olan, kocası da iddet içerisinde Müslüman olan eşler sorulunca, “Kadın ancak yeni bir nikâh ve mihrle helal olur” cevabını vermiştir. Buhârî de iddetin beklenmeyeceği görüşüne meyletmiştir.⁵⁵¹

Mücahid’e göre iddet içerisinde koca Müslüman olursa iddet gözetilir.⁵⁵² İbn Şübrüme ve bazıları da iddet gözetilir, demiştir. İmam Mâlik, Müslüman olmayan eş İslâm teklif edildiği vakit hemen Müslüman olmazsa iddet beklemeksizin aralarının

⁵⁴⁵ İbnü’l Cevziyye, a.g.e., IV/139

⁵⁴⁶ İbn Abdilberr, a.g.e., XVI/325

⁵⁴⁷ Malik b. Enes, a.g.e., I/597-598

⁵⁴⁸ İbn Abdilberr, a.g.e., XVI/325

⁵⁴⁹ İbn Abdilberr, a.g.e., XVI/330; İbn Hacer, Fethü’l-Bari, XX/93; Serahsî, a.g.e., V/51

⁵⁵⁰ İbnü’l Cevziyye, a.g.e., IV/138

⁵⁵¹ İbn Hacer, Fethü’l-Bari, XX/95

⁵⁵² İbn Hacer, Fethü’l-Bari, XX/95

tefrik edilmesinde ısrarlı⁵⁵³ olmasına karşılık, İbn Abdilber kadın Müslüman olduğunda kocası iddeti süresince muhayyer bırakılır, görüşündedir. Buna delil olarak, İbn Abbas'ın şu rivayetine yer verir:⁵⁵⁴

“Peygamberimiz zamanında bir kadın Müslüman oldu. Hicret etti ve Başkasıyla evlendi. Sonra kocası Müslüman oldu. Resûlullah (s.a.s)’a geldi. “Ben karımla birlikte Müslüman oldum, o benim Müslüman olduğumu biliyordu” dedi. Peygamberimiz kadını son kocasından ayırdı ve öncekine verdi.”⁵⁵⁵ Tirmizî bu rivayet için sahihtir dedikten sonra “ancak amel Amr b. Şuayb rivayetine göredir” demiştir.⁵⁵⁶ Hattâbî bu rivayet için şu izahta bulunmuş. “Bu rivayet göstermektedir ki eşler arasında nikâh bilinirse, kadının ayrılık sözüne itibar edilmez. Kocanın sözü esastır. Kadının sözüyle nikâh iptal olmaz. Yakîn şek ile zail olmaz. Kadın Müslüman olur da koca, onun iddetinin bitiminden önce Müslüman olursa ikisinin evliliği devam eder.”⁵⁵⁷

Anlaşılan bu rivayet Müslüman olan kadının iddet beklemesinin gerekli olup olmadığı noktasında tartışılmıştır. İddet beklemesi gerektiğini savunanlar bu rivayeti delil almışlardır.

Özetle bu konudaki görüşleri iki başlıkta toplayabiliriz.⁵⁵⁸

1- Hz. Aliye dayandırılan görüşe göre; Hicret ülkesinde oldukları müddetçe koca, Müslüman karısına hak sahibidir. (Yani aralarındaki din farkı tefrik sebebi değildir.) Ne zamanki onlardan biri harp yurduna giderde diğeri İslâm yurdunda kalırsa araları ayrılır. Bu görüş Ebu Hanife'nin de görüşü olan ayrılığı yurt ihtilafıyla illetlendiren görüştür.

2- Hz. Ömer'e dayandırılan ikinci görüşe göre; Kadın Müslüman olur da koca kaçınırsa hiç beklemeksizin araları tefrik edilir. Eşlerin ikisi İslâm ülkesinde olsa da bu böyledir. Bu İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir.

İkinci görüşün sahipleri de ayrılığın ne zaman olacağına ihtilaf etmişlerdir. Koca iddet içerisinde Müslüman olmazsa iddetin bitmesiyle araları tefrik edilir. Mâlikî mezhebinin görüşü de budur. İmam Mâlik der ki: “Bize ulaşmadı ki bir kadın Allah'a ve Resulüne hicret etsin de onun hicreti kocasıyla aralarını tefrik etmesin. Ancak kocasının

⁵⁵³ Mâlik b. Enes, a.g.e., I/598

⁵⁵⁴ İbn Abdilber, a.g.e., XVI/331

⁵⁵⁵ Ebû Dâvud, Talak, 23; İbnu Mace, Nikâh, 60

⁵⁵⁶ Tirmizî, Nikâh, 41.

⁵⁵⁷ Hattâbî, Ebu Süleyman Hamed b. Muhammed, Mealimü's-Sünen Şerhi Süneni Ebû Dâvud, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1991, IV/222

⁵⁵⁸ Cessâs, a.g.e., V/329

hicretinin (Müslüman oluşunun) kadının iddetinin bitmesinden önce olması müstesna.”⁵⁵⁹ Şafî ve Ahmed b. Hanbel de iddet beklenir görüşündedirler.⁵⁶⁰ Süfyan es-Sevri, İbn Şübrüme, Hasan, İkrime, Ata, Tavus ise hemen ayrılığın gerçekleşeceği, iddet beklenmeyeceği görüşündedirler.⁵⁶¹

Rivayetlerdeki bu farklılık fukahanın görüşlerine de yansımakla birlikte çoğunluğun devam eden evlilikteki din farkını (erkeğin Müslüman kadının ehl-i kitap olması hali müstesna) ayrılık sebebi gördüğünü söyleyebiliriz. Kadının birleşmeden önce Müslüman olması ya da birleşmeden sonra Müslüman olması ayırımına gitmeyeceğiz. Zira bu ayırımın sonuca etkisi yoktur. Ancak kadının iddet bekleyip beklemeyeceği konusundaki görüş ayrılıklarını yeri geldikçe ifade edeceğiz.

Gayri Müslim ailede, eşlerden birinin Müslüman olması halinde (erkeğin Müslüman olup kadının ehl-i kitap kalması hali müstesna) evliliğin devam edip etmeyeceği hususundaki görüş ayrılıklarının bir kısmı da Mümtehine 60/10. ayetin tefsiri üzerinden yapılan tartışmalardır.

Hatırlanacağı üzere hicretin 6. yılında Hz. Peygamber ile Kureyşliler (Mekke müşrikleri) arasında yapılan Hudeybiye Barış Antlaşmasının 5. maddesinde şu hüküm yer alıyordu: “Velisinin izni olmadan Kureyş’ten Muhammed’e geleni o kendilerine iade edecek, Muhammed’in beraberindekilerden Kureyş’e geleni ise onlar kendilerine iade etmeyecektir.”⁵⁶²

Müslümanlara oldukça ağır gelen bu şarta Hz. Peygamber titizlikle riayet ediyordu. Fakat iki kadının Mekke’den kaçıp Resûlullah (s.a.s)’a sığınması, yeni bir problem ortaya çıkarmıştı. Zira anlaşmada sadece erkekler konuşulup hükme bağlanmıştı. Bu ayetler kadın sığınmacıların belli bir sınamadan sonra kabul edilmesi ve inkârcı olan tarafa iade edilmemesi hükmünü getirdi. Hz. Peygamber kadınların anlaşma kapsamında olmadıklarını hatırlatarak bu hükmü uygulayınca Kureyşliler bir itirazda bulunmadılar.⁵⁶³ Bu durum da anlaşmaya aykırılık bulunmadığını gösteriyordu.

Ayetin “Bunlar onlara helal değildir, onlar da bunlara helal olmazlar” şeklinde çevrilen kısmında helal olmama hükmünün iki taraf ayrı ayrı tekrarlanarak zikredilmesi,

⁵⁵⁹ Mâlik b. Enes, a.g.e., I/597-598

⁵⁶⁰ Kurtubî, a.g.e., XVIII/66

⁵⁶¹ Hattâbî, IV/222

⁵⁶² Hamidullah, Muhammed, Mecmuatü'l-vesaiki's-siyasiyye li'l-ahdi'n-Nebevi ve'l-Hilafeti'r-Raşide, s.77

⁵⁶³ Hamidullah, Muhammed, “Hudeybiye Antlaşması”, TDV İslâm Ansiklopedisi, XXVIII/299

bazı müfessirlerce şöyle açıklanmıştır: Birincisinde Müslüman kadınların artık müşrik erkeklerle evlilik bağının kalmadığı, ikincisinde ise –müşrik oldukları sürece- onlarla yeniden evlenemeyecekleri belirtilmiş olmaktadır.⁵⁶⁴

Ayetin “*Kâfir kadınları nikâhınız altında tutmayın*” şeklinde tercüme edilen kısmında Müslüman bir erkeğin İslâmiyet’ten dönen karısıyla veya Müslüman olan bir erkeğin şirk inancında ısrar eden karısıyla evlilik hayatını sürdüremeyeceği belirtilmektedir. Bakara 2/221 ayetiyle erkek olsun kadın olsun Müslüman bir kimsenin müşrik olanla evlenemeyeceği bildirilmişti. Belirtilen yasağın Müslüman olduktan sonrasını kapsadığı ve önceki evlilikleri etkilemediği şeklinde anlaşıldığı ve bazı Müslümanların bu ayet gelinceye kadar inkârcı olan hanımlarını nikâhları altında tuttukları görülmektedir.⁵⁶⁵

Biz daha önce kâfir kelimesi bağlamında bu ayeti anlatırken, ayetin hükmünün sığınma talebinde bulunan kadınları ilgilendirdiğini bu anlamın daha fazlası olarak devam eden evliliklerde eşlerden birinin Müslüman olduğu tüm ailelere doğru genişletilemeyeceğini söylemiştik.

Bu noktada ayeti kerimenin ahkâm tefsirlerinde “yurt ihtilafı sebebiyle ayrılığın gerçekleşmesi” başlığıyla incelenmesi dikkat çekicidir. Bu, ayetin hükmünün, “yurt ihtilafı (daru’l-harp, daru’l-İslâm) sebebiyle eşlerin aralarının tefrik edilmesi” olduğu anlamına gelmektedir.⁵⁶⁶ Yani ayeti devletler özel hukuku bağlamında değerlendirdiklerini gösterir.

Tartışılan hususlardan birisi barış zamanındaki kadınların, ayetin genel hükmüne dâhil edilip edilmeyeceğidir. Yani ayetin anlaşma olan taraflar dışındakiler ve zamanlar için geçerli olup olmadığıdır.

Diğer bir tartışma “... Onları kâfirlere geri göndermeyin. O kadınlar kâfirlere helal değildir. Kâfirler de o kadınlara helal değildir ...” ifadesindeki yasaklamanın, İslâm nedeniyle mi, yoksa hicret nedeniyle mi veya hicrete sebep olan yurt ihtilafı (dar-ı harb, dar-ı İslâm)⁵⁶⁷ nedeniyle mi olduğu noktasındadır.

⁵⁶⁴ Şevkânî, a.g.e., V/248

⁵⁶⁵ Derveze, a.g.e., XII/22

⁵⁶⁶ Cessâs, a.g.e., V/328

⁵⁶⁷ Daru’l-Harp: İslâm dışı bir yönetimin hakimiyeti altındaki ülke. Daru’l-İslâm: İslâmî bir yönetimin hâkimiyeti altındaki ülke. İbn Abidîn, a.g.e., III/247 Ayrıca bkz. 360 nolu dipnot.

Ebu Hanife, eşlerin aralarının tefrik edilmesi yurt ihtilafı halindedir, demiştir. Yani eşlerden biri dar-ı harpte diğeri dar-ı İslâm'da bulunması halindedir.⁵⁶⁸ Ebu Hanife'nin bu içtihadı, aslında sonradan ortaya çıkan din farkının, evliliğin devamına etki etmediği anlamına gelir. Bu görüş Hz. Ali'ye dayandırılan birinci görüştür. Daha açığı, yurt ihtilafı yoksa din farkı oluşmasına rağmen eşlerin ayrılması gerekmez. Sonradan gelen Hanefi fukaha, cumhurun görüşünden etkilenerek olsa gerek “evliliğin sonlandırılması gerekir” içtihadına yakın bir şekilde, salt din farkıyla değil ama kâfir eşin İslâm'ı reddetmesi nedeniyle eşlerin ayrılması gerekir içtihadına yönelmişlerdir.

Böylece evliliğin sona ermesini gerekli kılacak gerçek hukukî delil Serahsi'ye göre şöyledir: “Ya hakikaten veya hükmen (burada hükmen, iddetin bitimini beklemek demektir), kocaya İslâm arz edildiği halde onun Müslüman olmayı kabul etmemesi, direnmesidir. İşte bu durumda evliliğe son verilmesinin hukukî dayanağı gerçekleşmiş olacaktır. Çünkü nikâh kocaya “eşini ya iyilikle tutma veya salıverme” görevi yüklemektedir. Erkeğin eşini iyilikle tutması, ona dini konularda yardımda bulunmasını gerektirmektedir. Koca eşine dini konularda yardımcı olmadığında, onu güzelce salıvermesi zorunluluk arz edecektir. Kadının talak yetkisi bulunmadığından, koca bunu yapmadığı takdirde kadın devlet otoritesinden bunu isteme hakkını kullanır. Yargıç bu durumda kadının boşanma hakkını kullanmasına yardımcı olarak eşleri ayırır. Aynı hüküm, erkek eşin Müslüman olduğu ama kadının ehl-i kitaptan başka bir dine inandığı durumda da geçerlidir.⁵⁶⁹

Kâsânî ise evliliğin sonlandırılmasındaki hukukî gerekçeyi şöyle açıklamaktadır: “Bu durumda artık nikâhtan beklenen maksat hâsıl olmayacağı için, hâkim son bir kez daha Müslüman olmayan tarafı İslâm'a çağırır, onun bunu reddetmesi halinde aralarını ayırır. Çünkü nikâh birlikteliği, diğer şeylerin yanında, eşlerin cinsel açıdan beraber olmalarını gerektirir. Ancak ne ehl-i kitap da olsa kâfir bir erkeğin Müslüman kadınla beraber olması ne de Müslüman erkeğin müşrik ya da Mecusi bir bayanla beraber olması helal değildir. Buna göre nikâh birlikteliğinin devamında herhangi bir fayda yoktur.⁵⁷⁰

⁵⁶⁸ Kurtubî, a.g.e., XVIII/64

⁵⁶⁹ Serahsî, a.g.e., V/46

⁵⁷⁰ Kâsânî, a.g.e., II/337

Ebu Hanife'nin görüşü ve bu açıklamalar şunu anlatmaktadır ki, inkâr veya iman, evliliğin özü ile doğrudan ilgisi olmayan, ancak evliliğin amacına uygun olarak gerçekleşmesini ve devamını sağlayan niteliklerdir.⁵⁷¹

Eşlerden birinin Müslüman olması o güne kadar sahih olarak var olan nikâhın bozulmasını gerektirmez. Çünkü İslâm (eşlerden birinin Müslüman olması), sütkardeşliği türünden bizatihi evlenme engelleri gibi değildir. Eşlerden birinin Müslüman olması halinde evliliğin sona ermesini gerektiren hukukî delil; diğer eş İslâm arz edildiği halde onun Müslüman olmayı kabul etmemesi, kaçınmasıdır.⁵⁷²

İbn Abdilber, tartışmayla ilgili olarak, ayette illetin İslâm olduğunu savunur: “Burada dine bakılır. Din ihtilafında hüküm uygulanır. Zira ne Kur’an-ı Kerimde, ne sünnette, ne de kıyasta daru’l-harp, daru’l-İslâm ayırımı yoktur. Bu hususta ihtimam diyanetendir.”⁵⁷³

Çoğunluk müfessirler illetin din farkı olduğu görüşündedir.⁵⁷⁴ “Çünkü Müslüman kadınlar kâfirlere helal değildirler. Kâfirlere Müslüman hanımlara helal olmazlar” ifadesi illetin, “Müslüman olmakla helalliğin yok olduğu” şeklinde olmasını sağlamaktadır.⁵⁷⁵ Ömer b. Hattab’ın ayet inince iki Mekke’li müşrik karısını boşamış olması da bu anlamı doğrular.⁵⁷⁶

Ancak bu ayetteki kâfir kelimesinin imanın karşıtı anlamında olmayıp, müşrik topluluğa işaret ettiğini söylemiştik. Daha önemlisi ayetin mülteci kadınların evliliklerine devam edip etmeyeceği problemine çözüm getirdiğini belirtmiştik. Bir başka deyişle bu ayet; eşler arasındaki anlaşmazlıklarda devletlerarası hukuku ilgilendiren bir konuyu düzenliyor. Yani Mümtehine 60/10. ayette bayan eşin Müslüman olması ve İslâm’ı kabul etmeyen kocası ile evliliği devam ettirmeyi düşünmemesi sebebiyle, ülkesini terk ederek İslâm ülkesine ilticası sonrasında, eski yakınlarının gelerek, bu kadının rızası olup olmamasına bakmaksızın, eski kocasına geri döndürülmesi talebi karşısında, Yüce Allah, “... Artık bu kadınları istemedikleri kâfir kocalarına geri döndürmeyin, çünkü bu kadınlar o kâfirlere helal değildir ...” buyurmuştur. Ayetin ifadesinden, bugünden itibaren müşriklerle evli bulunan bütün

⁵⁷¹ Dağcı, a.g.m., s.144

⁵⁷² Serahsî, a.g.e., V/46; Ebu Zehrâ, a.g.e., 116

⁵⁷³ İbn Abdilber, a.g.e., XVI/332

⁵⁷⁴ Kurtubî, a.g.e., XVIII/64

⁵⁷⁵ İbnü’l-Arabî, a.g.e., IV/1787

⁵⁷⁶ Buhârî, Talak, 19; İbn Hacer, Fethu’l-Bari, XX/91 Kurtubî, a.g.e., XVIII/66; İbn Kesir, a.g.e., XIII/523; İbnü’l-Arabî, a.g.e., IV/1788

kadınların evliliklerine son verilsin, zira bu tür evlilikler ilga edilmiştir, şeklinde bir anlam çıkarmak hayli güçtür. Buna karşılık ayetteki ifadeden; “Müslüman olmuş kadınlar, Müslüman olmayan eşleriyle evliliklerini devam ettirmek istemiyorlarsa, bu evliliği devam ettirmek için kadınlara zor kullanmayın, işin sonunu kendi iradeleriyle belirlemelerine müsaade edin, zira evliliğe devamı düşünmeyen bu kadınlarla kâfir olan kocaları arasında evlilik ilişkisi helal değildir” şeklinde bir anlam çıkarmak daha sağlıklı görünmektedir. Dönemin sosyo-kültürel özellikleri de dikkate alınırca, bu ayette özellikle vurgulanmak istenen şeyin, kendileri istemedikleri halde velilerin kızlarını/yakınlarını bir evliliğe zorlamalarının yasaklandığıdır.⁵⁷⁷

Ayetteki ikinci hüküm de birincisine benzer şekilde, kocası Müslüman olduğu halde, hem Müslüman olmayı hem de Müslüman bir koca ile evliliği devam ettirmeyi düşünmemeleri nedeniyle, ya eşin yurdunu terk ederek küfür yurduna göç eden veya eşini takip ederek İslâm yurduna hicreti reddeden kadınların nikâhlarda tutulmamasını emretmektedir. Bir başka ifade ile bu ayetten genel bir hükme ulaşılabilecekse, bu hüküm, “eşler arasında sonradan oluşan din ayrılığı nedeniyle, evlilik kurumunun fiilen son bulduğu durumlarda, evliliğin devamı maksadıyla kadınlar aleyhine şiddet kullanmadan, bu evliliğin hukuken de sonlandırılmasının zorunlu olduğudur.”⁵⁷⁸

Sonuç olarak ulemanın çoğunluğu din ayrılığı halinde evliliğin devam edemeyeceğini Mümtehine 60/10. ayetine dayandırmış olmalarına karşın, bize göre bu ayetin böyle genel bir hüküm vermediği, hem nüzul sebebiyle hem de Kur’an-ı Kerim ayetlerinin bütün okunması sonucunda anlaşılmaktadır. Yani ayetin hem tarihsel bağlamı hem de metin bağlamı “din ayrılığı oluşan bütün evliliklerin sonlandırılması” genel hükmüne imkân vermemektedir.

Buhârî, Mümtehine 60/10. ayetini ve kadınların mihrlerinin verilmesi gerektiğini anlatırken bu hükmün, Müslümanlarla Kureyş arasındaki anlaşmaya has bir durum olduğu görüşündedir. Ata, Mücahid, ayet için, Nebi ile Kureyş arasındaki anlaşma dolayısıyladır, demişlerdir.⁵⁷⁹

Ayette ifade edilen “inanmış kadınlar kâfir erkeklere helal değildir, kâfir erkekler de inanmış kadınlara helal değildir” hükmünün gayri müslim eşlerden birinin

⁵⁷⁷ Dalgın, Müslüman Gayri Müslim Evliliği, s. 214, 215; Benzer ifadelerle Hamza Aktan’ın Görüşleri için, Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-I, s. 295

⁵⁷⁸ Dalgın, Müslüman Gayri Müslim Evliliği, s. 215

⁵⁷⁹ İbn Hacer, Fethü’l-Bari, XX/95

Müslüman olması halinde eşler arasında oluşan durumu belirtip bu durumda eşlerin birbirlerine haram oldukları şeklinde yeni bir hüküm olarak değerlendirilmesi, literal anlamda mümkünse de, bu ifadelerin “inanmış kadınların kâfir kocalarına döndürülmesi” yasağının illeti olarak önceden gönderilmiş bulunan Bakara 2/221. ayetteki hükmün hatırlatılması olduğu söylenebilir. Nitekim ayetin üslubu, nehiy lâsının başında herhangi bir edatın bulunmayışı da, bu ifadenin ayrı yeni bir hüküm olmayıp bilinen bir cümlenin hatırlatılması olduğuna işaret görülebilir. Burada bilinen hüküm “evlilik tesis edilirken Müslüman kadınların müşrik erkelere, müşrik kadınların, Müslüman erkeklere helal olmadığı”dır.⁵⁸⁰

Aksi halde, bu ayetten çoğunluğun anladığı gibi genel bir haram kılmanın anlaşılması, Hz. Peygamberin kızı hakkındaki uygulamasını, eşi kendinden sonra Müslüman olan birçok sahabenin evliliklerine Resulullah’ın hemen son vermeyişini, Hz. Ömer ve Hz. Ali gibi halifelerin bu konuda farklı görüşe sahip olmalarını bağdaştırmak mümkün değildir.

Hamza Aktan’ın yaklaşımıyla Mümtehine 60/10 ncu ayete şöyle bir açıklama da getirilebilir:

Mümtehine 60/10 ncu ayetin hicret kayıtlı ve mihirlerin iade edilmesi hükmüyle gelmiş olması, bu ayetin sadece, bulunduğu ülkede dini inancından dolayı baskı ve zulme uğrayan ve bu nedenle Müslümanlara sığınan kadınlarla ilgili olduğunu gösterir. Aynı kayıt ve hükmün müteakibliyet prensibi gereğince Müslüman olmayan bir kadının Müslüman muhitte inancından dolayı rahatsız edildiği gerekçesiyle dindaşlarının ülkesine sığınan kadın için de geçerli olduğu söylenebilir. Zira mezkûr ayete göre Müslümanlar, kendilerine sığınan kadınların sığınma hakkını kötüye kullanmadığı, samimi olduğu kanaatine varırlarsa ona sığınma hakkı tanıyacaklar ancak evliliğin sona ermesine sebep olan taraf kadın olduğu için kâfir kocaya kadın için ödediği mihri iade edeceklerdir. Buna mukabil kâfir bir kadın da inancından dolayı Müslümanların baskısına maruz kaldığı gerekçesiyle hicret edip dindaşlarına sığınırca Müslümanlar onun peşini takip etmeyecekler, evliliğe son veren taraf kadın olduğu için kendisine ödenen mihri ona sığınma hakkı tanıyanlardan talep edeceklerdir. Mümtehine 60/11 nci ayette belirtildiğine göre eğer o kadına sığınma hakkı tanıyanlar, mihri iade etmeyi reddederlerse, mihri ödenmemiş ve bu yüzden mağdur olmuş Müslüman koca bunlarla

⁵⁸⁰ Dalgın, Müslüman Gayri Müslim evliliği, s. 230

ilerde vuku bulacak bir savaştan elde edilecek ganimetten, kendisine düşen paya ilaveten mihir alacağını da ayrıca alacaktır.

O halde Mümtahine 60/10 uncu ayet esas itibariyle bu gün de uluslararası hukukun kabul ettiği inanç özgürlüğüne uygulamada bir açılım getirmiştir. Nüzul sebebi itibariyle tarihi bir olaya çözüm getirmiş, bu çerçevede inanç özgürlüğü adına insanlık tarihinde sürüp gidecek bir ilkeyi de tesis etmiştir.

Hız. Ömer'in ve diğer bazı sahabenin Mekke'de kalmış müşrik eşlerinin durumu Mümtahine 60/10 uncu ayetin kapsamına girmez görünüyor. Bu ayet müşrik eşlerin boşanması hususunda genel geçer bir hüküm getirmiş olsaydı Arap Yarımadası'nda Müslüman olan bütün kocaların eşlerini boşamaları gerekirdi. Oysa böyle bir uygulama olduğuna dair kayıtlarda bir bilgi yoktur. Aksine problemsiz evliliklerin devam ettiğine dair bilgiler mevcuttur. Hız. Ömer ve bazı sahabeler tarafından boşandıklarından söz edilen bu kadınlar Müslümanlardan herhangi bir sıkıntı görmemişlerdir. Baştan beri kendi memleketlerinde ikamet etmektedirler. Dindaşlarının yanına hicret edip sığınma talebinde bulunmamışlardır. Sadece putperest olarak kalmakta ısrar etmişlerdir. Bu yüzden kocaları tarafından boşandıkları için evliliğe son veren taraf olmadıklarından, aldıkları mihri iade etmeleri de söz konusu olmamıştır. Bu nedenledir ki Hız. Ömer'in, müşrik eşini boşadıktan sonra ödediği mihri talep ettiğine dair bir bilgi kaydedilmiş değildir. Bu açıklamalar doğrultusunda Mümtahine 60/10. ve 11 nci ayetleri bu çerçevede değerlendirmek daha daha doğrudur denebilir⁵⁸¹.

Gayri Müslim ailede eşlerden birinin Müslüman olup diğerinin olmaması halinde evliliğin son bulmasının gerekmeyeceği görüşü -ki bu durumda eşler muhayyerdir, bunu ayrıca belirtmenin hukukî bir gereği olmaz- yukarıda geçtiği üzere Hız. Ömer ve Hız. Ali'den rivayetlerde ifadesini bulmuştur. Ayrıca tabiinden, Şa'bî, İbrahim en-Nehaî, Ebu Hanife'nin hocalarından Hammad, Zühri, Ebu Hanife, Davud b. Ali, daha yakın dönemde, İbnu'l-Kayyim tarafından savunulmuştur.⁵⁸² Yine günümüz hukukçularından Kardâvî'nin de bu görüşü benimsediği nakledilmektedir.⁵⁸³

İbnu'l-Kayyim din ayrılığı halinde evliliğin son bulmayacağını söylemekle beraber diğer âlimlerden farklı bir tercihte bulunmuştur. Ona göre bu durumda nikâh mevkuftur. Nikâh son bulmamıştır ama bundan evliliğin normal devam edebileceği

⁵⁸¹ Karşılaştırmamız, Aktan, Hamza, Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı – I, s. 295

⁵⁸² İlgili dipnotlarla birlikte, Şevkânî, a.g.e., VI/282; İbn Hacer, a.g.e., IX/333

⁵⁸³ Kur'an Yolu, V/249

anlaşılmalıdır. Müslüman kadın dilerse evliliğine son veririr, dilerse eşinin Müslüman olmasını bekler. Bu müddet içerisinde nikâh askıya alınır yani bazı sonuçlara kapalıdır. Müslüman kadın kocasından nafakasını ve diğer haklarını alır ancak onunla cinsel ilişkide bulunamaz. Müslüman olan eş koca olduğunda ise koca eşinin nikâhtan doğan haklarını vermekle yükümlü ise de onunla cinsel ilişkide bulunamaz.⁵⁸⁴

Din ayrılığı halinde evliliğin son bulmasını ancak iddetin bitiminin beklenmesi gerektiğini söyleyen görüşün karşı tarafa Müslüman olması yönünde şans vermek istediği açıktır. Ancak delil aldıkları ne Mümtehine 60/10. ayet ne de sahabe döneminden rivayetler buna imkân vermektedir. Hanefiler iddeti ülke farkı halinde gayri Müslim eşe İslâm'ın arz edilmesi olarak gerekli görmüşlerdir. Böylece evliliğin sonlandırılmasına gerekçe oluşturulmak istenmiştir. İbnu'l-Kayim'in de dediği gibi eğer mücerret olarak eşlerden birinin Müslüman olması ayrılık nedeni olarak görülürse bu durumda ayrılığın bâin talak (geri dönüşü olmayan ayrılık) olması gerekir.⁵⁸⁵

Devam eden evliliklerde eşlerden birinin Müslüman olması halinde evliliğin ne olacağına dair kanaatimizi Nihat Dılgın'ın ifadeleriyle verebiliriz. “İddetin beklenmesi yönündeki görüşler ve buraya kadar naklettiğimiz tüm farklılıklar sonucunda diyebiliriz ki mevcut bir evlilikte eşlerden birinin Müslüman olması halinde evliliğin sona ermesi gerektiğini buyuran hiçbir delalet kat'i ayet ve rivayet bulunmamaktadır. Bilakis aile her durumda korunması gereken kutsal bir birlikteliktir. Eşler beraberliklerinden memnun iseler çocuklarıyla mutlu yuvalarının dağılmasını talep etmek dinimize de uygun değildir. Zira Müslüman olmak bireyin canını ve malını koruyan bir durum olup, İslâm noksanlaştırmaz artırır, bir durumu bozmaz tashih eder. Böyleyken bir kimsenin Müslüman olması nasıl olur da evliliği bozucu bir amil olabilir. Eşlerden birinin küfür üzerinde olması da evliliği bozucu sebep değildir. Çünkü eşler önceki halde ikisi de küfür üzerindeyken evlilikleri İslâm hukukuna göre sahihtir. Başlangıçta nikâha engel olmayan bir durum, sonradan nikâhın son bulmasını niçin gerektirsin? Çünkü bir Mecelle maddesine göre “beka ibtidadan daha kolaydır”⁵⁸⁶. Yani bir sözleşme kurulurken gösterilen hassasiyet, sözleşmenin devamı halinde gösterilmeyip, devamında daha toleranslı hareket edilir.”⁵⁸⁷ Kaldı ki böyle bir durumda evliliğin son bulması

⁵⁸⁴ İbnü'l-Cevziyye, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed İbnü'l-Kayyim, Ahkamu Ehli'z-Zimme, Beyrut, 1983, I/320

⁵⁸⁵ İbnü'l-Cevziyye, Zadü'l-Mead, IV/137

⁵⁸⁶ Mecelle, mad. 56

⁵⁸⁷ Dalgın, Müslüman Gayri Müslim Evliliği, s. 192

gerektiğine dair açık bir delil yoktur. Âlimlerin bu görüşü, ayetler farklı hükümler çıkarmaya muhtemel olmakla beraber, Kur'an-ı Kerim'in ve sünnetin bir emri olarak değil, dönemin sosyal siyasal yapısı ile maslahat düşüncesinde aranmalıdır.

Ayrıca bizde oluşan bir kanaat olarak şunu belirtmek istiyoruz. Biz Kur'an sünnet ve fukahenin içtihatlarıyla devam eden bir evlilikte, kadın Müslüman olduğunda eşi eski dinine devam ederse veya eşi ehl-i kitaptan başka dinden olan bir erkek Müslüman olduğunda eşi eski dinine devam ederse evliliğin hemen sonlandırılmasını emreden bir nas olmadığını öğrendik. Kur'an-ı Kerimde konuyla ilgili ayetler netice itibariyle içtihadı imkân verecek bir esnekliktedir. Hz. Peygamber zamanına bakılacak olursa; müşrik ailelerden bir kısmının karısı Müslüman oluyor, kocası kalıyor; kocası Müslüman oluyor, karısı kalıyor, bunlar problem olmuyor. İçtihadı müsait bir esneklik varsa o zaman vakıayı dikkate almamız gerekir.⁵⁸⁸ Bu içtihadı açıklık, konunun hem dinî hüküm olarak hemde hukukî hüküm olarak ifade edilmesi bakımındandır. Ancak Müslümanların hukuki açıdan bir zorluk yaşamadıklarını söyleyebiliriz. Çünkü modern hukukta dolayısıyla pek çok Hıristiyan devletlerde ve halkı Müslüman olan bazı ülkelerin hukukunda din farkı evlilik engeli ya da evliliği sona erdirmeyi gerekli kılan bir durum değildir. Bu nedenle konunun dinî olarak ne hüküm taşıdığı daha önemlidir. Çalışmamızın bu bölümü argümanlarımızın işaretiyle de konunun dini boyutuyla ilgilenmiştir.

⁵⁸⁸ Aktan, Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı- I, s. 307

SONUÇ

Çalışmamızı, araştırmalarımız sonunda ulaştığımız bilgiler doğrultusunda iki aşamada değerlendirdik.

Birinci aşamada evliliğin tesis edilmesi aşamasında din farkı problemini ele aldık. Araştırmamız sonucunda gördük ki Kur'an-ı Kerimde açık olarak müşriklerle evlenmek yasaklanmıştır. Burada *müşrik* anahtar terimdir. Kelimenin kapsamı günümüzde de dinleri sınıflandırmamızı sağlayacak bir kıstastır.

Müslüman erkeğin ehl-i kitap kadınlarla evlenmesinin helal olduğunu gösteren ayet, Müslüman kadınları konu etmemiştir. Bu ayetin hükmü, *muhsan* ve *ehl-i kitap* kavramlarının tahliliyle daha iyi anlaşılmıştır. Nisa 4/24. ayette kimlerle evlenilebileceğini ifade eden genel helal kılma ve İslam Hukuk Bilimi metodolojisinin yardımıyla ulaştığımız sonuca göre, Maide 5/5. ayet Müslüman kadınlar konusunda susmuştur. Mümteherine 60/10. ayet Hudeybiye anlaşması özelinde sığınma talebinde bulunan kadınların durumuna açıklık getirmektedir.

Fukaha Müslüman kadının Müslüman olmayan erkekle evlenemeyeceği hususunda ittifak etmiştir. Bu bir icmadır. Yani araştırmalarımız sonucunda şunu söyleyebiliriz ki Müslüman kadının evliliğinde din farkı problemine dair hükmün kaynağı "icma" dır. Fukaha bu hükmü açıklarken başka dinden evlenen Müslüman kadının dinini değiştirmesi veya Hz Muhammed'in peygamberliğini kabul etmeyen eşin saygısızlıklarına ve tazyiklerine maruz kalacağı endişesini dile getirmiştir.

Sünnette ise Peygamberimize dayalı sahih senetle gelmiş bir rivayet bulunmamasının yanında, dinleri farklı olan eşleri ayırdığına dair de rivayet bulunmamaktadır. Hz. Ömer'in ehl-i kitap kadınlarla evliliği Müslüman erkeklere yasaklaması, onun siyasi kararı niteliğinde, devlet başkanı insiyatifini kullanması olarak görmek gerekir. Bu aynı zamanda fukahanın ifadesiyle bir maslahat akdi olan nikâhın hukuki bir tasarruf olduğunun ifadesidir.

Din farkından doğan evlenme engeli ile ilgili hukukî düzenlemelerin arka planında sosyal ve psikolojik zaruretlerin bulunduğunu söylenebilir. Bu zaruretler tamamen ortadan kalkmıştır iddiasını taşımamakla birlikte, geçmişteki kadın algısının aynen devam ettiğini söylemek de mümkün değildir. Küfür ve imanın kadın ya da erkekte ortaya çıkışı farklı değildir. Ayetler bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Fukahanın sürekli gündeme getirdiği, “Müslüman olmayanla evlilikte, Müslüman eşin dininin gereklerini ifa etmesinde zorluklar çekeceği, eşler arası uyumun, sevginin oluşamayacağı, böyle bir ailede çocukların yetiştirilip, kimlik kazandırılmasında büyük zorluklar olacağı” gerekçeleri, hem kadının Müslüman olmadığı halde ve hem de erkeğin Müslüman olmadığı halde ortaya çıkabilecek olumsuzluklardır. Bu noktada kadının veya erkeğin başka dinden olması fark etmeyecektir.

Bu yüzden, Hz. Peygamberin Müslüman olmayan kadınları, İslâm’a davet edip onların Müslüman olması halinde evlenmiş olması yine İslâm Aile Hukukunun kendine özgü kavramlarından biri olan *kefâet* kavramının sağladığı bilinç, Müslüman kadın ve erkeğin evliliğine örnek olmalıdır.

İkinci olarak, devam eden bir evlilikte eşlerden birinin Müslüman olması halinde ya da problem sayılan din farkının oluşması halinde –ki erkeğin Müslüman olduğu kadının ehl-i kitaptan bir dinin müntesibi olduğu evlilik başlangıçta da evliliğin devamında da İslam Aile Hukuku açısından problemlidir- evliliğin devam edip edemeyeceği tartışmasını araştırdık. Bu konuda Kur’an-ı Kerimdeki ayetlerin içtihadı imkân verecek esneklikte olduğunu söyleyebiliriz. Hz. Peygamber zamanında müşrik ailelerden bir kısmının karısı Müslüman oluyor, kocası kalıyor veya kocası Müslüman oluyor karısı kalıyor, bunlar problem olmuyor. Böylece realiteyi dikkate alan bir içtihat olarak evliliğin devam edebileceğini, bu görüşü tercih edenlerin ifadeleriyle dile getirdik. Yani sonradan oluşan din farkı, evliliği sonlandırmayı gerektiren bir sebep olarak görülmemelidir.

KAYNAKÇA

- Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003
- Abdulaziz el-Buhârî, Keşfu'l-Esrar, Darü'l-Kitabü'l-Azîl, Beyrut, 1997
- Abdülbaki, Muhammed Fuad, el-Mucemu'l-Müfehres li ayati'l-Kur'ani'l-Hakim, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1982
- Abdürrezzak, Ebu Bekr b. Hemmam, el-Musannef, Beyrut, 1972
- Acar, İbrahim, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002, sy. 17, s. 27-52
-, İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi, Ekev, Erzurum, 2000
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh, el-Müsne'd, I-V, İstanbul, 1992, 2. bs.
- Akkaya, Nejla, "İslâm Hukukunda Kadının Siyasi Hakları", İslâmi Araştırmalar, c.10, sy.,4
- Aktan, Hamza, "Kefâet", İslamda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, MÜİF Vakfı Yay., İstanbul, 1997
-, "Kur'an ve sünnet ışığında Zimmîlerin Hak ve Yükümlülükleri", ISAV, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, İstanbul, 2005 (henüz basılmamış)
- Ansary, Sabri Şakir, Hukuk Tarihinde İslam Hukuku, 2. bs., AÜİF Yay., Ankara, 1958
- Apaydın, Yunus, İslam Hukukunda Hukuki İşlemlerin Hükümsüzlüğü, Basılmamış Doktora tezi, Ankara, 1989
- Aral, Vecdi, Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1991
- Arsebük, Esat, Medeni Hukuk II, İstanbul, 1938
- Atay, Hüseyin, Kur'an'a Göre Araştırmalar, Ankara, 1997, I-III
- Ateş, Süleyman, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, İstanbul, 1988-1991
- Aydın, M.Akif, İslam Osmanlı Aile Hukuku, İlahiyat Fak. Yay., İstanbul. 1985
-, "Liân", TDV İslam Ansiklopedisi, c. XXVII
- Berki, Şakir; Hamidi, Hayrullah, İslam Hukukunun Ana Prensipleri, AÜİF Yay., Ankara
- Beyhaki, Ebû Bekr Ahmed b. El- Hüseyin bi Ali, Sünen el-Kübra, Mekke, 1414/1994
- Bilgin, Beyza, İslam'da Kadının Rolü, Türkiye'de Kadın, Ankara, 2001

- Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1988
- Bostancı, Ahmet, Kamu Hukuku Açısından Hz. Peygamber'in Gayri Müslimlerle İlişkileri, Rağbet Yay., İstanbul, 2001
- Brohi, A. K., "İslam Hukuk Düşüncesi", İslam Hukuku Üzerine Araştırmalar, Usul Yay., İstanbul, 1995
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, el-Câmiu's-Sahîh, I-VIII, İstanbul, 1992, 2. bs.
- Carlo, A. Nallino, "İslam Hukuku", AÜİFD, 1954, c.2, sy. 1-2
- Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi, Ahkamu'l-Kur'an, thk. Muhammed Sadık Kamhavi, Daru İhyai'-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1935
- Cin, Halil, İslam ve Osmanlı Aile Hukukunda Evlenme, Konya, 1988
- El-Cüveyni, Ebu'l-Meali İmamü'l-harameyn Rükneddin Abdülmelik, el-Burhan fi Usûli'l-Fıkh, Mısır, 1418
- Dağcı, Şamil, "İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri, I" AÜİFD, c.40, Ankara, 2000
- Dağcı, Şamil, "İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri- II", AÜİFY, c. 41, Ankara, 2000
- Dalgın, Nihat, Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular, Etüd Yay., Samsun, 2003
- Dalgın, Nihat, Müslüman Gayri Müslim Evliliği, Etüd Yay., Samsun, 2005
- ed-Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl, Sünen, I-II, İstanbul, 1992, 2. bs.
- Demir, İsmet, Hz. Muhammed'in Özel Ailevi ve Sosyal Hayatı, İstanbul, 2003
- ed-Deyrebi, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ömer, Ahkamu'z-Zevac ala Mezahibi'l-Erbaba, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986
- Derveze, Muhammed İzzet b. Abdülhadi b. Derviş, et-Tefsirü'l-Hadis, çev. Komisyon, Ekin Yay., İstanbul, 1997
- Dihlevi, Şah Veliyullah, Huccetullâhi'l-Baliğa, çev. Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994
- Döndüren, Hamdi, Delilleriyle İslam Hukuku; Şahıs, Aile ve Çözümlü Miras, 2. bs., İslam Hukuku Külliyyatı Yay., İstanbul, 1993
- Duman Zeki, Beş surenin Tefsiri, Fecr Yay., Ankara, 1999
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak, Sünen, I-V, İstanbul, 1992, 2. bs.

- Ebu Süleyman, Abdülhamid Ahmed, İslâm'ın Uluslararası İlişkiler Kuramı, çev. Fehmi Koru, İnsan Yay., İstanbul, 1995
- Ebû Yusuf, Yakub b. İbrahim, Kitabu'l-Harac, 9. bs, el-Matbaatu's-Selefiyye, Kahire, 1396
- Ebû Zehra, Muhammed, el-Ahvalu's-Şahsiye, Beyrut, 1997
- Esed, Muhammed, Mekke'ye Giden Yol, İnsan Yay., 8. baskı, İstanbul, 2003
- Fayda, Mustafa, Hz. Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler, İstanbul, 1989
- Fazlurrahman, Ana Konularıyla Kur'an, çev. Alpaslan Açıkgenç, Fecr yay., Ankara, 1987
- Ferruh, Ömer, İslam Aile Hukuku, çev. Y. Z. Kavakçı, Sebil Yay., İstanbul, 1968
- Garaudy, Roger, İslâm ve İnsanlığın Geleceği, çev. Cemal Aydın, İstanbul, 1990
- Gözübenli, Beşir, "Ebu Hanife'nin İçtihat Sistematiğinde Norm Grupları" (Dini Hüküm-Hukuki Hüküm Ayırımı), İmamı Azam Ebu Hanife'nin Düşünce Sistemi Sempozyumu, Kurav Yay., Bursa, 2005
- Gümüş, Emine, İslam Aile Hukukunda Kefâet, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 1999
- Gündüz, Şinasi, "Ehl-i Kitabın Kimliği Sorunu ve Ebu Hanife ile Çağdaşlarının "kitâb" Terimi Merkezli Yaklaşımları", İslâmî Araştırmalar, c. 15, sy. 1-2, Ankara, 2002
-, Sabiiler, Vadi yay., Ankara, 1995
- Güler, İlhami, "Kur'an'da Kadın Erkek Eşitsizliğinin Temelleri", İslâmî Araştırmalar, c.10, sy.4, 1997
- Hamidullah, Muhammed, Hz. Peygamberin Savaşları, çev. Salih Tuğ, 3. bs., Yağmur Yay., İstanbul, 2002
-, Mecmuatu'l-Vesaiki's-Siyasiyye li'l-Ahdi'n-Nebevi ve'l-Hilafeti'r-Raşideti, Daru'n-Nefais, Beyrut
- Hatemi, Hüseyin, İlahi hikmette Kadın, İşaret Yay., 3. Basım, İstanbul, 1995
- Hatipoğlu, Mehmet S., "İslâm'ın Kadına Bakışı", İslâmî Araştırmalar, c.10, sy. 4
- Hattâbî, Ebu Süleyman Hamed b. Muhammed, Mealimü's-Sünen Şerhi Süneni Ebû Dâvud, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1991

Izutsu, Toshihiko, Kur'an'da Allah ve İnsan, çev. Süleyman Ateş, AÜİF Yay., Ankara, 1975

İbn Abdilber, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdulber et-Temri'l-Endülisi, el-İstiskar, thk. Abdu'l-Muti, Emin Kal'aci, Beyrut, 1993

İbn Abidîn, Muhammed Emin eş-Şehir, Reddül-Muhtar, Daru'l-Kitabu'l-İlmiyye, Beyrut, 1994

İbnu'l-Arabi, Ebu Muhammed Abdullah, Ahkamu'l-Kur'an, thk. Muhammed el-Becavi, Kahire, 1974

İbnü'l-Cevziyye, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed İbnü'l-Kayyim, Ahkamu Ehli'z-Zimme, Beyrut, 1983

....., Zadül-Mead, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1981

İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şehabeddin Ahmed b. Hacer el-Askalani, Fethu'l-Bari bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî, thk. Abdülaziz b. Abdullah, Darü'l-Marife, Beyrut, ts.

....., el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe, Beyrut, 1328

İbnu'l-Hümmam, Kemalüddin Muhammed b. Abdülvahid es-Sivasi, Şerhu Fethu'l-Kadir, yy., Mısır, 1970

İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul, 1993

....., Ebu'l-Fida İsmail, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Kahire, 2000

İbn Kudame, Ebu Muhammed Ahmed b. Muhammed, el-Muğni, thk. Muhammed Halil Heraşi, Kütübü's-Selefiye, Kahire, ts.

İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed, Bidayetü'l-Müçtehid ve Nihayetü'l-Muktesid, Daru'l-Marife, Beyrut, 1997

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini, Sünen, I-II, İstanbul, 1992, 2. bs.

İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrerem el- İfrıkî el-Mısırî, Lisânu'l-Arab, I-XV, Daru Sâdir, Beyrut, 1410/1990

İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed, el-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzi'd-Dekaik, thk. Şeyh Zekeriya, Daru'l-Kitabu'l-İlmiye, Beyrut, 1997

İbn Sad, Ebû Abdullah Muhammed b Sad b. Meni' Zühri, et-Tabakatü'l-Kübra, thk., Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 2001

Karaman, Hayrettin, Mukayeseli İslam Hukuku, Nesil Yay., İstanbul, 1991

- el-Kardavi, Yusuf, Çağdaş Meselelere Fetvalar, çev. V. Bulut, Y. Şensoy, İstanbul, 1994
- Kâsâni, Ebu Bekr b. Mesud, Bedaiu's-San'ani fi Tertibi's-Şerai, thk. Ali Muhammed Muavız, Daru'l-Kitabu'l-İlmiye, Beyrut, 1997
- Kaya, Remzi, "Ehl-i Kitap", TDV İslâm Ansiklopedisi, X/517
- Kaya, Remzi, Kur'an-ı Kerime Göre Ehl-i kitap ve İslâm, Altinkalem Yay., Ankara, 1994
- Kesler, M. Fatih, Kur'anda Yahudiler ve Hıristiyanlar, TDV, Ankara, 1993
- Kırbaşoğlu, Mehmet Hayri, "Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler", İslâmî Araştırmalar, c.10, sy. 4, 1997
- Kongar, Emre, Kızlarıma Mektuplar, Remzi Kitabevi 20.Basım, İstanbul, 2001
- Köksal, Asım, Hz. Muhammed ve İslâmiyet, Köksal Yay., İstanbul, 1999
- Kurt, Ali Osman, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam da Din Değiştirme, Gökkuşbuğu, İstanbul, 2004
- Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensari, el-Cami li Ahkami'l-Kur'an, 3. baskı, Daru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1968
- Kutsal Kitap (Eski ve Yeni Antlaşma), Lütuf Yay., 1.bs., İstanbul, 2001
- Ling, Martin, Hz. Muhammed'in Hayatı, İz Yay., 7. bası, İstanbul, 2002
- Mâlik b. Enes, el-Muvatta Rivayeti ibn Mus'ab ez-Zühri el-Medini, Müessesetü'r- Risale, Beyrut,1991
- Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, en-Nüket ve'l-Uyun Tefsirü'l-Mâverdî, Beyrut, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992
- Mevdudi, Ebu'l-Ala, Tefhimü'l-Kur'an, çev. Ahmet Asrar, Bengisu, İstanbul, 1997
-, İslâmda Aile Hukuku, çev. Memiş Tekin, Esra Yay., Konya, 1990
- Muhammed Muhyiddin, Abdülhamid, Ahvalü's-Şahsiyye, Mısır, 1958
- Murtaza Köse, İslâm Hukukunda İrtidat Cezası, Doktora Tezi, Erzurum
- en-Nesâî, Ebû Abdırrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, Sünen, I-VIII, İstanbul, 1992, 2. bs.
- Oğuzman, Kemal; Dural, Mustafa, Aile Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994
- Özel, Ahmet, "Dârülharp", TDV İslâm Ansiklopedisi, VIII
- Özsoy, Ömer, Sünnetullah, Fecr Yay., Ankara, 1994

- Öztan, Bilge, Aile Hukuku, AÜHF yay., Ankara, 1979
- Öztürk, Yaşar Nuri, Kur'an-ı Kerimdeki İslâm, İstanbul, 1997
- er-Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kasım Huseyn b. Muhammed, el-Müfredatu Elfazı'l-Kur'an, thk. S. Adnan Dâvudî, Dâru'l-Kalem ve ed-Daru's-Şamiyye, Dımeşk/Beyrut, 1418/1997
- er-Râzî, Fahrettin, Tefsir-i Kebir, çev. Komisyon, Akçağ yay., Ankara, 1989
- Safî, Lüey, "İslam Hukuku ve Toplum", İslami Sosyal Bilimler Dergisi, çev. F. Mehves Kayani, sy. 1-2
- Schacht, Joseph, İslam Hukukuna Giriş, çev. Mehmet Dağ, Abdülkadir Şener, 2. bs., Ankara, 1977
- Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebu Sehl, Kitabu'l-Mebcut, thk. Şeyh Muhammed Radı, yy., Beyrut, 1912Suyuti, Abdurrahman Celaledin, ed-Durru'l-Mensur fi Tefsiri'l-Me'sur, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1983
- Suyuti, Abdurrahman Celaledin, ed-Durru'l-Mensur fi Tefsiri'l-Me'sur, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1983
- Şaban, Zekiyüddin, Ahkamü's-Şer'iyye lil Ahvali's-Şahsiyye, 5. bs., Camiatu Karyunus, Bingazi, 1989
-, İslâm Hukuk İlminin Esasları, çev. İ.Kafi Dönmez, TDV Yay., Ankara, 1990
- Şafî, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris, el-Umm, yy., ts.
- Şelebi, Ahmet, Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik, çev. A. M. Büyükçınar, Ö. F. Harman, Kalem Yay., İstanbul, 1978
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, Fethu'l-Kadir, Mısır, 1241
- Tabatabai, Muhammed Hüseyin, el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an, çev. Vahdettin İnce, Kevser Yay., İstanbul, ts.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, Tefsiru't-Taberî, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Daru'l-Mearif, Kahire, 2. baskı, ts.
- et-Tabersi, Ebu Ali el-Fazl b. el-Hasen, Mecmau'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an, el-Alami Library, Beyrut, 1990
- Tekinay, Sulhi, Türk Aile Hukuku, İstanbul, 1966
- et-Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre, Sünen, I-V, İstanbul, 1992, 2. bs.
- Tümer, Günay; Küçük, Abdurrahman, Dinler Tarihi, Ocak Yay., Ankara, 1993

- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, Ailenin ilesi Boşanma, ağdaş Yay., İstanbul, 1976
-, Türk Medeni Hukuku, cilt:2, Aile Hukuku, cüz, 1-2, İstanbul, 1960
- Yaman, Ahmet, İslam Hukukunda Siyaset Hukuk İlişkisi, Esra Yay., İstanbul, 1999
-, İslam Aile Hukuku, Marifet Yay., İstanbul, 1999
- Yazır, Elmalılı Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Zaman yay., İstanbul, ts.
- Zeydan, Abdulkerim, Ahkamu'z-Zimmiyyin ve'l-Müste'menin fi Dari'l İslâm, Müessesetü'r-risale, Bağdat,1982
- Zuhayli, Vehbe, İslam Fıkıhı Ansiklopedisi, çev. Komisyon, Risale Yay., İstanbul, 1994

ÖZGEÇMİŞ

1975 yılında Bayburt'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Bayburt'ta yaptıktan sonra, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesini, 1997 yılında bitirdi. 1999 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak "İslâm Aile Hukukunda Çocuğun Bakım ve Eğitimi" isimli tez ile Yüksek Lisans'ını tamamladı. Halen Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir okulda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği yapmaktadır.